

NÛDEM

No 10 1994

Kovara Hunerî, Edebî û Çandî

ŞEVÊN SPI

Dostoyevski

Werg: Erat Çavuş

NUDEM

Digel ku ev zêdeyî sed safî ye di ser Dostoyevskî re derbas bûye jî, hê ew bi zewq û heyecan tê xwendin, berhemên wî mîna piyês li ser dik û sehneyên cihanê bi xurtî tîne leyistin, ji aliyê temaşevanên ve bi balkêşî tîne temaşekirin.

Sedema ku heta niha Dostoyevskî aktuelbûna xwe parastîye ew e, ku ew ji peyvên pûç û vala, ji gotinên tûj û slogani dîr, lê bi gotinên tije mane, mîna psikologekî jîr dadîkeve kûraniya ruhuyeta kesên û dibe şîrkê rebenî û perîşaniya wan.

Di Şevên Spî de Dostoyevskî perîşanî, şerpezeftî, tenêftî, rebenî û evîna du mirovên dilpak; Nastenkaya hîvdeh safî û xortekî bîst û şeş safî, bi hostetî tîne ziman.

Weşanxaneya me pirtûkxaneya kurdî kiriyê xwediyê vê berhema hêja

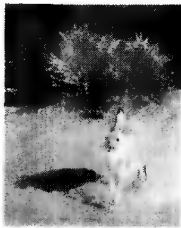
Bi hêviya ku wê bi dilê we be...

MIŞK Û MIROV

John Steinbeck

Werg: Erat Çavuş

NUDEM

Xelatgirê Nobelê yê 1962'an John Steinbeck, yek ji nivîskarên cihanê yê bi nav û deng û xwediyê cihekî bi rûmet e. Herçiqas ew bêûr bi romana xwe The Grapes of Wrath "Tiriyên Xezehê" di nava xwendevanên kurd de tê naskirin jî, lê bêûr vê romana wî Of Mice and Men "Mişk û Mirov" ew kiriyê xwediyê cihekî bilind û navekî gerdûnî. Mişk û Mirov di derheqa du karkerên çiftlikan; Georgeê hûrik û bîaqil û Lennieê girs û kêmaqil de ye. Herdu heval jî hev naqetin, ew mîna goşt û neynûkê bi hev ve ne, her tiştên xwe bi hev re par ve dikin, heta ew şîrkên xewn û xeyalên hev in jî.

Ev romana kurt, resimekî jiyana karkeran yê Amerîkaya salên sihî radixe ber çavan. Weşanxaneya me, vê romana ku derbasî zimanê kurdî bûye, bi serbilindahî pêşkêşî xwendevanên kurd dike.

HÊZ Û BEDEWIYA PÊNÛSÊ

Mehmed Uzun

NUDEM

Ev pirtûka ku nivîskar bi "Hêz û Bedewiya Pênûsê" navandîye, ji nivîsên wî yê ku berê di kovar û rojnemeyên kurdan de hatibûn weşandin, pêk tê. Herçiqas ev nivîs berê hatibin weşandin jî, ez bawer im ku wê haya gelek hevwelatîyên me ji van nivîsan tune be. Ji ber ku gelek ji van nivîsan ji zû ve, an jî di destpêka salên 80 de hatine weşandin. Nivîskar di van nivîsarên xwe de bi giranî li ser rewş û rola ronakbirên kurd disekine û di gelek waran de nêrînen balkêş pêşkêş dike.

Rohat di sala 1955'an de li qeza Qersê, Kağızmanê hatiye dinyayê. Di 74'an de li Ankarayê, di Fakulteya Perwerdiyê de beşa psikolojiyê xelas kiriyê. Di sala 1978'an de welatê xwe terk dike û koçî Ewropayê dike. Niha li Swêdê dijî.

Nivîskariya Rohat digihîje salên wî yê zaroktiyê.

Lê xebata Rohat li

derveyî welêt bêtir kemilî. Ji bilî berpirsiyarî û endametiya redaksiyonên hin kovarên kurdî, wî bêtir rawestan di kovar û rojnemeyên kurdan de nivîsandîye û hê jî dinivîsîne. Herweha Rohat yek ji nivîskarên kurd yê bi ber e. Wî heta niha bi kurdî û tirkî nêzikî dehs pirtûkan nivîsandîye.

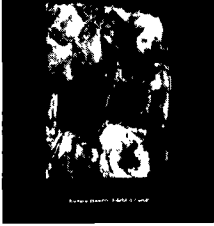
Ev pirtûka ku berê hin beşên wê di kovara NÜDEM'ê de derketibûn, lêkolîneke cidî ya tema jinan di folklorê de ye.

NUDEM

Her çar pirtûk di nava Weşanên Nûdemê de derketine û dikarin ji navişana Nûdemê bîne xwestin. Her du wergêr liba wan bi 40 Kronî, yê din jî bi 50 Kronên Swêdî ne. Ji bo aboneyên Nûdem jî sedî 10 erzantir e.

NÜDEM

Xwedî û Berpirsiyarê Giştî:
Chief Editor
Firat CEWERÎ

Hejmar: 10
Havîn: 1994

Şertên abonetiye (salek)
Swêd: 190 Skr.
Welatên din 39 \$
Postgiro: 636 36 25-2
ISSN: 1103-1964

Wêneyên bergên pêş û paş:
Ebdilrehman Kelho
Pergala rûpelan: Nûdem

Hevkarên Nûdemê (Swêd):
Mehmed Uzun, Rohat, Zeynela-
bidîn Zinar, Xelil Duhokî, Mehfûz
Mayî, Dilawer Mêqerî. (Alma-
nya): Husên Düzen. (Norvec):
Sebrî Botanî. (Austurya): Havîz
Qazî. (Australia): Şahîne B.
Soreklî. (Holanda): Bedirxan
Epözdemir. (Tirkiye): Cemşîd
Bender.

Navnîşan
Termo. 52
175 77
Järfälla/ SWEDEN
Tel û Fax:
8-583 564 68

NAVEROK

REWŞA EDEBIYATA KURDÎ / F.CEWERÎ, 3
DÊMÊ HER EDEBIYATÊ BI PEŞXANA WÊ XUYA DIBE/
Tosîne REŞÎD, 6
FELSEFE EVÎN BI XWE YE / Şerefxan CIZÎRÎ, 11
EZ JI BER PÊŞEROJA EDEBIYATA KURDÎ NE XEMGÎN IM/
Nacî KUTLAY, 15
EDEBIYAT DIVÊ DI NAVA XELKÊ DE BIÎ / Şahîne Bekirê
SOREKLÎ, 19
PÊŞEROJA EDEBIYATA KURDÎ GIRÊDAYÎ PÊŞEROJA GELÊ KURD E/
Rojen BARNAS, 23
EDEBIYAT JI NÛ VE AFIRANDINEKE ESTETÎK E / ROHAT, 26
EDEBIYATA KURDÎ XWE SERAST NEKIRIYE / Hesenê METÊ, 28
HER STRANEKE KURDÎ ROMANEK E / Mahmûd BAKSÎ, 30
ROMAN HUNERA CIVATÊN PÊŞKETÎ Û MODERN E / Mehmed
UZUN, 31
DU HELBEST JI / Arjen ARÎ, 40
RÊVINGÊ BÊNAV / Rojan H., 41
TÊ BÎRA TE / Mervanê KELEŞ, 47
MÎR CELADET ALÎ BEDIR-XAN / Sebrî BOTANÎ, 50
DU HELBEST JI / Jan DOST, 53
PYTHAGORAS / Mustafa DÜZGÜN, 54
SEXTIYAN / Murathan MÜNGAN, Werger: Muhsin KIZILKAYA,
M. UZUN, 57
FESTÎVALA HELBESTA KURDÎ / Heyderê OMER, 63
MALVA SÎMFONIYEKE TARÎ YE / Siwan A. MUSTAFA, 71
SÊ HELBEST JI / Necîb BALAYÎ, 76
EZ Û HEZ / Suut KILIÇ, 77
AZADÎ / Kemal AKAY, 81
MELA MENSÛRÊ GÊRGAŞÎ / Zeynelabidin ZINAR, 82
ROJNAMEGERIYA KURDÎ / Mehfûz MAYÎ, 84
TERORÎST / M. ALÎ K., 89
FEDÎ / ROJHAT, 94
KARÎKATORVANÊ KURD EYNAT / M. HEMO, 95
DU KLASÎKÊN BI KURDÎ / Medenî FERHO, 96
DI FOLKLORA KURDÎ DE SERDESTIYEKE JINAN / N. KUTLAY, 99
SMIRNOFF / Xelil DIHOKÎ, 104
KURD Û MÎTOLOJÎ / Lokman POLAT, 108
ROMANEKE SOSYO-PSÎKOLOJÎK / ROHAT, 110

Riza Topal Bianca und Mona Lisa als kurdische Hitinnen

REWŞA EDEBIYATA KURDÎ

Firat CEWERÎ

Em dizanin ku edebiyata kurdî ya klasîk gelekî dewlemend e. Herçiqaş me berhemên Elî Herîrî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Ehmedê Xanî û hwd baş nexwendibin jî, gava behsa edebiyata kurdî ya klasîk dibe, em dikarin bi hêsanî navên wan bihejmêrin û ji ber hebûna wan xwe di nava gel û milletên dinyayê de serbilind hîs bikin. Ev şairên me yên klasîk di dema xwe de ne kêmi şairên milletên cîran bûne. Di aliyê bilindbûna zimên, kûraniya felsefê, form, naveroke û dîrbîniyê de, şairên me xurt bûn; ji ber wê yekê ye ku gava em îro jî berhemên wan dixwînin, em bi zewq dixwînin. Wê ji ber vê kûraniya wan ya felsefî be, ku Nûredîn Zaza di pêşgotina Memê Alan de Ehmedê Xanî beramberî Hegel û Marx dike û dibêje ku Xanî berî wan bi dîalektîkê

hesiya ye û felsefeyeke kûr di hunera xwe de bi kar anî ye.

Lê belê gava em edebiyata klasîk beramberî ya îro dikin, em dibînin ku em îro gelekî jar û li paş mane. Ev jarî û lipaşmayîna me, mixabin ku bi sedemên siyasî ve girêdayî ne. Di dema împeratoriya Osmanî de ziman ne qedexe bûn, millet nedihatînkarkirin; her milletî di hundurê sînorên împeratoriye de dikarîbû hunera xwe bi pêş bixista, edebiyata xwe biafiranda, bi zimanê xwe perwerdeya xwe bikira. Lê, bi avakirina Cumhûriyeta Tirkiyê re, ji berdêla ku dê êdî civat bêtir bi pêş biketa, azadî bêtir bibûya, demokrasî û bajarvanî xurttir bibûya; berevajiyê wê bû, Cumhûriyet li ser yeknetewetiyê ava bû, perwerdeya bi

gelek zimanan dawî hat, înkarkirina hin gel û miletan dest pê kir. Bi vê yekê re, gelê kurd jî hate înkarkirin, ziman û her celeb toreya wî hate qedexe kirin.

Gava rewşa Tirkîyê weha be, rewşa ziman, edebiyat û kultura kurdî jî li ber çavan e. Ziman û edebiyat di bin sistemeke nedemokratîk de bi pêş nakeve.

Lê di gel vê jî em dibînin ku lawên kurdan li ber xwe dane, dest avêtine ziman, edebiyat û rewşenbîriya kurdî. Mûsa Anter, Kemal Badilî, Edîp Karahan, Mehmed Emîn Bozarslan hin ji wan rewşenbîrên kurdan in ku dest avêtine ziman û edebiyata kurdî, di gel pir zehmetî, girtin, îşkence û surgûnan xebatên xwe domandine, ji me re çend berhem li dû xwe hiştine. Lê xebatên wan mîna dilopek ji behrê bûn. Berhemên wan qedexe bûn, belavkirina wan zehmet bûn, nedigihîştin xelkê. Ji xwe gava mirov ji avakirina Cumhûriyetê û ta 1980 li edebiyata kurdî dinihêre, mirov dibîne ku bi qasî tiliyên destekî jî, berhemên bi kurdî nehatine çapkirin.

Xuyaye ku di vê bêdengiya dirêj de, dibistana salên sihî ya di bin serokatîya Celadet Bedir-Xan de demeketîba pêşberî me, dibû ku îro zimanê kurdî di talûkeya mirinê de bûya.

Gava li Tirkîyê kurd dihatin înkarkirin, zimanê kurdî, zimanê *tirkên çiyayî* dihat dîtin, Celadet Bedir-Xan daket gund û bajarên Kurdistanê, dest bi hevdana gotinan û peyvikên kurdî kirin, dest bi weşandina kovarekê kir, di nav weşanên kovarê de dest bi weşandina pirtûkên bi

kurdî kir. Herweha wî gelek xort li dora xwe civandin û ew hîfî nivîsandina bi kurdî kirin. Ev dibistana ku dikarîbû ji bo hemû Kurdistanê bibûya hêviyeke mezin, bi windabûna Celadet Beg re, vemirî, ew hêviya ku li ber geşbûnê bû çilmisî.

Bi vemirandina wê ekola salên sihî re, em dibînin ku di warê xebatên li ser zimên û tevgerên edebî de bêdengiyê mezin çêbûye. Li Tirkîyê deng tune ye, li Sûriyê deng tune ye, ji Sovyet û Iraqê jî em bêpar in. Vê bêdengiya han heta sala 1980 ajot. Herçiqas di navbera salên 70 û 80 de hin çirûsk li Tirkîyê pêketin jî, dîsan kêr û bi sînor bûn. Lê piştî 1980, bi derketina kurdan ya welatên Ewrûpa re, bi xurtbûna hîsên welatperwerî û kurdayetiyê re hêdî hêdî li vir û wir, dengê nivîskaran hate bihîstin, şairên nû derketin, di şûna tirkî de zimanê kurdî bû zimanê me yê civakî û siyasî, me civîn û semînerên xwe bi kurdî kirin, di kongreyên xwe de em bi kurdî peyivîn. Vê tevgera bi kurdî bêtir li Swêdê dest pê kir. Ji ber ku kurdên ku hatin Swêdê bêtir kurdên xwende bûn. Herçiqas di destpêka 80 de jî hin kesên tûj li hember xebatên şexsî yên şair û nivîskarên kurd bi şik bûn jî, piştî demekê ew şik ji navê rabû. Gelek şoreşger û têkoşerên kurd yên ku li Tirkîyê jî kurdî bi dîr ketibûn, kurdî jî bû kiribûn, an jî ji ber hin sedeman nedixwestin bipeyivin, li vî welatî li xwe vegeriyan, xwe zû fêrî kurdî kirin, gelek jî wan mîna prensîp êdî bi kurdan re hew bi tirkî peyivîn; li her derê, li her civîn û civatê behsa girîngiya ziman û edebiyata

kurdî kirin. Ji xebatên van mirovan Federasyonê komeleyên Kurdistanê ava bû, zimanê Federasyonê yê resmî bû bi kurdî; kurdên Mêrdînê, Diyarbekirê, Serhedê, yên Sûriyê, yên Îran û Iraqê di bin siya vê Federasyonê de hevdu nas kirin û xebatên xwe li ser kurdî ava kirin. Paşê jî mîna organa Federasyonê kovarek bi navê Berbangê dest bi weşanê kir, gelek şaîr û nivîskarên kurd di kovarê de nivîsandin û di nava rûpelên kovarê de munaqeseyên li ser edebiyat, li ser ziman û hwd dest pê kir û ew jî bû sedema ku keç û xortên kurd bêtir teşwîqî nivîskariya kurdî bibin; kultura xwe, zimanê xwe, edebiyata xwe bêtir nas bikin. Xebateke mîna ya Federasyonê li Parîsê jî, bi avakirina Enstîtuya Kurdî ya Parîsê re dest pê kir. Di avakirina Enstîtuyê de navên gelek şaîr, nivîskar û hunermendên kurd hate bihîstin, ew xebata kulturî û edebî ku di nava ya siyasî de fetisîbû an jî hatîbû jibîrkin, derket pêş, kovareke bi navê Hêvî dest bi weşanê kir, di wê kovara hunerî, edebî û çandî de gelek şaîr û nivîskarên kurd nivîsandin. Ji bilî Berbang û Hêviyê gelek kovar û rojname derketin; êdî ne tenê nivîsên siyasî û îdeolojîk, herweha gelek nivîsên edebî; çîrok, helbest, hevpeyvîn, lêkolîn û hwd di van kovaran de cih girtin. Herweha gelek kovarên mîzahî, kovarên zarokan, kovar û rojnameyên din, ger ne xwerû bi kurdî bûna jî, mirov di nava rûpelên wan de pêrgî çîrok, helbest û nivîsên din ên kulturî û edebî dihat.

Bi kurtî piştî salên 80 bi gelemperî li derveyî welêt û bi taybetî jî li Swêdê,

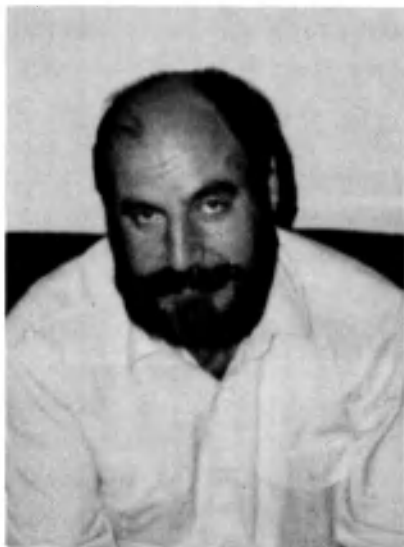
ziman û edebiyata kurdî dest bi geşbûnekê kir. Li gorî hewcedariyên vê geşbûnê weşanxaneyên kurdan hatin avakirin, ji wergerandin û çapkirina klasîkên kurdî bigirin, heta edebiyata kurdên Sovyeta kevin û Iraqê jî hatin çapkirin. Di vê navê de ji vir û wir nivîskar gihîştin, pirtûkên çîrokan çap kirin, helbest çap kirin, roman çap karin; ji edebiyata dinyayê gelek werger kirin. Yanî di hundurê deh salan de hejmara weşanxaneyên kurdan tenê li Swêdê bi ser bîstan ket, hejmara nivîskarên kurd gihîşt sihî-çilî. Ewqasî ji welêt dûr, lê bi hêviya ku wê rojekê berî rojekê vegerin welêt, giranî dane xebata kulturî û edebî. Îro bi saya serê van kurdên welatêz in ku pirtûkxaneya kurdî bûye xwediyê bi sedan berhemên bi kurdî. Peydabûna nivîskaran, peydabûna berhemên edebî, peydabûna kovarên edebî hewcedariya munaqeseya edebiyata kurdî û teoriya edebiyatê bi giştî anî meydanê. Me jî ji bo zelalkirina hin pirsên edebiyatê, rola rexne û rexnegiriyê, rewşa roman, çîrok û helbesta kurdî; rewşa edebiyata kurdî bi giştî ji nivîskarên kurd Tosinê Reşîd, Şerefexan Cizîrî, Nacî Kutlay, Şahînê Bekirê Soreklî, Rojen Barnas, Rohat, Hesenê Metê, Mahmûd Baksî û Mehmed Uzun pirsîn.

Ji bersivên van hevalan jî xuya dibe ku em êdî di destpêka avakirina edebiyateke kurdî ya nûjen û gerdûnî de ne.

Rûpelên Nûdemê ji bo vê pirsgirêkê vekirî ne.

Em li benda nêrîn û nivîsên we ne!...

DÊMÊ HER EDEBIYATÊ BI PEXŞANA WÊ XUYA DIBE

Tosinê REŞÎD

NÛDEM: *Tu dikarî behsa dîroka edebiyata kurdên Kevnesovyetê bikî? Li ku û kîjan demê edebiyata kurdî li wir geş bû? Teşwîq ji ku dihat?*

Tosinê Reşîd: Gava gilî tê ser edebiyata kurdên Kevnesovyetê divê em berî gişkî li ser edebiyata kurdên Ermenîstanê rawestin. Ji Ermenîstanê der çend kesan li Gurcistanê dinivîsîn, lê ew kes xelkê

Ermenîstanê bûn, li Ermenîstanê xwendibûn, berhemên xwe li Ermenîstanê çap dikirin.

Destpêka salên 30'î çend çirûskan li Azerbeycanê jî xuya kir, lê Azeriyan bi lez û bi hovîti ew çirûsî vemirandin.

Edebiyata kurdî li Ermenîstanê ji salên 30'î dest pê kir, hema em dikarin bêjin ji ronahîdîtina rojnama Riya Teze (adar 1930). Ev edebiyata bi biryara partiya komunîst û hukûmeta Ermenîstanê dest pê bûye. Ji ber vê yekê jî ne ku wan mirovan dest pê kir binivîsin, ewên dayina Xwedê bi wan re bû, merîfeta wan ya nivîskariyê hebû, lê hema kî xwendin û nivîsara kurdî zanîbû, di rê û dirbên çapkirina pirtûkan de jêhatî bûn.

Hinek ji wan bûne bela serê edebiyata me û heya îro jî em nikarin ji wan bifilitin.

Vê edebiyatê ji cihê vala dest pê kir, tu pêwendiyên wê bi edebiyata me ya klasîk û ya wê demê re tune bû. Lewma jî nivîskarên wê demê ji bo xwe wek mînak edebiyatên ermeniyana û rûsan hildan.

Wan salan Erebe Şemo, Heciyê Cindî, Emînê Evdal, Casimê Celîl, Wezîrê Nadîrî, Ehmedê Mirazî di nav edebiyata kurdî de cihên xwe girtin û berhemên xwe çap kirin.

Naveroka vê edebiyatê propoganda sosyalîzmê, jiyana nû û rexnekirina jiyana û erf û edetên kevin bû. Edebiyata kurdî wan salan bi tûpên latîni çap dibû.

Bi kêma û kurtiya ve tevayî, ev edebiyata ji bo duwarojê bû bingeh. Vê rewşê heta sala 1937'an dom kir. Wê sala reş

rojnama Riya Teze û dibistanên kurdî hatin girtin, jimareke mezin ji kadroyên kurdan, di nav wan de Erebe Şemo, Heciyê Cîndî, Ehmedê Mirazî, Cerdûyê Gêncô avêtin girtîgehan û surgûn kirin. Piştî cenga cîhanê ya duwemîn dîsan dest bi çapkirina pirtûkên kurdî bû, li hemberî salên 30'î jimara wan çend caran kêmbûn. Ji sala 1955'an rojnama Riya Teze ji nû ve çap bû. Lê ev gişk êdî bi ûpên kirilî bûn. Edebiyata kurdî li Ermenîstanê di destpêka salên 60'î de geş bû.

Şoreşa Kurdistana başûr, ku Yekîtiya Sovyetê wê demê piştgiriya wê dikir û çapemeniya Sovyetê li ser wê pir dinivîsî, di nav kurdan de hişyarbûneke netewî, ya pir pêş de anî. Kurdên Sovyetê bi piraniya xwe ve, cara yekemîn xwe perçekî gelê kurd didîtin, Kurdistan wek niştinan, welatê xwe, yê netewî dîtin. Tema Kurd û Kurdistanê cihê xwe yê hêja di nav edebiyata kurdî de girt.

Mana duwemîn jî, ew guhastinên mezin bûn, ku di nav jiyana gelên Yekîtiya Sovyet ya berê de, piştî mirina Stalîn cih girtin.

Wan salan navên nû ku hatin nav edebiyata kurdên Yekîtiya Sovyetê, ew bûn ku dixwestin ji bandûra edebiyatên biyanî rizgar bibin. Nîrxên mirovatîyê û yên netewî şûna propoganda erzan û sloganên siyasî girtin.

- *Pêşketinê xwe di kîjan şaxê edebiyatê de nişan dida? Xwendevan hebûn?*

- Kurdên Yekîtiya Sovyetê ya berê, îro

xwediyê edebiyateke pirşax in, lê ew şaxana wek hev bi pêş ve neçûne. Ez dixwazim hinekî li ser pirsê rawestim.

Çiqasî jî nivîskarên me yên bi nav û deng Erebe Şemo, Heciyê Cîndî, Eliyê Evdirehaman, Seîdê Îbo romanên xwe çap kirin, çiqasî jî ew roman bi giştî ji aliyê xwendevanan ve hatin pejirandin û heta cihêkî jî dikarî bêjî ne xerab bûn, lê dîsan jî ew ne anegorî pîvanên edebî, yên rojên me bûn. Lê çawan be jî ew bûne hîm ji bo pexşana edebiyata kurdên Sovyetê û di demeke ne dûr de divê romanên hêja derkevin meydanê. Kesên bikaribin wan roman binivîsin îro hene. Edebiyata me îro bi wan roman ve avis e.

Di dereca çîrokan de gavên baş hatine avêtin, çend nimûnên baş çap bûne, lê dîsan jî îro li meydanê berhemeke wisantune, ku bi giştî anegorî pîvanên edebî, yên rojê bin. Lê em dikarin ji berhemên nivîskarên cihê berhemeke wisan derxin.

Di dereca şanogeriya de rewş wek ya roman e. Ji salên 30'î dest pê kirî, gava li Ermenîstanê şanoya kurdî, ya dewletê hebû, nivîskarên kurd dest bi nivîsara piyesan kirin. Piştî girtina şanoya kurdî sala 1937'an nivîskarên me terka nivîsandina piyesan kirin. Lê ji salên 70'î gava li Ermenîstanê (Gundê Elegezê) û li bajarê Tîblîsê şanoyên kurdî vebûn, ji bo wan şanoyan piyes jî hatin nivîsandin. Çendek ji wan piyesan derketin ser dikê, baş hatin pejirandin. Lê ew yek ne ewqasî ji başiya piyesan bû, çiqasî ji hisreta kurdan bi zimanê xwe şanoyê bibînin.

Bi baweriya min di dereca helbestkariyê

de pêşketineke baş heye. Ji salên 60'î dest pê kirî, bi hinek kêmaniyên zimên ve , tevayî çend pirtûkên baş çap bûne. Helbesta kurdî, bi nimûnên xwe yên baş ve îro pirdeng û pircûre ye. Naveroka wê dewlemend e. Di nava wê de hesînên zêndî şûna temayên zêrandî û maşandî girtine. Helbestvanên îro dixwazin cihê xwe di nav edebiyata kurdî ya giştî de bibînin, ew dixwazin helbesta wan bibe pareke wê edebiyatê.

Lê em gerek tu caran ji bîr nekin wekî dêmê her edebiyatê berî gişkî bi pexşana wê xuya dibe. Edebiyata xurt di vê xwe-diya pexşana xurt be. Eger em bi vê pîvana edebî beramberî edebiyata kurdên kevnesovyetê bikin ew edebiyat hê jî ji edebiyata cîhanê, ya rojên me bi şûn ve dimîne. Problema xwendevanan tim jî li pêşiya me bûye. Jimara mirovên bi kurdî bixwînin tim jî kê m bû.

Hetanî dawiya salên 30'î kurd di gundên cihê de ser hev (kompakt) diman. Wan salan di gundên kurdan de xwendin bi zimanê kurdî bû. Bi wê yekê re, bi tevayî wan salan karekî hêja hate kirin. Ji kurdan kê m mirovan xên ji kurdî zimanên mayîn zanibûn. Ev şertana gişk ji bo zêdebûna jimara xwendevanên edebiyata kurdî dibûn binge h. Lê surgûn û zulma salên 30-40'î, di jwariyên aborî, yên salên cenga cîhanî ya duwemîn û salên piştî cengê kurd ji hev belav kirin. Hejmareke kê m ji kurdan di gundên kurdan de man. Ji ber ku dibistanên kurdî êdî nehatin vekirin, tenê di dibistanên gundên kurdan de heftê du saetan zimanê kurdî dixwendin. Di van şertan de

jimara xwendevanên edebiyata kurdî kê m bûn. Dîsan jî piraniya kurdan, bi xwe fêrî xwendina kurdî dibûn û ji me re dibûn xwendevan. Lê bi baweriya min, gava nivîskarekî kurd pênûsê dixê destê xwe, bi bawerî dinivîse, wekî berhemên wî dê rojekê li welêt bêne çapkirin û xwendin.

- Pîvanên edebî çi bûn? Rewşa rexnegirîyan çawan bû?

- Pîrsa pîvanên edebî û rexnegiriyê nexweşiya edebiyata me ya mezintir bû û wisan jî dimîne. Rojname Riya Teze çapemeniya me ya tenê bû û gotarên rexnegiriyê diviya di rûpelên wê de çap bibûna. Lê ji sih û pênc salan zêdetir berpirsiyarê wê rojnameyê Mîroyê Eset bû, endamê komîta navendî, ya partiya komunîst ya Ermenîstanê bû, endamê parlamentoya Ermenîstanê bû. Wî bi temamî rê li pêşiya rexnegiriyê girtibû. Bi baweriya wî, eger gotarên rexnegiriyê çap bibûna, ji rojnamê û kesîtiya wî re problem dê çêbibûya. Problema edebiyata kurdî wisan jî ji wî re nebûne xem. Wî karê xwe yê şexsî di ser derd û kul û problemên edebiyata kurdî re digirtin. Ji serokatiya Ermenîstanê re mirovên wisan dest didan û wan piştgiriya wî dikirin.

Ji bextê me re îro jî pêşewitîyên gelê kurd nîn in, wekî ew li her cihî bi navê kurdan dipeyivin.

Helbet carinan biryar ji jor dihatin stadin, ku bêtir guh bidine rexnegiriyê. Hingê rojname neçar dibû gotarekê, du gotaran çap bike. Lê nivîskarî wisan dihatin

rexnekirinê, ewên ji wan ziyan tune bûn, di destên wan de tu tişt tune bû. Pir caran ew berhemên ku dihatin rexnekirin gelekî ji yê mayîn baştir bûn. Dema rexnegiriya dilpak û objektîv tune be, pîvanên edebî jî çênabin.

- *Em dizanin ku digel kul û kêmasiyan kurdên Sovyetê ji xwe re zimanekî standard ava kiribûn. Îro gelek berhem bi wî zimanî û bi alfabeya krilik hene. Lê ji ber rewşa siyasî û alfabeyên cihê, haya me gelek kurdan ji wan berhemana tune ye. Gelo mirov dê bikaribe navê çend berhemana bide, ku hem di edebiyata kurdî de, hem jî di edebiyata cîhanê de xwediyê cihêkî bin?*

- Çiqas ne pir be jî, lê berhemên wisan îro li meydana hene; ez li vir navên wan berhemana nadim, ji ber ku navdayîn barekî giran e.

- *Carinan li hin cihan tê bihîstin ku hilweşandina sîstema Sovyetê ji hemû gelan bêtir ji bo kurdên li Sovyetê xerab bû. Gelo ev rast e? Ger mirov muqayesekê di navbera edebiyata kurdî ya berî hilweşandinê û piştî hilweşandinê bike, çi guhertin hene? Rewşa edebiyata kurdî niha li wir çawa ye?*

- Belê, rast e. Piştî hilweşandina sîstema Sovyetê û sertbûna pêwendiyên navnetewî, bi milyonana mirov ji cihên xwe bi dûr ketin. Lê eger azerî çûne Azerbeycanê, ermenî çûne Ermenîstanê, alman, yunanî û neteweyên mayîn çûne

welatên bav û kalanên xwe, dewletên wan li wan xwedî deketin, kurd li meydana bê xwedî man.

Bi sed hezaran kurd bûne penaber, ew bi zorê ji malên wan hatin derxistin, malên gelek hatine şewitandin, lê heta îro jî kesek li wan nebûye xwedî, rêxistinên navnetewî bi pirsra wan ve mijûl nabin, heta mafê penaberiyê jî nadine wan. Di vê rewşê de pirsên çandî vedikşine ser plana duwemîn.

Ji ber dê ji niha û pêve alîkariya hukûmetê tune be û her kes divê berhemên xwe ji kîsê xwe açp bike, ez bawer nakim di van demên nêzîk de dê tiştêk çap bibe.

Lê dîsan jî nivîskarên rast divê di nav problemên rojê de winda nebin û pênuşê ji destê xwe daneynin. Ew nivîskar niha bêtir nêzîkî derd û kul û armanc û daxwazên gelê xwe bûne û divê em li benda afirandina berhemên baş bin.

- *Va ye tu jî tevî refê nivîskarên surgûnê bûyî. Surgûn dijwar e. Piştî şoreşa Bolşevîkan gelek nivîskarên ku beramberî Tolstoy û Dostoyevskî bûn, ji Rûsyayê baz dan. Piraniya wan têk çûn, di nava problemên şexsî û psîkolojîk de fetisîn, winda bûn. Digel hezar zehmetiyên Nabokov û Nîna Berberova navên xwe parastin. Ji bo ku nivîskarên kurd jî bikaribin navên xwe biparêzin û surgûnê ji bo fêda xwe bi kar bînin divê çi bikin?*

- Bi baweriya min problema me û ya nivîskarên rûs yê ku piştî şoreşa

Bolşevîkan surgûn bûne, ne yek e. Ji bo nivîskarên rûs problema mezin ew bû, wekî bi carekê ve her tişt di welatê wan de wergeriya. Ew gelê ku nivîskaran ji bo wî dinivîsî, pirtûkên wan li meydana dihatin şewitandin. Dixwestin jiyana xwe bi înternasyonalê bimeşînin.

"Em ê cîhana kevin ji binî ve hilweşînin"

Piştî şoreşa Bolşevîkan ne netê nivîskarên li surgûnê, lê wisan jî gelek nivîskarên li welêt an hatin girtin, an hatin kuştin, an winda bûn, an jî wan bi xwe, xwe kuştin.

Lê nivîskarên rûs, ku di van salên dawî de surgûn bûn, yê wêk Soljenîstîn, Brodskî zanîbûn ji wan çî tê xwestin, loma ew winad nebûn.

Ya me jî wisan e. Em zanin gelê me çî ji me dixwaze. Gelê me berê xwe ji me neguhertiye. Hela di ser de ew li benda berhemên me ye. Em gerek tu caran ji bîra nekin, wekî barekî giran li ser milê me ye. Em divê gelê xwe ji bindestiya çanda gelê zordar rizgar bikin. Helbet li vir problema xwendevanan heye. Lê ez bawer im roj bi roj jimara xwendevanên me wê zêde bibe. Lê divê em tişteki ji bîra nekin, xwendevanê rast haya wî ji edebiyata cîhanê heye, ew bi kêmanî ji bil zimanê kurdî zimanek du zimanên din jî dizane û bi wan zimanan hêsantir dixwîne. Ji ber vê jî em gereke wisan binivîsin, wekî ew xwendevan qîma xwe bi berhemên me bîne, nivîsarên me bipeljîrîne. Lê çawan be jî edebiyata baş zû an dereng xwendevanê xwe dibîne.

- *Tu edebiyata kurdî bi giştî çawan dibînî? Tu hêvî heye?*

- Gava pirs tê ser edebiyata kurdî, divê em ji bîra nekin, ku edebiyata me bi bêtir ji zaravayekî belav dibe. Em dibînin ku edebiyata kurdî ya bi zaravayê kurmançî di van salê dawî de gavine baş avêtiye. Eger salên berê ji bil kurdên Sovyetê çend nivîskaran bi kurdî dinivîsîn, (rasttir e mirov bêje çap dibûn) îro jimara wan nivîskaran gelekî zêde bûye û bi sedan kes, li heinî perçên Kurdistanê û ji welêt der, dest bi nivîsandina kurdî kirine. Ev yeka eger ne îro, wê sibe berê xwe, yê hêja bide.

Tişteki şabûnê ye, wekî pîvanên edebî çêdibin. Eger 10-15 sal berê li rûpelên kovarên kurdî bêtir helbest û çîrokên sist çap dibûn, ew ên sloganên siyasî bûn û tu pêwendiyên wan bi edebiyata rast re tune bûn, îro ji wan kovar û rojnama, yê baş xwe ber nivîsarên sist û ne hêja girtine.

Ji alî mayin ve em nikarin nebînin, wekî çiqasî jî bi dijwarî, lê em ber bi zîmanekî standart diçin, ez bi xwe îro ne mîna deh sal berê dinivîsim.

Bi baweriya min ya sereke ew e, wekî çiqas dijwarî be jî, çapemeniya kurdî li welêt ji xwe re rê dibîne. Bi saya serê vê çapemeniyê, em ê di demeke nêzik de bibin şehedê berhemên hêja

Lê divê em tu caran ji bîr nekin, wekî tenê di şertên hebûna rexnegiriya xurt de edebiyata xurt dikare were meydane.

FELSEFE EVÎN BI XWE YE

Şerefhan CIZÎRÎ

NÛDEM: *Pevgirêdana edebiyatê bi felsefeyê re çi ye?*

Şerefhan Cizîrî: Bi kurtî mirov dikare weha bibêje; pevgirêdana civatê, dîrokê, kultur û jiyana sosyal çiqasî bi felsefê re hebe, ya edebiyatê jî ewqasî pê re heye. Felsefe jiyana bi xwe ye. Nivîsandina edebiyatê çalakîyek sosyal û

kulturî ye. Weke çalakî edebiyat hinek raman û normên estetîk tîne ziman. Di hemû babetên edebiyatê de raman, ziman û pîvanên estetîkî tîne şirovekirin. Ev pîvanên estetîkî dikarin veşartî an jî vekirî bêne îfadekirin. Çawan bibe bila bibe, di tekstên edebî de sistemeke îdeolojî heye. Raxistin û îfadekirina ramanan bi awayekî estetîkî tê nivîsandin. Li ser başbûn an xerabûna estetîkî mirov dikare şirove bike. Lê kesê ku bibêje di tekstên edebî de îdeolojî û felsefe tune, bi xwe jî edebiyat û çalakîyên edebî tiştekî fahm nakirine. Di tekst û berhema edebî de, ji sedî sed felsefe heye, îdeolojî heye, jiyana çînaşetî heye, sêpatî û antîpatî li hember bûyer û kesan heye, bilindkirin an jî biçûkkirina tîpên sosyal û hwd... heye.

Li aliyê din jî tiştekî pir vekirî heye. Pîrsa felsefê û pîrsa metoda xebatê pir ji nêzik ve bi hevdu ve girêdayî ne. Hilbijartî û şirovekirina hinek mînak, bûyer û tîpên sosyal di çalakîyên edebî de, bi metoda xebatê û nêrinên felsefî ve tîne xurtkirin û xemilandin. Metoda xebatê normçêkirin e. Metoda xebatê dilbijandin e. Metoda xebatê meşrûkirin an jî mehkûmkirina hinek raman, nêrin û normên civakî ne. Metod û felsefe, bi hemû awayî pîvanên zanyariyê li bêjîngê dixê û ji nava genimê sor zîvan, qirşîk û kevîran derdixê. Metod û felsefe paqîjiya malan dîkin. Felsefe evînî ye. Lê ev evîndarî evîndariya zanyarî û paqîjiyê ye. Edebiyata ku bêfelsefê be, weke girara rijî ye û bi zewq nikare bê xwarin. Lê kesên ku girara rijî jî bi zewq dixwin hene!

Em dizanin ku yên çalakîyên edebî diafirînin mirov in û ev çalakî jî behsa

jiyana mirovî dike. Cihê ku jiyana lê hebe hilbijartinê jî lê heye. Mirovê ku hilbijartinê nekin jî, di rastiyê de dîsan hinek tiştan hildibijêrin. Hilbijartina bûyer, tûp û ramanan li gora metodên felsefî û hinek pîvanên estetîkî têne meydanê. Ziman jî bo edebiyatê çî be, felsefe jî ew e.

Aliyekî din yê girîng jî heye ku divê bê diyarkirin; ger mirov li dîroka edebiyatê baş binihêre, ew ê çend tiştên bingehîn jî bo me zelal bibin. Weke xetên edebî û metod, weke têkiliyên edebiyat bi civatê re, weke edebiyata deman, weke analîzkirina tekstên edebî û hwd... Ez bi kurtasî bêjim; bi awayekî giştî edebiyatvan û nivîskarên kurd haya wan jî van problemên metod û dîroka edebiyatê tune ye. Bi zanistî li ba kurdan kes metodên Marksîstî, strukturalistî, eksistensialistî, rexnegirî û hwd di berhemên edebî de bi kar nayine. Edebiyata me heya nuha jî şirovekirin û bikaranîna metodên edebî mehrûm maye. Bi raya min ev yeka kêmasiyeke pir mezin e û divê zû bê çareserkin.

- Marksîzm bi perspektîveke çawan li edebiyatê dinihêre?

- Bi raya min pîvan û çavkanî divê Marks û Engels bi xwe bin. Pir caran kesên weke Zdanov, Stalin an jî hinek serok li vî alî û wî alî li ser navê Marks û Engels, di warê edebiyat û huner de dîtinan pêşkêş dikin. Lê di rastiya xwe de têkiliyên wan dîtînan û ramanan bi Marksîzmê re tune ne.

Teoriyeke Marks û Engels ya bi taybetî heye; materyalizma dîrokî. Li gora vê teoriyê, civat jî du beşan pêk tê, avaniya

binî û avaniya jorîn. Avaniya binî, bi taybetî çalakiyên ekonomîk û pêşketina maddî ye. Avaniya jorîn jî bi giştî ji çalakiyên ramanî, hunerî, huqûqî, îdeolojî, kulturî û hwd pêk tê.

Edebîyat û huner beşek jî avaniya jorî ye. Bi guherandina avaniya binî avaniya jorîn jî tê guherandin. Di navbera avaniya jorîn û avaniya jêrîn de danûstandinek diyalektîkî heye. Herdu avanî jî tesîrê li hevdu dikin. Tesîrên ku binî li jorîn dike, jî tesîra ku jorîn li binî dike qalindtir, xurttir û mezintir e... Avaniya jorîn tu carî ne pasîf e.

Pir caran li ser navê materyalizma dîrokî dîtînan çewt hatine parastin. Nezanê çepan weha gotine; Avaniya binî bi hemû awayî avaniya jorîn li gora xwe tekûz dike. Edebîyat û huner jî para xwe ji vê yekê digire. Lê li gora dîtînan Marks û Engels di navbera avaniya binî û edebiyat û hunerê de danûstandineke asîmetrîk heye. Yanî pêşketin û bişkivandina edebiyat û hunerê raste rast ne girêdayî avaniya binî ye. Weke mînak, Marks huner û edebiyata Grekî ya klasîk nîşan dide. Marks dibêje ku heger hunera Grekî ya klasîk hîna jî di pir waran de weke berhemên mînak têne nîşandan, ev yeka otonomî û "azadiya" huner nîşan dide.

Marks û Engels di jiyana xwe de pir qîmet didan huner û edebiyatê. Li ser huner û edebiyatê dîtînan wan sistematîk nebûn. Di hinek pirtûk, name û xebatên felsefî û ekonomî de pirsar edebiyatê û huner wana aniye ziman. Ji edebiyata klasîk ya Grekî bigirin heta edebiyata hemdemî, Marks û Engels xwediyên hin dîtînan bûn. Marks jî berhemên Aischylos, Goethe, Sheakspeare, Balzak, Dide-

rot, Walter Scott, Henrich Henie, Schiller û hwd agahdar bû. Nivîskarê realîzma burjuvazî li Îngilîstanê, Fransayê, Almanayê û welatên Skandinyayê baş nas dikirin. Marks pir berhemên Sheakspeare ji ber dizanî bûn. Balzak li ba Marks û Engels weke nivîskarekî pir hêja dihate pejirandin. Di dîtina xwe ya polîtîk de Sheakspeare, Goethe û Balzak kesê kevneperest bûn. Digotin ku tiştên em ji Balzak li ser civata kapîtalîstî û çîna bûrjûvazî li Fransayê fêr bûne, em tu caran ji dîrokvan, ekonomîst û statîstîkvanan fêr nebûne. Di berhema Balzak de hilweşandin, fen û sextekariya bûrjûvazî hebû. Li ba Balzak çewsandina gundiyan hebû, ji bo peran xwe firotin hebû, qehpetiya bûrjûvazî hebû. Balzak di nivîskariya xwe de xeteke realîst dimeşand. Yanî rastî çî bû, wî ew dinivîsand.

Bi kurtî, wextê ku edebiyat û huner realîst bûna, wan dikarîbûn ji xebatê ihnî hîn bêtir zanyarî biafirandina. Gava ku Marks û Engels ji hev re name dişandin û li ser huner û edebiyatê dîtînen xwe dianîne ziman, gotînen weke; Shaekspearîzekerin an Schillîrîzekerin bi kar dianîn. William Shaekspeare nivîskarekî îngilîz yê navdar e û yek ji pêşkêşê realîzma edebî ye. Friedrich Schiller jî nivîskar û filosofekî alman e ku yek ji pêşkêşê romantîzma edebî ye. Shaekspearîzekerin ji bo metoda realîzma objektîf dihat bikaranîn û Schillîrîzekerin jî, ji bo metoda subjektîf û romantîk dihat bikaranîn. Marks û Engels di huner û edebiyatê de metoda realîzma objektîf diparastin. Lê ji bo wan realîzm ne normekî abstrakt bû û li ser serê pêşketina dîrokî bû. Realîzma Homeros û realîzma Balzak ne weke hevdu bûn. Realîzm pêşketina dîrokî bi xwe bû û li gora dema dîrokî dihat guhertin.

Marks û Engels li ser huner û edebiyata polîtîk jî xwedî dîtîna bûn. Ew di maneyeke teng û dogmatîk de, hergav li dijî polîtîzekerîna edebiyat û hunerê derdikestin... Ma ku ne weha bûya, wê çawan Marks bikarîba Balzak û Shaekspeare bibira ba perê ezmana?

- Di dema Bolşevîkan de behsa edebiyata partiyê dihate kirin. Nêrîneke wilo hê jî heye. Tu di derheqa edebiyata partî an jî edebiyata îdeolojiyê de çî difikirî?

- Bersiva vê pîrsê bi bersiva yekê ve girêdayî ye. Ez hevalbendê edebiyata realîst im. Edebiyat dikare realîzma Homeros me, dikare edebiyata kurdî ya devkî be, dikare realîzma Honoré De Balzak be û dikare realîzma ku Maksîm Gorkî tîne ziman be. Baweriya min bi Marksîzmê heye û Marksîzm jî vê yekê weha dinivîsîne. Bi kurtî dîtînen Marksîstî di vê mijarê de, min di bersiva yekê de dan. Ew dîtînen han raste rast ji çavkanî û xebatên Marks û Engels hatibûn neqandin. Vêca ew kesên ku dixwazin huner û edebiyat bikevin bin bandora polîtîkaya rojê, bi raya min dîtîna wan ne li ser xeteke Marksîstî ye. Eşkere ye ku ew nêrîn çewt in.

Di dema Bolşevîkan de şiroveke pir kûr û hêja li ser huner û edebiyatê hebû. Wek mînak mirov dikare navê Plechanov, Troçkî û Lunaçarskî binivîsîne. Ew dîtînen ku tu dibêjî di dema Stalîn de hatin ziman. Ev dîtîna hemû Bolşevîkan nikare girê bide û ewên ku Bolşevîkan ji ber kirînen Stalîn biricimîne ew ê raste rast çewtiyê bike.

Lê di vir de divê tişteke baş bê rohnîkirin: Edebiyata partî û edebiyata îdeolojiyê tişteke e û edebiyata ku kesên xwedî partî û xwedî îdeolojiyê dinivîsin tişteke din e. Kesên ku endamên partiyên

polîtîk bin dikarin berhemên pir hêja biafirînin. Lê endambûna nivîskaran di partiyeke polîtîk de tu caran nabe garantî ji bo berhemên hêja û hunerî. Bi raya min mirov divê antî-partî nebe. Mafê hemû cûre partiyên heye ku dîtînen xwe li ser edebiyat û hunerê program bike. Nivîskarên ku endamên partiyê bin dikarin berhemên xwe li gora programa partiyê biafirîne. Lê belê ev tu caran nikare bibe pîvan ji bo kesên hunermend û edebiyatvan. Dema ku Bolşevîkan behsa edebiyata partiyê dikirin, wan behsa edebiyata ku ji aliyê endamên partiyê ve dihate nivîsandin dikirin. Diyar e ku mafê hemû partiyên heye ku ji endamên xwe hinek tiştan û sixletan bixwazin. Ma gelo Nûdem weke kovareke edebî û hunerî ji endamên redaksiyona xwe hinek pîvan û sixletan naxwaze?

Li ser polîtîzekirina edebiyat û hunerê dîtînen Marks û Engels hene. Di vî warî de xeta edebî ya ku bi navê "Alinanya xort" û li Îngilîstanê jî bi navê "Edebiyata bûrjûvazî" tê naskirin, weke mînak, ji bo edebiyata polîtîzekirî tê nîşandan. Ev herdu xetên edebî, heta ku ji wan dihat berhemên xwe tije sloganên polîtîk dikirin. Di berhemên edebî de ew slogan weke tiştêkî pînekirî dihat xuyanîkirin. Ji ber vê yekê jî Marks û Engels ev edebiyata polîtîzekirî rexne dikirin û digotin ku divê kesê nivîskar dîtînen xwe yê polîtîk vekirî di berhemên xwe de rancîne. Dîtînen polîtîk divê ji mantiqê bûyerê û rewşa dîrokî derkeve pêş. Kesê ku zêde giranî dide slogan û gotînen polîtîk, ji aliyê huner de zeîf bûn. Li gora Marks û Engels kesên ku ji aliyê huner û edebiyatê de xurt bûna, wan daxwaziya polîtîk bi awayekî hunerî û edebî karîbûn anîbûna ziman. Yanî polîtîka nikare di şûna edebiyat û hunerê keve, lê belê hunermend û edebiyatvan bi metoda xwe dikarin

bûyerên polîtîk raxin û bi kar bînin. Ew kesên ku zêde behsa polîtîzekirina edebiyat û hunerê dikin, ji pir aliyan de bêkêr in. Dixwazin kêmaniyan xwe yê hunerî û edebî di bin siya sloganên polîtîk û "xeta partiyê de" veşêrin. Lê ez bawer nakim ku kesên weha tu caran, li tu welatan û li Kurdistanê jî bi ser bikevin û bibin pêşeng ji bo edebiyatê.

- Edebiyata kurdî dikare ji edebiyata dinyayê çî fêr bibe? Berpirsiyarên nivîskarên kurd çî ne?

- Edebiyata kurdî dikare ji edebiyata cîhanê pir tiştan fêr bibe. Bi raya min heta ku em edebiyata cîhanê, dîroka edebiyatê û dîroka ramanî û felsefê baş fêr nebin, em ê şaşiyên mezin bikin. Mirov ne hewce ye ku Emerîkayê ji nû ve keşf bike, Emerîka berî 500 salî hatiye keşf kirin. Lê ku agahdarî û zanyariya kurdan li ser keşfa Emerîka tune be, bi hêsanî ew ê bikaribin Gola Wanê weke Okyanûsa di navbera Ewrûpa û Emerîkayê de nîşan bidin. Wê çaxê ew ê fereca huner û edebiyateke kûr ku li welatê me wekî pêwîstiya nan û avê ye, li paş bikeve û entegrasyona rewşenbîrê kurd bi edebiyat û zanyariya cîhanê re derbeke mezin bixwe. Îzolasyon ne alîkariya bûrjûvazî ne jî alîkariya sosyalîstan dike. Tiştên ku rewşenbîrên kurd ji cîhanê fêr bibin pir in. Lê ez di wê baweriyê de me ku cîhan jî dikare pir tiştan ji Kurdistanê fêr bibe. Danasandina huner û edebiyata Kurdistanê, afirandina berhemên hêja, naskirina edebiyata kurdî ya devkî û lîxwedîderketin û parastina mîrasa kulturî ya welêt, dikeve ser milên rewşenbîrên kurd.

EZ JI BER PÊŞEROJA EDE- BIYATA KURDÎ NE XEMGÎN IM

Nacî KUTLAY

NÛDEM: *Di edebiyata tirkî de heta demeke dirêj munaqêşeya romana gundan û ya bajaran dihate kirin. Dibe ku ev yeka han li pêşiya edebiyata kurdî be jî. Gelo romana gundan û ya bajaran çi ye? An jî gelo di romanê de klasîfikasyonê weha di cih de ye?*

Nacî Kutlay: Di van 20-30 salên dawiyê de, di edebiyata Tirkî de, gelek

munaqêşeyên bi gelek alî çêbûn; wek "romana gundiyan" çî ye û di dema rojane de çima awqas cî digire? Lê di van salên herî dawî de, em dibînin ku ev babet êdî nayê munaqêşekirin. Li ser vê babetê gelek lêkolînên giranbiha hatin amadekirin. Lewra, di derheqê vê pirsê de, pêwîst e ku meriv dûr-dirêj xeber bide. Bi ya min, gelek zehmet e, em niha li vir, di rûpelên *Nûdem*ê yê bi sînorkirî de li ser bisekinin. Lê dîsa, kurt be jî, meriv dikare çend tiştan bêje.

Di edebiyata Tirkî de cihê romanê, berî 1950 ewqas ne fireh bûn. Meriv dikare navên romanên ku heta wê demê hatibûn çapkirinê bi hêsanî bijmêre. Dixwazim bêjim ku jimara wan ne zêde bûn. Lê piştî nîvedsala bîstî, piştî Şerê Dinyayê yê Duwemîn, rewşa ekonomîk û civatî hate guhartin. Fikrên demokratîk pêşta çûn û sermayedarî hemleka mezin kir, kîrînfirotin û teknîka fabríkeyan gelekî hat guhastinê. Li Tirkîyê, heta wê demê gundî kêr dihatin bajarên û têkiliyên wan bi bazarwendiyê ve pir qels bû. Partiya ku Tirkîye îdare dikir nêzîkî faşîstiyê bû, ew jî erkê dûr ket û kêr be jî, serbestîke nû hat Tirkîyê. Burjûwazî jî hewcedariya karkeran bû, lewra gelek gundiyan berê xwe dan bajarên û hatin li wir bi cî bûn. Erdê wan têre wan nedikir, lê ev gundiyan duh, di bajarên nûhatî de, bûn karkerên bê kalîte. Gelek ji van gundiyan koç kirin çûn Ewropaya, bi taybetî jî çûn Almanya. Di navbera 1940-1950î de ji "Köy Enstitüleri"yan gelek xortên nû, hinek jî ji gundan bûn, bala civatê kişandin. Wan xwe nêzîkî "xelk"ê diditin û di bin tesîra klasîkên Yûnanî, edebiyata Fransîz, Îngîlîz û bi teybetî jî Rûs'an de mabûn.

Dixwestin halê gundiye Tirkîyê, bi tehrekî nû ku ew hîn bûbûn, nîşan bidin û binivîsîn. Wisa jî kirin. Gelek çîrok û roman hatin nivîsandinê û di wan pirtûkan de babet gundî bûn, halê wan î perîşanî bi tehrekî balkêş dihat qalkirinê. Gelekî jî romantîzma van guhartinên salên dawiyê tev dikirin û aliyê civatê ve hatin qebûl kirin. Kesên paşverû û merivên ku rejîma kevî dixwestin û bûrjûwaziyê mezin ji vê guhastin hez nekirin, lê nikaribûn gelek tiştî jî bikin. Bi vî tehrî "*romana gundî*" bû mode. Lê gelek romanên pêşketî çêbûn, çî heye, di vê navberê de "*populîzm*"eke gundîtiyê jî xwe nîşanda. Neheqîya axan, feqîran, gundiyan, zordestiya jendîrme û qaymeqaman, hema hema di van hemû romanên de babeta yekemîn bû. Yê wê wek Yaşar Kemal, ev pîrsegîrekên gundiyan bi tehrekî gelekî giranbîha û hunermedî nivîsîn. Hinek ji van nivîskarên "*romanên gundî*", min bi xwe jî nas kirin, bi hinekan re hevaltî kir. Wek, Talip Apaydın, Fakîr Baykurt, Memet Başaran, Mahmut Makal, Halîl Aytekin.

Lê roman, çîrok an helbest wek neynîka civatê ne, pîrsên civatê nîşanî meriya didin. Ji bo wê jî, di wê demê de wek 20-30 salî, çîrokên gundî, romanên gundî dom kirin. Lê belê, êdî ev babet wek berê bala kesî nedikişand, xwendevan êdî ji van romanên tîr bûbûn, mîna berê xweşik nedihat xuyanê. Ya herî mezin jî, êdî civat hatibû guhartin. Ew civata gundî kê mî bûbû, bajar her zêde bûbûn, gundiyan meselên xwe bi xwe re anîbûn bajaran. Bêkar, bêxanî û di rawêşke civatiya gelekî nizim de jîyan êdî meseleyên sereke bûn. Li bajarên hişyarbûneka civakî her bilind dibû. Gundiye nexwendî êdî di bajaran de tiştên nû hîn dibûn, partî, komelên karke- ran, yê xwendevanan dengêkî nû bû. Ne gelek be jî, radyo û rojname dikete destê

insanan û insan dihatin guhartinê. Lewra êdî romanên gundî wek berê bala kesî nedikişand û munaqeseyên li ser vê babetê dest pê kirin. Piştî cûnta eskeriyê ya sala 1971'ê zorbetiya rejîma eskerî û bûrjûwaziyê, jîyana kesên bajarî bûn babetên romanên. Meseleyên civakî, yê bajaran li pêş her tiştî bûn û vê carê jî romanên bajarî hatin nivîsandin û ev tiştêkî gelekî normal e. Lewra di van munaqeseyan de "*romana gundî*" û "*romana bajarî*" hatiye ser ziman. Ev klasîfikasyona di cî de be, an ne di cî de be, ev ne giring e, lê ev rastîyeke jîyanê ye. Demek hatiye, pîrsên civakî yê gundîtiyê li pêş hatine xuyanê û lewra jî ev babet di romanên de cî girtiye û paşê civat hêdî hêdî hatiye guhartinê û tîkîliyên bûrjûwaziyê di bajaran de bûye meselên sereke û di edebiyatê de vê babetê gelekî cî girtiye. Em bixwazin an nexwazin, ev navkirin û ev babet heqîqetên jîyanê ne. Bi ya min ev tehr wê di edebiyata Kurdî de jî wisa be. Ana jî wisa ne, mora "*gundî*"yê li ser edebiyata Kurdî ye. Ji kerema xwe re li roman, çîrok û helbestan binihêrin. Edebîyatê bidin alîkî, babeta gundîtiyê di pîr alî ve xwe nîşan dide. Ber ku em pîranî civateka gundî ne. Hûn navên me yê "*anonîm*" binihêrin, "*Gundî, Gavan, Şivan, Zinar, Çiya, Berxvan...*" navên herî zêde ne. Ev tiştêkî pîr normal e ku edebiyata me jî wê demeka dîr-dirêj "*gundî*" be.

- *Tu rawêş romana kurdî ya îro çawan dibînî? Di pîvanên romana roavayî de mirov dikare behsa romana kurdî bike?*

- Ya rastî, civat ku pêş de diçe, ji meriya napirse û meriv zû zû jî ferq nake, lê piştî çend salan meriv dibîne ku civat pêş de çûye. Ev di warê edebiyatê de jî wisa ye. Civata Kurdî, bi taybetî ya Kurdîstana

Tirkîyê, Kurdî nenivîsî ye û nexwendî ye, lewra di hêla edebiyata Kurdî de gelekî şûn de maye. Civat jî piranî gundî bûye, her çiqas van salên dawiyê guhastîneke bajarî çêbûye jî, hela hê tesîra xwe di edebiyatê de nîşan nedaye. Divê meriv bê kompleks rastiya xwe qebûl bike. Di warê roman-nivîsandinê de em pir şûn de mane. Bi hemberî romana roavayî, ez curet nakim qala romana Kurdî bikim. Bi ya min, ana di vê gavê de, ev ne durust e. Jimara romana Kurdê Tirkîyayê çend heb in, yên kû min bi dest xistin û xwendin ji Kurdên Îraq, Îran, Sûriye û Rûsya jî ne gelek in. Lewra, ez romana Kurdî qels dibînim, lê, ez gelekî hêvîdar im ku wê di demeke kin de pêş de here.

- *Di berhemeka edebî de rola zimên çi ye? Ji bo avakirina edebiyateke kurdî ya modern zimanê kurdî têr dike? Ger "na" be problem çi ne?*

- Di berhemeka edebî de du-sê tişt herî girîng in; wek naverok, hevdemîbûn û ziman. Meriv dikare bêje ku xurtbûna berhemana bi gelek aliyên ve girêdayî zimanê wê ye. Ziman ne tevlihev be, rast û bi dengê xweş bê guhê însanan pê kêfxweş dibe û rihet dixwîne. Wek meriv di nav daristanekê, di nav baxçekî de bihna gulên hilde û bi rê ve here, meriv rûpelên wan berhemana bi kêf diguhuze. Bi ya min, tiştê herî girîng ziman e. Lê, waxta ku meriv li zimanê Kurdî mêze dike, dibîne ku, Kurdî ne zimanekî teng û feqîr e, lê tiştê heye, bi sed salan nehatiye karanînê. Zimanê edebî di vî warî de paş de maye. Di jiyana de hertişt wisa ne, dema ku neyê şuxulandinê, her diçe qels

dibe. Meriv di vê jiyana xwe ya kin de jî dibîne, piştî çend salan em bi xwe jî ferq dikin ku, zimanê me yê edebî pêş de çûye, lewra gerek meriv tucara nesekine, hewl bide xwe her zêde binivîse. Ji bo avakirina edebiyateka Kurdî ya nûjen, ev salên ku em tê de dijîn, zimanê Kurdî têrê nake, meriv dijiwariyê dikişîne, lê belê, her roj ev dijiwarî her diçe kêmtir dibe. Piştî demekê, ez bawer im ku em ê êdî vê dijiwariyê nekişînin. Ziman di gelek waran de girêdayî rewşa wê civatê ye, ana, civata Kurdî niv gundî û niv bajarî ye, ew jî bajarên Kurdistanê ne pêsta çûyî ne, ji bo wê jî Kurdiya me hela hê ne pêş de ye. Ser de jî di van salên dawiyê de gundiyan ku koçî bajarên kirin, Kurdî hê jî tev li hev bû. Lê piştî waxtekê zimanê me yê bîdile. Divê em vê jî bêjin, Kurdiya bajarvaniyan me ne Kurdiyeka paqij e, gelek caran pirs û termên Tirkî bi formekî Kurdî girtine. Kurdiya dewlemend û paqîş di nav xelkê de tê xebirdan. Bi ya min gerek meriv ji tu tiştêkî netirse, ziman jî wek zarokan e, wê mezin û dewlemend bibe, lê belê demeka dirêj dixwaze. Ji bo ku em ziman ji pirsên nekurdî paqîş bikin, gerek em tişt û hewildanên bêaqil nekin. Ev di jiyana hemû gelan de weha bûye. Sebîreke mezin û hewildaneke bi aqil dixwaze. Yekê jî, dema ku civata Kurdî piranî rencberî û heywan xweyî kirine, bi diyalektîk, bi pirsên van babetan ve Kurdî dewlemend e, lê belê di aliyê bajarvaniyê de ne wisa ne, bi ya min, wê bête guhurandinê. Çawa ku em zanin, ziman wek rewşa civatê wisa zû nayê guhartinê.

Problemeke zimanê Kurdî, hela hê gramer û qaîdên Kurdî wek zimanên

Ewrûpayî di cihekî de nesekiniye. Hinek kes bi tehrekî din û qaîdên cur bi cur kartînin. Wisa tê xuyanê ku ev rewş wê demekê dom bike. Elifba Latîfî, Erebi û Krîlî karanîn jî nahêle zimanê Kurdî bi xurtî pêş de here. Ji bo vê sebebê Kurdên Bakûr, Başûr û Rojhilat di hêla ziman ve gelekî nêzî hev nabin, ev jî diwariyek e. Ji bo elifbayekê hela hê hemû Kurd pêwîstiyê nabînin, lê ez bawer im ku rewşa siyasî û civakî wê me hemûyan jî mecbûr bike.

- *Gazina piraniya nivîskarên kurd nexwendina edebiyata kurdî ye. Gelo ji bo li welêt entresa xwendin û nivîsandina kurdî zêdetir bibe, divê çi bêne kirin? Kî dê van bike?*

- Ez dikarim ji bo Kurdên Tirkîyê bêjim, hê piraniya civatê gundî ye, xwendinê nizane an jî jê hez nake, ev tiştekî normal e. Gelekên wan, van babetan bi Tirkî dixwînin û him jî, ji bo ku di dibistanan de Tirkî xwendine, ji Kurdî zûtir û rihettir dixwînin. Eger meriv bi serê xwe û bi zanebûn li ser nesekine wê weha here, lewra pêwîst e ku însan bi mêjû û zanebûn hewl bidin Kurdî binvîsin û bixwinin.

Tiştêkî din jî heye, rejîma Tirkîyê gelek tade û zordestiyê nîşan dide, hemû kes ditirsin Kurdî bixwînin û binivîsin. Gelek berhem qedexa ne an jî, însan nikarin li her derê bixwînin, an jî naxwazin ku kesên din bizanibin ew, tiştên weha dixwîne. Însan ne serbest in, ji karên xwe tîn avîtinê, li qereqol û mehkeman tîn girtinê. Gerek em qebûl bikin wisa ne hêsa ye. Em yê ku li Ewrûpa rûdinin, vê

dijwariyê rind fêhm nakin.

Divê meriv dîsa jî qebûl bike ku, rewşa ekonomîk her diçe giran dibe, pirtûk û rojname jî ne erzan in, maleka Kurdekî ya feqîr binin pêş çevên xwe, rojnemek bi 10 hezar û pirtûkek jî kêmasî bi 70-100 hezar lîra ye. Rewşa aborî, hejmara xwendevanan bibê nebê kêm dike. Ev tiştêkî normal e ku, gerek hemû kes di hêla xwe de hewil bide û xwendevan zêde bibin, mixabin ku riyeke din jî tune. " *Kî dê van bike?*" Nûdem dipirse. Birayên delal, ez çi bêjim? Gerek hemû kes bikin, ev deynê hustiyê civatê ye, ne tenê yê hinek kesan e.

- *Tu pêşeroja edebiyata kurdî çawan dibînî? Di kîjan şaxî de pêşketin heye?*

- Ez ji ber pêşeroja edebiyata Kurdî ne xemgîn im, ev pêşeroj, bi gelek waran ve girêdayî rewşa siyasî û civakî ye. Bi ya min, bi gelek diwariyên xwe ve, her roj di vî warî de, pir tişt tîn guhartinê û pêşdeçûyinek li ber çevan e. Kurdên gavên mezin bavêjin. Dinya ber bi aşîtiyê û demokrasiyê ve diçe, ev hal wê tesîra xwe li ser civata Kurdî û ew welatên ku Kurd tê de dijîn jî nîşan bide û edebiyata Kurdî wê ji hinek diwariyan xelas bibe.

Zimanê Kurdî bi deng û rîtmê xwe, ji nivîsandina helbestan re her baş e, lewra hozantî pêş de diçe û wê hê jî here. Hemû Kurd pir hindik dixwazin helbestan binvîsin, bi taybetî di ciwantiya xwe de. Nivîsandina çîrokan jî wek berê nîn e, her diçe berhemên bi kalîte derdikevin. Roman û tiyatro, ev herdu şax di esasê xwe de ne wek helbest û çîrokan in. Pêşdeçûyin di van babetan de, qet nebe di vê demê de, ne xuya ye.

EDEBIYAT DIVÊ DI NAVA XELKÊ DE BIJÎ

Şahîne Bekirê SOREKLÎ

NÛDEM: *Gelo mirov dikare îro behsa edebiyateke kurdî ya modern bike? Edebiyata modern çi ye?*

Şahîne Bekirê Soreklî: Divê em berê xuya bikin ka edebiyat çi xwebêjê dide. Ji bo hinan, heye ku edebiyat afirandina berhemên wek yên Goethe, Sartre, Thomas Mann, Necîb Mehîfûz û yên wek

wan bi nav û deng bin. Xediyê ramaneke wisa pêkan e bibêje, na edebiyata kurdî nîn e, ji ber ku çi nivîskarên Kurdan nika-ribûne berhemên xwe bigihînin pîvana nivîskarên cîhana edebiyatê yên bi rûmet. Li milê din, werin em bixwênin, ka ferhenga OXFORD çi xwebêjê dide bêjeya "edebiyat". Literature: *Literary culture; literary production, the literary profession; realm of letters; writing of a country or period; writing whose value lies in beauty or form or emotional effect; the books etc., treating of a subject; printed matter.* Bi gotineke din, nivîsandina ku merov dikare wek berhemên çanda gelekî bi nav bike; nivîsarên welatekî, yan qona-xeke dîrokê; nivîsarên nerxa wan di qencî, babet û bandora atîfî de tê dîtîn; pirtûk û yên wek wan; lênerfina bi nivîs û hemî berhemên bi nivîs edebiyat e. Heger merov vê xwebêja ev ferhenga li cihanê bi rûmet bipejirîne, wê demê çi guman nîn e ku edebiyata kurdî heye. Bi dîtina min, nivîsandina nameyêke qenc jî edebiyat e. Dema ciwanek nameyêkê ji evîndara/evîndarê xwe re binivîsîne û yê/ya name girtî wê bixwêne û bi gotinên tê de dilşa yan dilxemgîn bibe, bêguman ew nameya berhemeke edebî ye. Heye ku graniya wê nameyê ji bo me ne çi granî be, lê ew tiştêkî din e.

Li dû gotinên li jor, em dikarin bi hêsanî bibêjin ku, erê, merov dikare behsa edebiyateke kurdî ya modern bike. Dema xwendevanekî kurd romaneke Mehmed UZUN, Mehmûd BAKSÎ, Bavê NAZÊ û hwd, yan helbesteke Şêrko Bêkes bixwîne, ji wan fêhm bike û lezetê di xwendina wan de bibîne, wê demê kesek nikare bibêje, na, edebiyata kurdî ya

modern nîn e. “Edebiyeta modern” ya kurdî ji bo min vê xwebêjê dide: berhemên wek romanên, kurteçîrokan, helbestan, şanoyan, gotarên edebî û folklorî û lêkolînan yên di sed sala bîstan de li gor gramera nivîsa kurdî hatinî nivîsandin û hejmareke ji kesên dikarin bi vî zimanî bixwînin jê fêhm dikin. Bi gotineke din, hebûna kovareke wek RONAHÎ ya duhu, NÛDEM ya îroj û pirtûkên nivîskarên Kurd ku îroj têne weşandin îspatên hebûna edebiyateke kurdî ya modern in.

- *Tu pêşketinê di kîjan şaxê edebiyata kurdî de dibînî?*

- Edebiyata kurdî ya soranî di gellek şaxan de pêş ve çûye, lê eger em li vir behsa kurmanciya bi tîpên latînî dikine, wê demê pêşveçûna herî mezin di warê helbestan de ye, ji yên ber Cigerxwîn, û Cigerxwîn hevalên wî, bigir ta helbestvanên me yên wek Ehmed HUSEYNÎ, Jan DOST, Rojen BARNAS û gellekên din. Li dû helbestan kurteçîrok tên. Tevî ku hejmara kurteçîrokan di salên dawîn de ber bi pêş çûye jî, kurteçîrokên baş, mixabin, gellekî hindik in. Di çend salên borîn de romana kurdî jî pêşve çû, herweha berhemên xwe bi lêkolînê ve eleqedar dikin, wek yên Rohat, Malmisanij, Zeyelabidîn Zinar û hwd., lê em hê di destpêka rê de ne.

- *Tunebûna rexnegiran çi tesîra neyinî li edebiyata kurdî dîke? Rola rexnegiran di edebiyatê de çi ye?*

- Berî rexnegirên baş bi hejmarên layiq

hebin xwendevan pêwîst in. Dema xwendevan bi deh hezaran, sed hezaran, yan bi milyonan bin, wê demê hejmara rexnegirên jî dê bêtir be, lê di rojên îroj de xwendevanên berhemên kurdî gellekî hindik in.

Li milê din, hejmara nivîskaran bi xwe pîr û pîr bi sînor e. Hema-hema hemî kesên bi kurdî dinivîsînin, ji dûr ve, yan ji nêzik ve hevûdin dinasin. Li gor ku ez ji dûr ve dibînim, pîrriya mezin ya kesên di derheqê berhemê de rexneyekê dinivîsînin, yan dostê nivîskêr in, yan ji nivîskêr hej nakin. Di dema nivîsandina rexneya xwe de, ew bi şeweyeke kûr dîkin bin bandora hestên xwe yên atîfî û nikarin bi şeweyeke objektîv wê berhemê binerxînin. Rexnegeriya kurdî hên di destpêka xwe de ye û çî rexnegirên hoste û pispor li holê nîn in, ji ber ku nivîsandina bi kurdî bi xwe hên di gavên destpêkê de ye. Bêguman e ku rola rexnegiriyê di pêşveçûn û nerxdana edebiyatê de mezin e, lê di derbarey edebiyata modern ya kurdî de, em hê di elif û bayê de ne. Rexnegirî dikare bi sed salan bajo, wekî di fakûlteyên edebiyatê yên cîhanê de îroj diyar e. Li milê din, nivîskarekî ku îroj qedra berhemên wî nayê girtin, pêkan e li nik nîşên pêşerojê bibe nivîskarekî navdar. Ji xwe bîr ramekin, ku KAFKA ber mirina xwe ji hevalê xwe tika kiribû, bila hemî berhemên wî bişewitîne. Gellek nivîskarên cîhanê yên bi dehan sal berê nan nebû bixwîn îroj li dû mirina wan pirtûkên wan di zanîngehan de têyên xwendine. Lê divê em ji bîr ranekin ku rêya li pêş me rêyeke dûr û drêj e. Me ne xwendegh, ne zanîngeh hene û ne jî mamostayên fakûlteyên edebiyata kurdî hene. Edebiyata me gellekî li dû edebiya-

ta zimanên wek almanî, inglîzî û frensî maye. Berhemên me yê nê edebî îroj bi pirranî hê negihîştine pîvanên felsefî û edebî yê bilind, ji ber ku me hema-hema ji sifrê dest pêkirîye. Wek nîşe, ji bo edebiyateke wek ya almanî, ber Böll û Brecht û Mann,... Heine, Nietzsche, Fontane,... hebûne. Berî wan yê nê wek Goethe û Schiller hebûne û herweha. Nivîskarên almanî ya îroj berhemên edebiyata xwe li ser hîmekî lêdikine ku yê nê ber wan bi sedan sal tê de xebitûne. Loma, divêt nivîskarê kurd ji kêmasiyên li holê dilsar nebe û guh nede wan kesan ku iddîa dikin me çî edebiyat nîn e, yan diyar dikin, ku baştir e em li hêviya damezirandina dewleteke kurdî binîn. Heger nivîskarên îroj ji yê nê sibe re hîmekî nehêlin, ew ê jî wek me ji sifrê dest pê bikin. Di bîst salên borîn de gavine pîr mezin di pêşvebirina edebiyata modern ya kurdî de hatin avêtin.

Ew jî bi saya hejmareke bi sînor ji merovên kurd. Ev fidakariya divêt bidomîne, rexnegirî hebe, nebe. Pêşveçûn û dewlemendbûna edebiyatê dê rexnegiriya rêk û pêk jî, zû-dereng, têbigihîne.

- *Bi ya te problêmên edebiyata kurdî yê nê bingehî çî ne? Ji bo başkirin û bi pêşdexistina edebiyata kurdî divê çî bête kirin?*

- Problêmên edebiyata kurdî pîr in, ku bi dîrok, ziman û rewşa îroyîn ya gelê kurd ve grêdayî ne. Gelşa herî mezin îroj nivîsandina bi zarav û elfebayên cuda ye. Dû re tê nebûna xwendevanan. Edebiyata neyê xwendin dibe wek berhemên têkevin entûkxaneyan. Edebîyat divêt di nav xelkê

de bijî, hem bandorê li wan bike, hem jî bandora wan lê bibe. Dema wisa be, nivîskarê baş jî hêzê ji xwendevanên xwe digire û berhemên hê baştir diafirîne. Peyva "nivîskar" wê xwebêjê dide, ku karê wî merovî nivîs e. Di rewşa îroj de, ma gelo çend nivîskarên kurd xwe bi pereyên frotina berhemên xwe xwedî dikin, da em bibêjin ku ew rast nivîskar in?! Nivîskarên serkewtî yê nê neteweyên din hemî kat û pêkaniya xwe dixin xizmeta afirandina berhemên xwe. Ji bo wan merc û şertên hêsan li holê ne. Pîrriya nivîskarên kurd, li milê din, tenê di dema razan û vêsîkirina xwe de dinivîsîn û bi hezar bela û axekufê pirtûkeke xwe didin weşandin. Problêmine din: nebûna ferhengên rêk û pêk, nebûna bêjeyên teknolojî û têrmên nûjen, hebûna hejmareke ji "parasîten" nezan û nivzan ku bandoreke xirab li ziman û edebiyata kurdî dikine, mayîna hin nivîskaran di bin bandora zimanê tirkî de, nebûna dezgehên kurdî yê nê perwerdekirina nivîskarên sibe, û gellek gelş û problêm û astengên din.

Li gel hemî kêmasiyan jî, divêt were gotin ku ew nivîskar, hunermend û hemî kesên sûd di panzdeh salên borîn de gîhandinî çand û edebiyata kurdî, layiqî rêz û pesindanê ne. Wan bi xîret û fidakarî û xebata xwe beşekî valahiyeke mezin tîji kirin. Heger îroj pirtûkên kurdî, rojnâme-yên kurdî, kasêtên mûzîka kurdî, û heta filimên kurdî, hebin, ev ji bo gelekî bindest û bêmaf ne hindik e. Geline cîhanê yê nê xwedan dewlet îroj ne xwediyên weqa berhem in.

Nedizanim ji bo başkirin û pêşdexistina edebiyata kurdî çî divêt bête kirin! Hemî dijwariyên edebiyata me ji nebûna mafên

me yên netewî li Kurdistanê têyên. Gellekî hêsan e merov bibêje, "divêt wisa bibe û wisa nebe." Lê di pratîkê de gotin û kirin nabin yek. Bi dîtina min, partiyên Kurdistanê divêt roleke mezintir di warê pêşvejistina ziman û edebiyata kurdî de bilîzin, lê bêguman, kirineke wisa jî zanistî û pākaniyê dixwaze. Ev partiyên hên ta radeyeke mezin nivîsarên xwe bi tirkî, farsî û erebî dinivîsînin, bêyî ku bikaribin graniyeke mezin bidin pêşvejistina ziman û edebiyateke kurdî ya yekgirtî. Ta roja îroj rola şexsan di pêşvebirina edebiyata kurdî de ji ya partiyên kurdî mezintir bûye. Sereketiya partiyên siyasî divêt alîkariya nivîskarên qenc bikin, bêyî şert û bêyî sînorkirina azadiya nivîsê, da rola wan di pêşvebirina edebiyata kurdî de yeke bi nêrx be. Edebiyat û propagandaya siyasî li gel hev naçin. Dîrokê, ji impiratoriya Roma de bigir heta jihevbelavbûna Yeketiya Sovyêtî, ev yeka îspat kiriye. Rola edebiyatê di azadiya gelekî de tiştek e, bikarhanîna edebiyatê ji bo propagandayê tiştekî din e.

Bêyî ziman û edebiyata kurdî kurd ne kes in! Merovê hişyar û hêja piştgiriya nivîskar û hunermendên xwe dike. Gellek kurd ne amade ne deh qurşan jî ji bo kirîna rojnameyekê, pirtûkekê, yan kasêtekê xerc bikin. De van kesan çî maf heye daxwaza mafan ji hukmatên serdest bikin?! Dibêjine li Ewropayê nîvmilyon Kurd dimînin. Gelo çend ji wan pirtûkeke kurdî dikirin?! Li welatên cîhanê yên din wêne eynî wêne ye. Bi kurtî, divêt merovê kurd, partiya kurd li çand, ziman û edebiyata kurdî xwedî derkeve. Heger ev nebe pêşveçûna edebiyata kurdî dê bi sînorbê û dê tenê li ser milên hejmareke biçûk ji nivîskar, hunermend û entellektuelên kurd bimîne. Dema rêberekî ziman û edebiyata gelekî, merovekî mezin yê wek

Celadet Bedirxan, ji ber xwedîlêderneketinê di "bîra qedere" de jiyana xwe wenda bike, wê demê ne tiştekî matmayînê ye ku neteweya li kesên wek wî xwedî derneketî di şevreşiya bîra nezantiyê de salên dûr û drêj ji ronahiya edebiyat û zanistiyê bêpar bimîne. Bila em ji şaştiyên wisa fêrî dersan bibin.

- *Wek tê zanîn edebiyata kurdî li dervayê welêt, li sirgûniyê geş dibe,... Gelo rîska ku piştî demekê nivîskarên kurd li sirgûniyê têk herin tune?*

- Neteweya kurd neteweyeke mezin e. Ne wisa bûya, ew ê ji mêj ve biheliya. Cîhê dax û mixabê ye ku vî gelf dewlemendiya çand û hunera xwe bi şeweyeke devokî tenê pêşve biriyê. Lê çawa be, hebûna edebiyata kurdî, li gel hemî astengên berê û nuha, wê xwebêjê dide ku ev edebiyata ji vir û şûnve, heger pêşve neçe, ew ê paşve jî neçe. Hêvî ew e, ku ji vir ta destpêka sedsala 21em gelê kurd dê bi kêmasî li beşekî Kurdistanê, qe nebe, mafên çandî bi dest xe. Berhemên nivîskarên îroj li sirgûniyê dinivîsînin ê sîdê bigihînin, û gîhandine, nivîskarên li welêt jî. Çi bibe, çî nebe, merovên kurd ê her li derve jî hebin. Heger ne Swêd be, ew ê li Lubnanê hebin; heger ne Lubnan be, ew ê li Emerîka hebin,... Li milê din, îroj li Başûrî Kurdistan, li Sûriyê, li Rohilatê Kurdistanê û heta li Tirkiyê pirtûkên kurdî têyên çapkirine. Lê tiştê girîng ew e, ku kurd bi xwe li edebiyata xwe xwedî derkevin, bi kurdî bixwênin û xwe fêrî rêzgirtina ji pirtûk û berhemên edebî û çandî re bikin, yan bi kêmasî piştgiriya aborî û manewî bikin.

PÊŞEROJA EDEBIYATA KURDÎ GIRÊDAYÎ PÊŞEROJA GELÊ KURD E

Rojen BARNAS

NÛDEM: *Gava em li dîrokê dinihêrin, em dibînin ku edebiyata kurdî ya klasîk dewlemend e, di pîvanên edebî de ne kêmi yên cîranan e. Sedemên wê yên dîrokî û civakî çi ne?*

R. BARNAS: Ji edebiyatên klasîk ên cîranan ez bi tenê edebiyata tirkî / osmanî dinasim. Asûrî, Ereb, Ermen û Faris cîranên me ne û yên herî kevin in, lê mixabin di bareya edebiyata wan de tişteki nizanîm ku bikaribim ya me û yên wan bidim ber hev û bêjim edebiyata me ya klasîk ne kêmi yên wan e an ji yên wan çêtir e. Ji edebiyata kurdî jî tiştê ku ez dikarim li serê du gotinan bêjim, edebiyata kurmancî ye.

Di pey vê zelalkirina pêwist de bi dilekî fereh dikarim bêjim ku edebiyata kurmancî ya klasîk ji aliyê çawahîne (qualité) ve ji ya tirkî / osmanî qet ne kêmtir e. Ji aliyê çendahîne ve jî hejmara şairên me yên klasîk ne hindik in. Lê mixabin berhemên gelek ji wana wînda ne an hê

derneketine ronahiyê.

Vêca em bîna ser sedemên dîrokî û civakî yên dewlemendiya edebiyata me ya klasîk:

Şairên kurmancî ên klasîk bi piranî melayên tîr xwendî û têgihîştî yên ilmên dîni yê îslamê û wekî dinê yê felsefê, edebiyatê, matematîkê, stêrnasî, tarîxê û h.w.d bûn. Bi erebî, farisî û tirkî û bi taybetî bi edebiyata Ereb û Farisan baş dizanibûn.

Hin ji wan ji bo xwendina xwe çûne li îrane, Hindistanê, Sûriyê, Misrê geriyane, alim, edîb û zanayên zemanê xwe nasîn e.

Ji aliyê ilmî û edebî yê li gora zemanê xwe, ew bi xwe otorîte bûn. Di medreseyan de mela digihandin. Hawîrdorên wan xwenda û zana bûn. Ew bi xwe kesên xwedî cihekî girîng yê dîwana siyasî ya otorîteya navçeyî bûn (dîwana mîr).

Şi'rên wan bi riya mela û feqehên wan (xwenda û zanayên zeman) bi hezkirinî li dîwanên mîr û şêxan (otorîteyên siyasî û dîni) , li medereseyên dinê (nawendên kultur û entellektuelî) di nav xwenda û zanayên dinê (rewşenbîrên welat) de belav dibûn. Li gora hêjayiya şî'rê rûmeta şairê wê digirtin.

Ku şair zana û xurt, şî'r hêja û gurr û xwenda an guhdar an civak têgiha û rûmetzan be, dawîni dê çawa be?! Dawîni dê bibe maka edebiyateke dewlemend.

- *Gelo nivîşê îro çiqasî edebiyata xwe ya klasîk nas dike? Ji bo têgihîştin û jêfêdeditina edebiyata kurdî ya klasîk pêwistî bi çi heye?*

- Kesê ku edebiyata klasîk a tirkî an farisî baş nexwendibe û li xwe nexunafti-

be, zor e ku ji edebiyata klasîk baş fam bike û zewq jê bistîne. Zimanê edebiyata me ya klasîk mîna Farisiya Nû tevlihev e: Yê Osmanî jî wisa ye. Zimanê ya me ji bêjeyên erebî, farisî, kurdî û piçek jî ji tirkî-moğolî pêk tê. Bêje, carna bi serê xwe tu manekê nade, ew nîma (mezmûn an sembol) ye, divê meriv pê bizanibe. Divê meriv ji mîstîzmê-sûfîzmê agahdar be ku mebesta şair fam bike. Divê meriv bi hunerên edebî yê wê bizane da bigihîje zewqa naskirina ziraviya hunermendiya şair.

Ji bona jê têgihîştinê hînkirina (education) bingehîn divê, ku Tirk di lîseyan de sê salan di gel edebiyata gelêrî, tekyayî û rojavayî vê didin xwendin. Rîyeke din çapkirin û belavkirina berhemên şairên klasîk bi şerh û tefsîr dê bibe alîkar ji bona jê têgihîştinê.

Wek ferd jê feydedîtin li ser daxwaziya meriv e, lê wek gel an netewe jê feyde dîtin bi vê riyê dibe ku ewê girêdana di navbera nifşên niha û pêşerojê bi pêşiyên me re zeximtir bike, serbilindiya neteweyî dê di giyanê mirovên me de biçîne.

- *Îro behsa helbesta kurdî ya modern dibe. Pîvanên modernîzmê çi ne? Tu Cegerxwîn dixî kîjan kategoriyê?*

- Di şî'ra klasîk de hin pîvanên bingehîn hebûn: 1. Kêş, erûz bû. 2. Teşe an form, xezel, qesîde, mesnewî, rubaî, mustezad, murabba', muxammes û h.w.d bû. 3. Ziman, zimanê bilind ê ji erebî, farisî û kurdî têkel. 4. Aheng, bi beşavendên (qafiyê) dawiyê û redîfan dihate dayîn. 5. Bikaranîna hunerên edebî û mezmûnan (sembolan) nişana hunermendiya şair bû.

Ji kovara Jîn û pê de em rastî gerriyane-ke (cereyan) dinê dibin: Ew ne edebiyata klasîk e û ne jî ya moderna îroyîn e. 1. Kêşa kîteyî dewsa erûzê digire. 2. Teşe bişihibe xezel an mesnewî jî ne ew in. 3. Ziman, zimanê gelêrî yê sade ye. 4. Mijara şî'rê li ser Kurdistanê û miletê Kurd e; ji ber vê jî bi piranî di uslûba şîretkirin, hişyarkirin û navtêdanê de ye. 5. Ahenga rêz an malikê li ser beşavenda li dawiya rêzê ye; lê beşavend fena ya klasîk ne zengîn an tam e. 6. Endîşeya şair ya bikaranîna hunerên edebî ji binî tune, ew lê dixebite ku mesaja xwe ragihîne. Ebdurrehîm Rehmî û Osman Sabrî du nimûnendeyên vê yê herî ber bi çav in.

Bi hin şî'rên Cegerxwîn wekî "Heval Pol Robson", "Kî me Ez" û hin şî'rên Qedrî Can di reng, rûçik û hilma şî'ra kurmancî de guherîn xuyan bûn. Ev guherîn hê jî berdeham e.

Meyla îroyîn a şî'rê ber bi vî aliyê ve ye. Heta niha ez rastî tu pîvanên tesbîtîkirî nehatime. Lê hin xisûsiyetên muşterek ên vê şî'rê hene:

1. Kêş serbest e.

2. Ziman sade ya gelêrî ye.

3. Muzîk li gora hunermendiya şî'ra bi beşavendên hundir, dawîn û redîfan tê pey-dakirin, lê ne ew çend girîng e.

4. Mijara şî'rê bi piranî li ser pirsên civakî, siyasî û welatî ye. Yê evîni gelek kê in.

Cegerxwîn di şî'ra kurmancî de pireke gelek xurt û zexm e ku edebiyata klasîk û ya nû digihîne hev. Hersê dîwanên wî yê pêşî xala çara ya vê bendê û lîrîzm û forma edebiyata klasîk digihînin hevdu û di hevûdu de dikelînin.

- *Peywendiyên helbestê bi çîrokê re çî ne? Roman çawan ji çîrokê vediqete?*

- Di Kurmanciya jêrîn (Sorani) de helbest ji bona stran (kilam) dibêjin. Me ji vê bêjeyê bi şaşî bi maneya "şî'rê" girt û bi kar anî, lê "helbest" ne şî'r e û şî'r jî ne "helbest" e.

Du awayê vegotinê hene: Vegotîna bi nezmê û vegotîna bi nesrê. Şî'r vegotîna bi nezmê ye, lê her perçe-nezm an menzûme ne şî'r e. Şî'r perçe-nezm an menzûmeya bi vegotinê gurr û bi pejnê dagirtî ye.

Di edebiyata klasîk de çîrok bi nezmê dihatin nivîsandin. Mem û Zîna Ehmedê Xanî, Mewlûda Melayê Batê, Leyl û Mecnûn a Şêx Mihemed Can çîrok in û çîrokên menzûm in. Lê êdî kes îro çîrokan bi vegotîna nezmê nanivîsîne.

Ji awayê vegotinê çîrok û roman bi nesrê (pexşan) têne nivîsîn.

Çîrok serpêhatiya kesekî an xelekek ji serpêhatiyên kesekî ye. Di çîrokê de kesekî sereke an qehremanê çîrokê heye, serpêhatiyên kesên dinê yên bi serê xwe nînin; serpêhatiyên kesên dinê perçekî ji serpêhatiya qehremanê çîrokê ye, yanî ji bilî qehremanê çîrokê kesên dinê figuran in.

Roman jî serpêhatî ye, lê bûyer xelek bi xelek in: Qehremanê an qehremanên romanê di hin xelekên de dibe ku qet xuyan nekin an jî bikevin derca figuranî. Di romanê de bûyer ji bûyeran derdikevin an bûyerên ji hevûdu cihê dibin sedemê hin tiştan an bûyeran û ew tişt an bûyer tên di xelekekê de digihîjin hevûdu.

Çîrok bi nîsbet romanê kurtir e. Vegotîna çîrokê bi nîsbet ya romanê gurtir û

kintir e, ji vegotîna bi hûrikî (detalj) ya tişt û bûyeran direve.

Çîrok û roman hene ku vegotîna wan herikandî, teswîrên gurr û bûyerên wan pejinê xwendevan hildikin, wisa ku meriv naxwaze heta dawiyê dev jê ber de: Ji yê vê cureyê re uslûba şî'rkî dibêjin.

- *Edebiyata kurdî bi giştî xwediyê pêşerojê çilo ye?*

- Pêşeroja edebiyata kurdî bi temamî girêdayî pêşeroja gelê kurd e. Ku gelê me bikare bigîhîje mafên xwe yê siyasî û demokratîk, ez bawer dikim ku di demeke kurt de emê bikarin vê valahiya mezin telafî bikin û bi hindikî bigihîjin sewiya edebiyata cîranên xwe.

Ku hema bi tenê rojnama Kurdistan, kovara Jin, Hawar, Ronahî, Roja Nû li Tirkîyê nehata qedexê kirin û bidest biketa, ku hema bê alîkariya dewletê biwa jî bi tenê bi Kurdî nivîsandin û belavkirin nehata qedexê kirin, ewê rewşa edebiyata me ya kurmancî îro bi awakî dîtir biya.

Em li van deran dikarin malê xwe yê belawela berhev bikin, xwedî lê derkevin û bergeha edebiyata xwe ya pêşerojê ya li welat xweş û paqij bikin. Edebiyata miletekî di nav wî miletî de pêş dikeve û geş dibe.

RASTKIRIN

Hejmar 9

1. Rûpela pêşî, stûna NAVEROK, rêza şeşan "JI BO YILMAZ GÜNEY / Rojen BARNAS, 13" şaş hatiye nivîsandin, rastîya wê "NIHA NE WEXTÊ MIRINÊ YE / Rojen BARNAS, 13" ye.

2. Rûpel 14, bend 2, rêz 2: bêjeya paşîya rêzê bi şaşî "tewakulê" hatiye nivîsîn, rastîya wê "tewekulê" ye. Em ji R. Barnas û xwendevanên xwe lêborînê dixwazin.

EDEBIYAT JI NÛ VE AFIRANDINEKE ESTETÎK E

ROHAT

NÛDEM: *Edebiyat çi ye, tu dikarî têkiliyên edebiyatê yên bi folklorê re şirove bikî?*

Rohat: Eger em folklorê bi "edebiyata devkî" bi nav bikin, wê çaxê sinorên folklorê û edebiyatê gelekî nêzîkî hev dibin. Hem folklor (berhemên devkî), hem jî edebiyat (berhemên nivîskî) du dewlemendî û çavkaniyên hunerî ne. Edebiyat, afirandin û jî nûh ve afirandineke estetîk û bedewiyê nîşan dide. Ji der vê tarîfa teng, edebiyat di babetekê de hemû çavkaniyên nivîskî jî hildiçîne nav xwe. Eger em tenê

tarîfa jorîn bidin ber çavan, folklor û edebiyat jî alîkî de zêdetir ji hev cuda dibin, ew jî tişteki şeklî ye, tenê mirov dikare bêje ku nivîskarên berhemên folklorîk ne kivş in, lê belê nivîskarên berhemên edebî diyar in. Dema em ji van gotinên klasîk dûr dikevin, em dibînin ku di navbera folklorê û edebiyatê de têkilî, pêwendî û nêzîkahiya gelek jîndar hene.

Civateke wek civata Kurdî bi dirêjahiya salan di zikê tebiyetê de jiyaye, ziman lê hatiye qedexe kirin, dijmin timê ajotîye ser, vê civatê çawa em dibînin bi saya folklorê tenê xwe îfade kiriye, dil û mêjûyê civatê fonksiyonên hunerî, artistîk jî xwe re peyda kirine. Gelek berhemên hunerî bi salan li ser zar û zimanê civatê mane, hatine ghiştine van rojên îroyîn. Folklorê me, ji bo edebiyateke nûjen dewlemendiyeke herî mezin e, ji me re îmkânên bêsinor pêşkêş dike. Eger ev îmkân neyên zanîn, neyên berevkirin û neyên lêkolandin, mercên afirandina edebiyateke nûjen û hevdem tune ne. Ji ber ku folklorê ne tenê ji aliyê temayên cuda, ji aliyê stîl, ziman û çandî de pencereyên dewlemendiya nûh li pêşiya me vedike.

- Gava edebiyata devkî derbasî ya nivîskî dibe, divê li çi bête fikirîn? Tu avakirina romanê ya li ser berhemên folklorîk çawan dibî?

- Berhemên folklorîk dema tîn berev kirin, derbasî ser kaxizê dibin, ji devê xelkê çî derketiye, pêwîst e wisan jî bê nivîsîn. Kesên berevkar mafê wî tune ye ji ber xwe tiştan tevî van berhemên bike an jî van berhemên angorî xwe serobino û berovajî bike. Ji ber ku karê folklorîstan ne ajîstasyon û propaganda ye, karê wan berevkirin û şirovekirin e. Dema hemû şax û versiyonên van berhemên hatin berev kirin, derbasî ser kaxizê bûn, êdî ew dibine malê xelkê, nivîskarek mafê wî tune ye, li van berhemên xweyî derkeve û wek nivîskarê wan xwe bide nîşan kirin. Ji aliyê din nivîskarek dikare berhemeke folklorîk jî berhemeke xwe ya nûjen û edebî re bike bingeh. Lê belê pêwîst e ji giyanê (ruh) vê berhemê yê dîrokî û civakî dûr nekeve. Eger nivîskarek dema dixwaze

saxeke edebî ya van berheman ji nûh ve binivîse, pêwîst e bingeh û stûnên berhemên folklorîk zêde nehejîne û kincên mayîn, kincên "xerîb" li mêrxasên van berhemên folklorîk neke. Dema her tişt hate guhartin, wê çaxê ew tam û lezeta ku di wê berheme de heyê, wînda dibe, berhem dibe berhemeke rijî û bêtam, hejmara "mêrxasên nenas" zêde dibin. Tiştê ku nivîskar di vê berhema nûh de dikaribe nîşan bide, ne guhartina naverokê mêrxas û derdor e, zêdetir îfade, bikaranîna zimên û îmkanên hunerî ne. Ev yeka ji bo romaneke ku li ser berhemeke folklorîk hatiye nivîsîn jî, derbas dibe.

- *Carinan muneqaşeya hebûn û nebûna romana Kurdî tê kirin. Tu dikarî bi kurtî behsa dîroka romana kurdî bikî. Rewşa romana kurdî tro çawa ye?*

- Ez bawer dikim ku muneqaşeyên hebûn û tunebûna romana kurdî ne ku ji ber romanên Kurdî bi hejmar tune ne, ev muneqaşeyan zêdetir li ser "tunebûna romanên çê" tînin kirin. Eger em pêşketina romanê li Fransê, Ingilterê, Spanyayê, Rûsyayê û Kurdistanê bidin hemberî hev, rûberî hev bikin, hem ji aliyê jimarê, hem ji aliyê bilindbûna qenciya van berheman de cudayîyeke mezin heyê. Kesên ku dibêjin "romana Kurdî tune ye", baweriyên xwe li ser van rûberîhevkirinan ava dikin. Baweriyên wan ji gazin, lome û rexnan pêk tînin. Ev kesan pey "kvalîtê" digerin û baweriyên li ser vê pîvanê formulê dikin.

Bi bawerîya min, ne tenê roman, di her warê hunerî de pêwîst e mirov rewşa wî welatî, îmkan, mecal û mercên wî welatî jî bide ber çavan. Li her welatî, çand, huner û edebiyat, angorî pêşketina civatê ya dîrokî, civakî û aborî jî xwe re tempo-ke meşê bi dest dixê. Ji ber rewşa Kurdistanê ya siyasî, civatê ev firseta pêşketinê dereng bi dest xistiye an jî hewl dide, tekoşinekê dide ku xwe bigihîne vê firsetê û bi dest bixê. Bi kurtî rewşa welatê bindest wek Kurdistanê timê jî pêşketineke

çandî re bi dest nade. Ji ber ku di jiyana rojane de çawa em dibînin şerê hebûn û tunebûnê, mirin û jiyane li vî welatî dajo. Helbet di nav van dubendiyên jiyane yê tûj de karên çandî, hunerî û edebî jî, ji îmkanên pêşketinê û xurtbûnê bêpar dimînin. Eger em muneqaşeyên "romanên baş" û "romanên xirab" bavêjin alîkî, em dibînin ku wek despêk ceribandîna romannivîsê kêmbin jî, hejmara romanên ku bi kurdî tînin nivîsîn bi şermî be jî, roj bi roj zêdetir dibin. Di vî warî de çend nivîskarên Kurdên "Sovyet" wek Erebe Şemo, Heciyê Cindî, Eliyê Evdilrehman, Seyidê Îbo, Egîdê Xudo wek roman çend berhem pêşkêşî xwendevanan kirine. Ji der vê, nivîsê li dervayî welat jî çend ceribandînan mayîn hatin weşandin, wek romanên Bavê Nazê, Mahmud Baksî, Nuri Şemdîn, Mehmet Uzun, Şahîne Sorekî, Hesenê Metê...Eger ew romanên ku li Kurdistanê Iraq, Iran û Sûriyê hatine weşandin jî, li ser van romanên zêde bikin, hejmara wan ji niha ve bîstî derbas dibe. Ji ber van "statîstîkan" mirov nikare bêje ku romana Kurdî tune ye. Ji aliyê din çawa em dibînin milletekî wek Kurdan ku ji bîst mîlyonan zêdetir e, jê re bîst roman dikevin. Dema mirov vê tabloya reş dide ber çavan, bawerîya "romana Kurdî tune ye" xwe dispêre kîjan dîwarî, mirov vê yekê jî baş dibîne. Mirov vê carê gelek dîlsar, bînteng û qudumreş dibe. Ne tenê bawerîya "romana Kurdî tune ye", bawerîya qet tiştêkî me tune ye, bi vî tehrî jî xwe re starekê dibîne.

Rast e, gelek tiştên me tune ne. Xwendevan, rexne, teşvîk û adetên xelatdayîne û gelek tiştên mayîn jî di nav me de tune ne. Kurd hela hê kulîkekî bidin ser tîpa "U" û tîpa "I" an na, bi salan vê yekê munaqêşe dikin, rewşa me ev e, ya baştir mirov vî kulîkî bide serê xwe, rûnê û bifîkire. Ji ber ku alfabeyê ku milletek li ser li hev bike, tune be, wê demê mirov têdigihê ku em ne tenê ji romana Kurdî, hê jî gelek tiştan bêpar in.

Ev e rewşa romanê û rewşa me Kurdan.

EDEBIYATA KURDÎ XWE SERAST NEKIRIYE

Hesên METÊ

NÛDEM: *Tê gotin ku çîroka kurdî ya nûjen cara pêşî di destpêka salên nozdehan de hatiye nivîsandin. Çîroka kurdî îro di çi merhelê de ye?*

Hesên Metê: Kî çi dibêje bila bibêje. Zêde ne girîng e ku bi kurmancî çîroka pêşîn di kîjan dem û sedsalê de hatiye nivîsandin. Bêguman weke dîrokî mana xwe heye, lê wisa diyar e ku mîna hemû beşên edebiyatê vê çîroka pêşîn jî cî

negirtîye, rûneniştîye. Ez ne serbilindê vê yekê me ku çîroka kurdî nod û çar sal beriya nuha hatiye nivîsandin, lê ez hêvîsikestî dibim ku piştî van nod û çar salên xwe jî vê çîroka kurdî ciyê xwe ne girtiye. Û di rewşa îro de bi qasî ku ez dibînin, çîroka kurdî di merheleyeke serxew de ye. Mîna teralê ku nû jî xew rabûye û hîn ruyê xwe jî ne şûştiye. Ne tenê ji bo çîroka kurdî, ez ji bo edebiyata kurdî jî dibêjim.

- *Wekhevî û cudayiyên roman û çîrokê çi ne? Kîjan karakter wan jî hev vediqetîne?*

- *Wekheviya roman û çîroka tradisyonel ew e ku ev herdu babet jî prosa ne, ev herdu babet jî kêm zêde bi hev re derketine qada lîteraturê, ev herdu babet jî bûyerekê vedijîne û lîhengên bûyerê bi cî û wext dike.*

Ku em werin ser cudayiya roman û çîrokê, di vî warî de jî heta îro gelek tişt hatine gotin. Lê cudayiyê berbiçav ne diyar e û li ser vê yekê li hev jî nekirine. Li ser karakterê çîrokê weke karakterê bîngêhîn: Kurtbûyîna çîrokê ye, dibêjin. Lê ez ne bawer im ku ev jî cudayiyê rastîn be. Ji ber ku çîrokên bi qasî dirêjayiya romanekê jî hene û hatine nivîsîn.

Lê tiştêkî din heye: Tradisyona romanê daye xuyakirin ku romanekê bi qasî du rûpelan kurt nehatiye nivîsîn. Lê çîrokeke bi qasî sed û bîst rûpelan dirêj û zêdetir jî hatiye nivîsîn. Bi kurtî tiştê ku ez ê bibêjim: Mîjar, hûnandin, heta derekê forma çîrok û romanê dikane weke hev bibe. Dirêjayiya çîrokê jî dikane bi qasî romanekê piçûk berfere bibe, lê... lê heta nuha romanek bi qasî çîrokekê kurt nebûye. Ez dibêjim cudayî ev e û çîrok zelalê romanê ye.

- *Rewşa romana kurdî îro çawa ye? Di pîvanên romana navnetewî de meriv dikane behsa romana kurdî bike?*

- Kê m zêde romana kurdî jî di rewşa çîroka kurdî de ye. Ne tenê çîrok û romana kurdî, ez dikanim bibêjim edebiyata kurdî xwe serast nekiriye. Karakterên edebiyatê ne karakterên bi serê xwe ne. Bi gotineke din edebiyat karakterên xwe ji ziman û kulturekê, ji dezgeh û akedemiyekê, ji perwerdeyîya xelkê werdigire.

Ciwamêr an jî ciwanîkek li mala xwe rûdine, bi tena serê xwe tiştina li hev siwar dike, bi navê romanekê dide çapê û herweha ew berhem belav dibe. Lê dema ku zanistî û otorîta zimanekî tunebin, akademyên ziman û edebiyatê tunebin, rexnegir û maqûlên vî karî tunebin, xwendevan û baleke pêwîst tunebin... meriv ê behsa kîjan edebiyat û kîjan romanê bike! Ez dibêjim, ji bo me hîn gelekî zû ye ku em behsa van tiştan bikin. Ji ber ku bi awayekî pêwîst tradisyoneke me û danûstendina edebiyateke niviskî pêk nehate.

Em vegehin ser romanên xwe. Min berhemên heja bi kurdî jî xwendine. Lezeta roman û novelên ku min ji pênûsên biyanî girtiye, di berhemên kurdî de jî ez rastî wan lezetan hatime. Lê mixabin, hebûna niviskarekî û romaneke bi vê lezetê ji bo min têr nake ku ez behsa romana kurdî bikim û bidim ber romanên navnetewî.

- *Rexne çi ye? Karên rexnegirên edebiyatê çi ne?*

- Ez baş dizanim bê rexne çi ye. Lê ez baş dizanim bê çi ne rexne ye. Serqisê: Rexne ne ew tişt e ku meriv piştî xwendina sê romanên dest bi rexna romana çaran bike. (Ez ne bawer im ku Xwedê ew jîrî dabe evdekî xwe î dunyayî.) Rexne ne ew tişt e ku meriv rîka xwe li niviskarekî girêde û bibêje ewko ne realîst e, derewan dike. Rexne ne ew tişt e ku rexnegir ji ber şerm bike... ji ber şerm bike û bi navên veşartî li ser pirtûk û niviskaran tiştina bibêje. An jî bi awayekî bêmane pesnê niviskaran bide û bêsedem wan rakin

ezmanê heftan.

Bi qasî ku ez dizanim rexne tişteki mîna neynîkê ye. Neynîkek wisa ye ku niviskar dikane li pêş bisekine, xêr û gunehê xwe di wir de bibîne, bipîve û dûre xwe serast bike... Lê mixabin... di roja îroyîn de me neynîkên weha tune. Heta nuha bi navê van neynîkan çend şûşên derizî derketine û di wan şûşan de niviskaran xwe ne dîtine, xwendevan veciniqî ne.

Dema ku rexnegirekî xwediyê fonksiyona xwe hebe, ew ê bi karên xwe jî bizane. Ne pêwîst e ji min an jî ji yekî weke min bibîhize ka karên wan çi ne.

- *Di avakirina edebiyata kurdî de tunebûna rexnegiran çi tesîrên neyînî dikin?*

- Ji bo niviskar alîkariyek çênabe ku başî an jî çewtîyên xwe bibîne û xwe serast bike.

Ji bo xwendevan alîkariyek çênabe ku ji valayî û veşartîyên berhemê haydar bibe.

Ji bo çêbûna edebiyatekeke kurdî bextreşiyêke bêyom e. Dema ku rewş ev be pêşketina edebiyatê jî êdî xwe dispêre niviskar. Niviskar û bextê xwe, niviskar û hunera xwe, niviskar û zanebûna xwe...

- *Ji bo pêşdexistina edebiyata kurdî rola wergerê çi ye?*

Gotineke mamoste Celîlê Celîl heye. Dema ku peyv tê ser wergerê hertim ev gotina wî tê bîra min. Digot: "Kubariya her mileteki ye ku Shakespeare bi zimanê wî hebe". Beriya hertiştî werger: kubariya zimanê kurdî ye, pêşxistina edebiyata kurdî ye, dewlemendiya ferhenga kurdî ye. Ziman tê dapejinandin, ziman li bêjîngên zimanê biyanî dikeve, bi wan zimanan re dikeve qayîşê û di edebiyata biyanî de dibe xwedîpar, peyvikên jibîrbûyî an jî nû têne peydakirin... ev hemû tiştên ha bi rola wergerê dibe...

HER STRANEKE KURDÎ ROMANEK E

Mahmûd BAKSÎ

NÛDEM: *Tu dikarî bi kurtî behsa romana kurdî û rewşa ziman û edebiyata kurdî bikî?*

M. Baksî: Romana kurdî ji hebûna Memê Alan û vir ve heye. Ger îro romana kurdî bi pêş neketibe, zexelî ne zexeliya romana kurdî ye, zexelî ya nivîskarên kurd e. Yanî keçik heye, lê kesî neçûye ew nexwestiye, kes nêzîkî keçîkê nebûye; keçîk di mala bavê xwe de pîr bûye, bê mêr maye. Di keçikaniya xwe de xelkê xerîb dest avêtîyê, xelkê ew ji xwe re birîye.

Romana kurdî jî wilo ye, xelkê xerîb ji xwe re birîye, ji xwe re kiriye mal. Yanî

divê em sûc nexin stûyê romana kurdî. Her straneke kurdî romanek e. Lê mixabin, em li folklorê xwe, li zimanê xwe xwedî demeketine. Me ji ziman û edebiyata xelkê re xizmet kiriye. Me fedekariyên mezin ji bo ziman, folklor û kultura xerîban kiriye. Loma zimanê kurdî jî îro tola xwe ji me hiltîne. Dibêje, binêr, hûn li min xwedî demeketin, ez jî li we xwedî dernakevim. Rewşa ku îro em tê de ne, ew tolandina zimanê kurdî ye.

Niha têtê gotin ku li Tirkîyê zimanê kurdî qedexe ye, ji her vê yekê me nikarîbû bi zimanê kurdî binivîsanda. Ez ne di wê baweriyê de me. Çunkî li Tirkîyê sosyalîzm û komunîzm jî qedexe bû û di gel ku me dizanîbû qedexe ye û li gor madeyên 141-142 ku heft sal û nîv ceza wê hebû, lê ji bo zimanê kurdî mirov tenê du salan ceze dixwar. Ger te pirtûkek bi kurdî binivîsanda, cezayê wê du sal bûn, lê ger te meqaleyek an jî pirtûkek li ser sosyalîzm û komunîzmê binivîsanda, heft sal û nîv cezayê wê hebû. Me radibû ji bo komunîzmê heft sal û nîv dida ber çavan, lê em ji du salan direviyan.

Ya dudan jî digotin û dibêjin nivîsandina bi kurdî zehmet e, em nikarin fêr bibin.

Ev jî ne rast e, mirov dikare di hefteyekê, nebû di mehekê de fêrî nivîsandina bi kurdî bibe, lê mirov nikare di sê salan de fêrî Kapîtala Marx bibe.

Wilo, me ê biçûya li ku derê çî pirtûkek zehmet bi zimanê xelkê hebûya, peyda bikira; girtin, zîndan û îşkence bida ber çavan, lê em li zimanê xwe hûr nedibûn, di gel ku me dizanîbû ew li ber mîrinê ye, me guh nedidayê.

Baş bû ku em derketin derve. Me li we-latekî mîna Swêdê xwe nas kir, şexsiyet û nivîskarên kurd bêhna xwe berdand, tîrsa wan ji partî û rêkxistinê neman, ew êdî ne bi serê siyasetê xwe, lê bi serê xwe fikirin û berhemên hêja afirandin.

Swêdê jî qîmet da vî karî, sazgehên wê bersiva pîrsên aborî dan û îro zimanê kurdî roj bi roj geş dibe.

ROMAN HUNERA CIVATÊN PÊŞKETÎ Û MODERN E

Mehmed UZUN

NÛDEM: *Pirsa yekemîn ez dixwazim em ji ronesansê dest pê bikin. Di van demên dawî de terma "ronesans" gelekî di nava kurdan de tê bikaranîn. Di ziman û edebiyata kurdî de behsa ronesansê tê kirin. Tu dikarî ronesansê şirove biki? Di dema ronesansê de çi guhertin di huner û edebiyatê de çêbûne? Ronesansa ku kurd behs dikin çi ye?*

Mehmed Uzun: Em ji ku dest bi vê pirsa gelekî zehmet bikin? Ji ronesansê, tarîx û tevgera ronesansê? Yan ji rewşa aloz, kambax û tevîhev a kurdan? Heye ku ya herî baş destpêkeke basîd e. Hin rastiyên kurdan ên basîd û berbiçav hene; kurd jihevketî ne, welatê kurdan perçe ye, ferq û nakokî di navbera navçe, dever, cîh, eşîr, malbat û hêzên siyasî yên kurdan de bêhejmar in. Loma jî di tu meseleyî de, tu carî, yekîfîyeke xurt a kurdan nehatiye pê. Loma tiştên ku em li ser rewşê û celebên pêşketinê bibêjin, tu carî, ji bo hemû Kurdistanê, derbas nabe. Heye ku ew ji bo hin mintiqeyan rast bin, lê ne ji bo hemû welêt. Ev rastiyek ji rastiyên basîd (lê nexweş) ên kurdî ye. Em bînin ser ronesansê...

Ronesans? Ronesansa ziman û edebiyata kurdî? Ronesans ku gotineke lafî ye, "mot a mol" zayîn û vejîn e. Nûkirin û ji nû ve avakirin e. Ronesansa ku di qimên 15-16-an de, li Îtaliyayê hate pê û pê re li hemû Ewrûpayê belav bû, meriv dikare bibêje, ev tişt kir; cîhanê ji dewr û dewranên kevn qulipand ser dewr û dewranên nû. Bi her awayî, di her aliyê jiyanê de. Wê rûpeleke kevn a tarîxî girt û yeka nû vekir, riyên nû pêşkeşî însaniyetê kir, cîhan bi pêş de, ber bi serfiraziyê bir. Cîhana kevn ji eşîr, mal, malbat, mîrekî, bajar û navçeyên biçûk hatibû pê. Dewletên neteweyî (nasyonal) nîn bûn. Axa, beg, mîr û serekên dîni di wê cîhana kevnde hespê xwe taw didan. Cîhan, ya wan bû. Ronesansê ev yeka hanê, ji binî, guhert. Wê civat guhert, ziman guhert, rabûn û rûniştin, edet û ûsila civatê guhert, çand û hunera civatê guhert, heş û bîrê civatê guhert, hîs û nêrînên merivan guhert, pêwendiya serdestî û bindestiyê guhert. Ronesans têkoşîneke pîralî û bêhempa bû, -li hember cîhana kevn. Voltaire di kitaba xwe "Essai sur les

moeurs et l'esprit des nations" (Ceribadin li ser edet û ruhê neteweyan) de behsa vê guhertinê dike. Di cîhana kevn de însan ne azad bû, ew bi gelek celeb qeydan hatibû girêdan. Însan, mîna şexş û kes, nîn bû, ew mensûbê cîhekî, tişteki bû. Ronesansê însan kir însan, însan kir şexş û kes (indiviud). Kitab û ansîklopediyên li ser ronesansê weha dibêjin; peydakirin û pêkanîna kesahî û şexsiyeta meriv, bi serê xwe, şoreşeke bêhempa bû. Makyaveli ku bi kitaba xwe "Mîr" bû ramangirê siyaseta gerandina karên dewleta nû, teoriyên xwe li ser ev kes û şexsiyeta nû ava kir. Rêber û pêşwayên heyama ronesansê, mîna Columbus, Copernicus, Luther, Kalvîn, Rabelais, Montaigne, Shakespeare, Cervantes û hwd. hîmên bingehîn ên cîhana ku li ser piştta kes û şexsan e, lêkirin. Bê guman bi hezaran zehmetî. Bê guman tevî muxalefeteke çavsor û dijwar a hêz, quwet û berdevkên cîhana kevn a rîzyayî. Hingî? Hingî, meriv dikare bibêje, ku ronesans şoreşeke guhertinan bû. Wê zikê eva tarî a avis qelaşt û şoreşeke bêrawest anî pê.

Esas û qayideyên vê şoreşê gelek in. Lê me, li vir, ew hemû navên, ji bo bersîva pirsra we, bi tenê yek, dido divên; humanîsm, kitab û lixwevegerîn. Eger ronesans û tevgera cîhanî û hemû cîhan, hêdî hêdî guhert, ev yeka bi saya humanîsmê û kitabên bû. Humanîsmê dinyaya civat û merivan pir fireh kir, civat û merivan ji qalibên eşîrî, malbatî, mîrekî, navçeyî, berberî û dijminahiya hundirî rizgar kir. Humanîsmê cîhana bêser û bêdawî pêşkeşî meriva kir. Wê kirasê pir teng ê hesûdî, fesadî, dexesî, berberî ku ji nezani, paştamayin û cehaletê dihatin pê, çirand û kirasekî nû ye "modernîtê" li civatê û merivan kir. Wê civata merivan û hemû cîhan nêzîkî hev kirin. Herçî kitab bû, ronahî reşand ser

civatê, dinya biçûk kir, civat û merivan perwerde kir, rê li îlîm, çand, edebiyat û hunerê vekir; bîr, heş, hest, ziman û ruhiyeta meriv nû kir. Kitabê edebiyata cîhanê ji ser lêvan veguhest ser ûpan, edebiyateke nivîskî ya hemû civatê anî pê, qata zanîn û bîrbirinê bilind kir, pîvanên îlmî û muspet ava kirin... Û lixwevegerîn, lixwevegerîna ku ji bo kurda jî pir pêwîst e; ronesans şoreş bû, nûbûn û nûkirin bû, lê li ser heyin û medeniyeta kevn a pozîtîv. Nivîskar, alîm û ronakbîrên ronesansê li reh û rêçên xwe jî hûr bûn da ku "merivê/a nû yê/ya ronahiyê" bînin pê. Zanîna ronesans û pêşketina tevger û heyama ronesansê ji bo kurdan û rewşa ku ew tê de ne, gelekî girîng e. Hem ya giştî hem jî ya her welatê taybetî. Mesela tevgera ronesansa Alemanyayê ku bala rêberê tevgera vejandina ziman û edebiyata kurdî Celadet Alî Bedir-Xan jî kişandiye, gelekî balkêş e. Alemana ku ji mîrekîyên biçûk dihate pê û ne xwediyê dewleteke neteweyî bû, bi xêra ronesansa alemanî, yekitiya xwe ava kir. Alemanan pêşî ji zimên dest pê kirin. Wan yekitiya zimên ava kirin, paşê yekitiya edebiyatê û bîr, şîr û fikra neteweyî ava kirin û paşê jî yekitiya welatê xwe. Loma eger em bibêjin ku ronesans destpêka yekitiya ziman, çand, welatan e, ez bawer im, ew ê ne şaş be.

Baş e, rewşa kurdan? Bi ya min, heye ku ez şaş bim, lê bi qasî ku ez dibînim, Kurdistan îro, bi awayekî giştî, di heyameke gelekî reş de ye. Tevgera çekdar li hersê perçên welêt, li perçê Turkiyê, Îran û Îraqê, xurt e. Bêguman, berxwedana gelê kurd pîroz e, rabûna gelê kurd li Turkiyê heyameke nû ye. Lê digel vê yekê, perçebûn, berberî, dijîtî, ji her carê, zêdetir e. Şer li perçê Turkiyê qata hişyarî û hest û zanîna kurdî, gelekî bi pêş birîye. Îro kurd li piyan in, li pey mafên xwe ne.

Lê li milê din, herwekî perçên Îran û Îraqê, îro, perçê Turkiyê jî kaviil dibe, xelk ji ber zulm û zordariyê, koç dike, welat wêran dibe. Di rewşeke weha de ku gelekî zîz e û jê xwîn dirêje, behsa ronansên kirin, hinekî ji rastiye bi dûr e. Pêla bilind a hişyariya kurdî li Turkiyê gelekî pîvanên nû yên lebata civatê û bilîbûna şixulên edebî, çandî, hunerî anîne pê. Ji bo vejandina jiyana kurdî, bi hezaran xort û keçên kurd bedenên xwe yên tezebişkovî gorbêhîşt kirine. Li Turkiyê rojnameyêke kurdî ya hefteyî "Welat" û hin rojname û kovarên kurdî/tirkî derketine, weşanxanên kurdî hin kitabên kurdî weşandine, hin dezgehên çandî yên kurdî jî ava bûne. Ev hemû gavên hêja, baş û nû ne. Lê li milê din zimanê kurdî, bi leza birûskê, dihele û winda dibe. Edet û ûsilên kurdî, edebiyata devkî a kurdî, tarîx û medeniyeta kurdî, ji ber van pêşketinên dawî yên teknîkî, winda dibin. Civata kurdî û piraniya tevgera kurdî, îro, bi zimanê tirkî, xwe îfade dike. hejmara nivîskarên ku bi kurdî dinivîsin, bi tiliyên destan tîen hijmartin. Hejmara kitabên pir û pir kêm e. Meriv nikare bibêje ku jiyaneke felsefî, îlmî, hunerî û ronakbîrî ya kurdî hatiye pê.

Herçî derveyî welêt û Ewrûpa ye, meriv dikare bibêje, tevgera çandî, edebî, hunerî û zimên a kurdî, kêin-zêde bi tenê li Swêdê hinekî xurt e. Lê li Swêde jî, hejmara kitabên ku di salekê de derdikevin, hemû bi hev re, nagihên sedî. Rast e, di warê standardîzasyonê zimanê kurdî de hin gav hatine avêtin, navên nû yên edebiyata kurdî derketine; roman, kurte-çîrokên modern, şano û kitabên çeşnên nû yên edebiyatê weşiyane, hin kovar û rojname çap bûne, klasîkên kurdî qulipîne ser tîpên latînî, folklorê kurdî heta radeyekê hatiye nivîsîn. Lê ka humanîsm, ka civat û jiyana kurdî ya kitabên, ka yekîtiyê û hevkarîya civat û însanê kurd, ka kêrahiya

tevgerên îlmî yên kurdî, ka tevgera vejandina reh û rêçên kurdî? Ka seferberiyên xwendin û nivîsina zimanê kurdî?.. Ev pêşketin, kar û şixulên hêja ku min li jorê qal kirin, têra tevgerêke ronansa kurdî nakin. Heye ku ev, di rojên pêş de, bibin tovê (embriyon) ronansa kurdî. Lê ne îro. Hevalên ku îro ji ronansên kurdî behs dikin, ji realîte bêtir, behsa daxwazekê dikin, ew daxwazekê tînin zimên. Roja ku zimanê tevgera ronakbîrî bû kurdî, yekitiya ziman û edebiyata kurdî hate pê, hejmara kitabên kurdî gihîşte deh hezaran, hejmara nivîskar, zane û ronakbîrên kurdan gihîşte hezaran, kitabxanên kurdî ava bûn, akademî, enstîtu û yekitiyên îlmî, çandî, edebî yên hemû netewayê kurd hatin pê, wê rojê, belê wê rojê, em ê behsa ronansa geş a kurdî, ronansa ku îro pir pêwîst e, bikin...

- *Di şaxê edebiyatê de hunera romanê ne zûde ye, nû ye. Don Quijote a Cervantes ji romana pêşî tete hesibandin, ev jî bi kultura burjûvazî û civaka kapitalîzmê ve tê girêdan. Gelo ji bo çî roman berhemeke civaka kapitalîzmê ye? Sedemên wê yên dîrokî û civakî çî ne?*

- Di warê hunera romanê de, mîna destpêk, kitabên tarîxa edebiyata cîhanê navê 5 nivîskaran hildidin; Cervantes (Îspanya), Grimmshausen (Alemanya) Defoe û Swift (Engilistan) û Le Sage (Fransa). Gelo van nivîskarên ku bûne nemir, çî kirine? Eger meriv pir bi kurtafî qal bike, wan ev tiştên nû di edebiyatê de anîne pê; şeweyên nû yên vegotinê ava kirine, jîn û ruhekî nû dane vegotinê, hîs, pejn, bîr û ruhiyeteke nû jenandine, risandine û hûnandine... Wan edebiyatên xwe yên neteweyî derxistine qateke bilind, lê herweha pîvanên nû jî dane edebiyata cîhanê, bi berhemên xwe, cîhan biçûktir

kirine. Ew hem neteweyî hem jî navneteweyî bûne. Li ser rîya ronansa neteweyî û navneteweyî, wan zîman, edebiyat û şeweyên vegotîna edebî nû kirine. Wan hîmên çeşneke nû ya edebî danîne roman...

Mîna her tiştî, edebiyat jî bi wext û heyaman girêdayî ye. Her wext û heyam awa û şeweyên xwe yên taybetî yên edebî tîne holê. Her pêwendiyêke nû ya civakî, her guherîna şexs û şexsiyetê çeşnên xwe yên taybetî yên edebî tînin pê. Roman encameke rîya ronî û dirêj a ronansê, zaroka heyameke nû ya însaniyetê ye. Mîna ku hûn jî dibêjin, roman hunera nûjen a edebî ya heyama kapîtalîzmê ye. Ev nivîskarên ku min li jorê qal kirin, hêz û quweta xwe ya guherîn û nûkirina zîman, huner û vegotîne ji ku stendin? Naxwe wan hêz û quwetek, bîr û şûrek, hîs û hesteke nû diviya da ku wan bikarîbiya çeşn û hunereke nû ya edebî ava bikira? Wan ev tişt ji guherînen heyama xwe wergirtin. Ew dûrbîn û rêber bûn, li pêşiya civatê bûn. Hê di destpêka guherînan de, wan bîhn, tahn û rengên nû yê guherînan dîtin û berhemên xwe li gora wan ava kirin.

Ne hewce ye ku ez wan guherînan, li vir, bi dûr û dûrêjî binivîsim. Haya me hemûyan ji wan heye; cîhana feodalîzmê hildiweşiya, çîneke nû ya desthilat dihate pê, burjuwazî. Digel burjuwazî, cewikê wê proleterya jî dihate pê. Çîn û komên din ên nû yên civatê dihatine pê. Hem burjuwazî hem çîn û komên nû, tevî tiştên din, hewcedarî şeweyên nû yên vegotîne bûn. Şeweyên welê ku bikaribûna guherînan salix bidana, zîman û ûslîb nû bikirina, nûbûn û vejîne nişan bidana, "merivê/a nû yê/a ronahiyê" taswîr bikirina, xwe bi gel çîn û komên din ên civatê bigîhandina, lê di eynî wextê de, ji berhem û eserên heyamên kevn, ji şewe û

çeşnên vegotîne yên kevnar jî destkevî bûna. Çi? Kîjan?

Roman...

Belê, roman, hunera romanê, celeba nû ya vegotîne, weha hate dinê. Romanê weha dest bi jiyana xwe ya dirêj, geş, balkêş û rengîn kir. Roman nû ye, nûyitî ye, lê ew li ser hîmên çeşnê kevnar rawesta ye. Roman vedibêje, lê ew agahiyên civakî, tarîxî, siyasî, çandî û edebî jî dide. Roman tevger, şoreş, guherîn û dewr û dewranên kevn/nû salix dide, lê ew li ruh û hestên şexs û kesan jî hûr dibe. Roman xwendevanan dibe cîhanên cîhê, lê armanc analîz û lêhûrbûna ruhiyeta xwendevan bi xwe ye. Roman şihîrî ye lê ne şihîr e; destanî ye, lê ne destan e; şanogerî ye, lê ne şano ye; çîrokî û efsanewî ye, lê ne çîrok û efsane ye; îlmî ye, lê ne îlm e, felsefî ye lê ne felsefe ye; psîkolojîk e, lê ne psîkolojî ye... Ne hewce ye ku meriv listê dirêj bike. Roman ev hemû tişt in, lê ne tişteke ji van e jî. Roman, roman e. Roman hunera civatên pêşketî û modern e, şeweyê vegotîna merivên heyamên nû ye...

- Roman çawan ji destanê tê veqetandin? Ferqiyeta wan çi ye?

- Di bersîva pîrsa jorîn de, di warê ferqiyeta roman û destanê de hin agahî hene. Roman hunera heyama kes û şexsên nû ye, lê destan ya heyama kom û komikên kevnare ye. Roman ji aliyê şexs û kesekî tê nivîsin, lê destan avahiyêke civatê ye. Xwediyê romanê diyar e, lê yê destanê hemû civat e. Roman bi hizr, bîr, zanîn, ked û quweta şexsekî ava dibe, lê di destanê de keda hemû civatê û nîşên civatê heye. Roman encameke xebata şexsî ya nivîskarekî ye, lê destan encameke salan, sedsalan a lebata civatê ye. Roman, di destpêkê de, tê nivîsin, lê

destan tê gotin. Roman tê nivîsîn û karê wê xelas dibe, lê destanê gotin û veguhertin û guhertin, ji nifşekî kevn ta nifşekî nû. Di romanê de her celeb şeweyên vegotinê hene, realîst ne realîst, çêkirî, neçêkirî, û hwd. Lê destan, bi giştî, xwediyê şeweyekê ye; nerealîst û efsanewî. Deh, panzdeh, bîst, sîh, çil, sed şewe û varyantên romaneke nivîsî tune ne û nabin, lê yên destanê hene û dikarin hebin. Eger ne bi qesta rabûna karê hunerî û estetîkî be, kes nikare li romaneke nivîsî zêde bike û awayê xwe bidiyê, lê meriv dikare li destanekê zêde bike, bi gotin û ûsliba xwe bibêje, rengê xwe bidiyê. Roman vegotina hîs, pejn, deng, bîr, şîûr û hestan e, lê destan vegotina bûyer, pêwendî û qewimandinan e.

Lê bêguman, gelek roman hene ku bi şeweyê destanê hatine nivîsîn. Meriv nikare wan mîna destanê qebûl bike û bîsinifîne. Ew, bi zanîn, bi ziman û ûsliba destanê, bi awa û şeweyên vegotina destanê, hatine nivîsîn. Lê kesê ku wa nivisiye, diyar e, armanc û hedefên wî diyar in. Eger ez hin mîsalan bidim, nivîskarên mîna Hermann Broch, Per Lagerkvist, Î.B. Singer, Christa Wolf, Îtalo Calvino, Michel Tournier, Yaşar Kemal û hwd. jî ev celeb nivîskaran in. Ew di romanên xwe de destanan, ji nû ve vedijînin. Lê destanên wan, ji nû ve, ava bûne; ew roman in.

Kurd jî dikarin, bi rengên nû, destanên xwe vejînin. Destanên kurdî ku mîna lehiyekê diherikin, dikarin bibin kahniyeke bêpayan ya romana kurdî. Gel û netewayên din ên cîhanê destanên xwe vegustine ser çêşnên nû yên edebî. Îlyada û Odesa bûye kahniya, heye ku, bi hezaran roman. Destanên latînî, cihû, file, çîrokên Încîl û Tewratê bûne bingehên hêja yên romana ewrupayî. Çima kurdên bi van metodan romanên xwe ava nekin?

Kurdên ku ji herkesî bêtir hewcedarê roman in, dikarin, bi alîkariya destanên mîna Memê Alan, Siyabend û Xecê, Zembîlfiroş, Cembeliyê Hekarê û Binevşa Narîn, Ker û Kulik û yên din, edebiyateke nûjen a gelekî xurt, di demeke kurt de ava bikin.

- Mîna ku roman di sedsalên 18 û 19'an de xurttir bû. Fransîzan, rûsan, emerikiyan gelek deha derxistine. Berhemên wan hê jî bi zewq têne xwendin, problemên ku wan anîne ziman hê jî aktuel in. Gelo teknoloji û îndustrialîzma ku bi lez bi pêş dikeve, romanê qelstir, xwendevanên wê bi sînortir dike; an jî postmodernîzm, bikaranîna stîl û uslûb, tema û naveroka romanê êdî ji bo piraniyê ne balkêş e?

- Ev pirsiyara we, îro, pirsiyara cîhana rojava, welatên endustriyê û civatên xwende ye. Pirseke weha, bişik, ji bo kurdan ku hê nû hunera romanê dinasin û ava dikin, xerîb e. Mîna civat, civata kurdî ne civateke pêşketî ya endustriyê ye û kurd jî, mîna civat, ne xwende ne, eger xwende bin jî ne yên hunera romanê. Loma pirsên weha ji bo kurdan gelekî luks in. Lê civatên rojava vê pirsê, îro, bi xurtî munaqeşe dike.

Berî niha bi du salan, Akademiya Swêdê konferanseke du rojî li ser vê pirsê amade kiribû. Gelek nivîskar û şahîrên navdar ên cîhanê hatibûn wê konferansê. Roja duwemîn, gava dor hate şahîr û feylesofê navdar ê meksîkî Octavio Paz, mîna niha tê bîra min, wî di dereke gotara xwe de, weha got; *"heta ku ev cîhana kevnar li dora royê bizivire û insan û însaniyet bijîn, heta ku haletên insanî hebin, rewşên xweş û nexweş, rind û kirêt ên insanî hebin, hewcedarî bi gotin, vegotin, edebiyat û çêşnên edebî hebe. Ne roman*

xelas dibe, ne jî şihîr. Ji ber ku herdu jî neynika însan û însaniyetê ne. Însan jî her hewcedarê neynikan e..."

Kî çi dibê bila bibê, kahniya romanê nemiçiqiye. Ji bervajiyê, îro jî her carê bêtir roman diweşin. Xelk jî her carê bêtir dixwînin. Lê tişteke heye; civatên ewrûpa û welatên rojava, di nav van çend salên dawîn de, guherînine mezin ên teknolojîyê tûnin pê. Civat, ji nû ve, li gora van guherînan, bi rê dikevin. Bêguman e ku nivîskar û xwendevanên van civatan jî, li gora guherînan, xwe diguherînin, li celebên nû yên xwendin û nivîsînê digerin, wan diceribînin, dixwazin di warê nivîsîn û xwendinê de heyamên nû ava bikin. Edebiyata cîhanê û hunera romanê dewrên weha gelek dîtine. Di her destpêka heyameke nû de, munaqeşe û guftûguh bûne, gelek caran hatiye gotin ku roman hew tê xwendin. Lê romanê hertim, bi kirasekî nû (geh bi kirasê modernîzmê, romantîzmê, geh bi yê naturalîzmê, realîzmê...) xwe daye xwendin û îspatkirin. Rast e, êdî kes îro mîna romana Tolstoy, romaneke bi çend hezar rûpelan nanivîsîne, lê hejmara roman-nivîskarên îro, heye ku hezar car ji dema Tolstoy zêdetir be.

Bila kes meraq neke, çawan Dante, Shakespeare, Cervantes, Hugo, Goethe, Flaubert, Dostoyevski, Proust û hwd. do û îro nûjen bûn/in, herweha sibê roj jî ew ê ji nûjeniya xwe tu tiştî winda nekin û bî xwendin, -tevî nivîskarên heyamên nû-

- Di cîhanêke ku klasîzm, realîzm, naturalîzm, romantîzm û bi dehan îzmên din munaqeşe kiriye û jiyaye de, rewşa edebiyat û hunera kurdî çawa ye?

- Klasîzm, naturalîzm, romantîzm, realîzm û bi dehan îzmên din ku hûn qal

dikin, ne ji bo kurdan e. Edebiyata kurdî, tu carî, heyamên edebî yên weha nejiyaye, tê re derbas nebûye. Ji destpêkê heta îro, edebiyata kurdî bûye edebiyata xwe parastin û berxwedana bingehîn. Mîna her tiştê kurdî, ziman û edebiyata kurdî jî bûne hedefên xedar ên serdestên biyanî. Heye ku di dereca yekemîn de. Dijminên kurdan ku hertim hebûne, êrîşên gelekî xedar birine ser ziman û edebiyata kurdî. Di ser de, civata kurdî jî her girtî maye û pêwendiyên xwe yên eşîrî domandiye. Ji lewre, ne zimanê kurdî bi pêş ketiye, ne jî edebiyatê karibûye gavên nû bavêje û xwe bi heyamên nû yên edebî bigihîne. Gava meriv piçekî çavê xwe li edebiyata kurdî digêrîne, meriv dibîne ku tema, daxwaz û armancên edebiyata kurdî her parastina ziman û huwiyeta kurdî bûye. Ji ber rewşa kambax a "konstant", nivîskarên kurdan fersend û îmkân nedîne ku pêûnsa xwe di war, çêşn û şêweyên nû yên edebî de bi kar bînin. % 99'ê edebiyata kurdî ya nivîskî, bi teknîk û estetîkeke gelekî qels û sivik, li ser berxwedan, serfihildan, zulim, zordarî, hebûn û mayinê ye. Loma bi ya min, herwekî ku min di gelek cîhan de gotiye, edebiyata kurdî edebiyata man û nemanê ye. Meriv nikare edebiyata kurdî bide ber edebiyatên din ên cîhanê. Şert û mercên ku edebiyata kurdî tê de ye, ji yên din gelekî cihê ye. Edebiyata kurdî ji îmkân, pêwendî, sazgeh, zanîn û perwerdeyî û bazarên edebiyatên din bêpar e.

Edebiyata kurdî, zaroka sêwî û stûxwar a edebiyata cîhanê ye.

Herçî rewşa îro ye, meriv nizane çi bibêje. Ez pirsar we li we vegerînim; hûn rewşa ziman û edebiyata kurdî çawan dibînin?.. Ez ne bawer im ku tu kes bikaribe bibêje ku rewşa ziman û edebiyata kurdî baş e. Eger yek bibêje jî, meriv divê pê bawer neke. Ew wê yekê, ji bo dilxweşiyê, dibêje. Bi bawerîya min, li

dinyayê tu edebiyat nîn e ku mîna edebiyata kurdî di nav rewşeke zîz, nexweş û kambax de be. (Eger em welatên mîna Riwanda ku bi şerên eşîrî, bi sed hezaran meriv tê de hatine kuştin, li aliyekî bihêlin...) Em divê qebûl bikin ku civata kurdî (bi giştî) û ronakbîrên wê civatê, bi şûnde mane, di warê pêwendiyên navneteweyî de pir girtî ne û nikarin xwe bi leza wext û dewranê bigihînin. Ji ber rewşa ku kurd tê de dijîn, meriv nikare behsa jiyanekê xurt a edebî û ronakbîrî ya kurdî bike. Bêguman hin lebat hene, lê ev jiyanekê edebî û ronakbîrî pir û pir qels e. Hejmara nivîskarên kurd bi qasî tiliyên destan in, kovar û rojname pir kêr in û pir kêr belav dibin, kitab (her celeb) pir kêr diweşin. Kurd bi zimanê xwe pir kêr dixwînin. Pêwendiya ku di navbera ronakbîr, nivîskar, kovar û rojnameyan de hene, ne baş in...

Jixwe li welêt rewş li ber çavan e. Zordarî û dijminahiya dijminên gelê kurd bêhidûd e. Hema çî bigire li her aliyê welêt şer heye. Li cîhên ku tê de şer nîn e jî, bandûra şer hilawestiyê. Di rewşeke weha de, meriv nikare jiyanekê edebî û ronakbîrî ava bike. Li derveyî welêt jî, kurd perege de jihevketî ne. Problemên wan in civakî, siyasî û kulturî bê hejmar in. Mixabin wan bi civatên ku tê de dijîn re, pêwendiyên baş û bikêr ava nekirine, bi xurtî neketine nav ziman, çand û edebiyatên din ên cîhanê. Ew îzole dijîn û ecizî û esebiyeta xerîbiyê û surgûnê her li ser wan e. Ev ecizî û esebiyet tesîrê li ziman, uslub, pêwendî û berhemên wan dike. Gava meriv nikaribe xwe nû bike û bikeve nav ziman, çand, felsefê û edebiyatên nû û bi ava dewlemendî û tecrubên wan ku ji bo kurdan pir pêwîst in, xwe bişo, hingê meriv li xwe û li yên xwe vedigere û ji bo ku bikaribe xwe biparêze û hebûna xwe nişan bide, wê

ecizî û esebiyeta xwe, bê pîvan û bê payan, di serê der û dora xwe de, dibarîne. Loma dijîtî û berberiyên şexsî, siyasî, komeletî yên kurdan pir in. Kurd di nav derya dijîtiyan de dijîn. Di rewşeke weha de jî meriv nikare jiyanekê xweş û bikêr a edebî, felsefî û ronakbîrî ava bike. Û gava jiyanekê weha jî neyê pê, bêguman, meriv nikare eser û berhem jî biafirîne.

(Eger îro, carina, hin eser derdikevin, em divê ji bîr nekin ku ew bi hezar zehmetiyan diweşin.)

- Di romanê de bikaranîna zimên girîng e. Gelo bi zimanekî mîna kurdî ku bi sed-salan e nebûye zimanê nivîsandinê, avakirina romanekê modern ne zehmet e? Romana modern çî ye?

- Bê guman e ku her kar û şîxulê nû yê ziman û edebiyata kurdî zehmet e. Heta meriv dikare bibêje, pir zehmet e. Ne romanekê modern, bi zimanê kurdî, nivîsîna romanekê bi xwe, bi serê xwe, karekî gelekî dijwar e. Nivîsîna şihîra nûjen jî zehmet e, şano jî zehmet e, ceribandî jî zehmet e. Zimanê kurdî, cîhana zimanê kurdî, bîhn, tahm û rengên zimanê kurdî ne yên îro û civata îro ne. Ew yên do û civata bihurî ne. Zimanê kurdî, ji ber sebebên nas, nikaribûye xwe bi heyamên nû bigihîne. Ev jî rastiyên basîd ên zimanê kurdî ne.

Lê belê, meriv divê çî bike?..

Bi qasî ku ez ji tecrubên xwe dizanim, rê li ber merivan ne zêde ne; ya meriv ê israr bike û bi kurdî binivîse, yan jî merivê zimanekî din ku ji kurdî gelekî pêşketî ye, tercîh bike. Kîjan? Di hîlbijartî de gelek faktorên şexsî, exlaqî, siyasî, civakî, edebî, aborî û psîkolojîk hene. Piraniya kurdên Turkiyê, hema çî bigire, % 95'ên wan zimanê tirkî tercîh dikin. Çima ew weha dikin? Berî ku

meriv rexneyên tûj li wan bigire û wan ta-wanbar bike, divê meriv li ser sebebên serê xwe biêşîne.

Eger em vegezin ser kesên ku zimanê kurdî hildibijêrin, berî her tiştî, meriv divê bibêje ku ew hem bi karekî gelekî hêja û giranbiha yê ehleqî radibin, lê di eynî wext de, ew Donkîşotiyêke bêpayan dikin. Bi zimanê kurdî nivîsîn, zimanê kurdî parastin û pêşxistin, berî her tiştî, ji bo ronakbîrên kurd, wezîfeyêke ehleqî ye. Hez û evîna parastin û pêşxistina zimanê kurdî, hez û evîna însan û însaniyê ye. Lê digel pîroziya vî karî, jiber rewşa ku min li jorê qal kir, karekî Donkîşotî ye; ziman ne standard e, yekitiya zimên çênebûye, hê ferheng, ansîklopedî, kitabên berdest ên bîngêhî nîn in, dezgeh û mûesseyên neteweyî yên ziman û edebiyatê nîn in; civîn, civat û hevûdufîtinên neteweyî yên ziman û edebiyatê nayên pê, mîsalên nûjen ên nivîskî bi qasî tiliyên destan in...

Rewş weha ye, lê pirsyar dîsan eynî ye; meriv divê çi bike?.. Eger meriv biryar daye ku rahêje pênûsê û bi zimanê kurdî binivîse, hingê rê yek e; nivîsîn, nivîsîn û nivîsîn... Herkesê ku bi kurdî binivîse, di destpêkê de û heta demeke dirêj, ê pergî zehmetiyên mezin were. Ev weha ye. Ji bo min jî weha ye, ji bo kesên din jî weha ye, ji bo bavê tevgera vejandina zimanê kurdî Celadet Alî Bedir-Xan jî weha bû. Heta destpêka salên 1930-î jî, C.A. Bedir-Xan nikarîbû nameyek bi kurdî binivîsa. Lê bi saya nivîsîn, nivîsîn û dîsan nivîsînê, wî bîhn û nefeseke nû da zimanê kurdî.

Ez li ser xwe bibêjim, gava min dest bi nivîsîna zimanê kurdî kir, tiştên ku min dinivîsîn, bêyî zimanê kurdî, bi her tiştî dişibiyên. Meriv dikarîbû ew bi her tiştî bi nav bikirina, lê ne mîna "nivîsarên zimanê kurdî..." Hûn nizanin ka rebenê

zimanê kurdî ji destê min çi kişandiye, bi destê min çend caran qetl bûye! Çendin car min zulim lê kiriye û nezanî û qelsiyên xwe xistine ser stûyê wî! Lê ez bawer im ku îro rewş gelekî çihê ye. Di destpêka salên 80-an de, gava min dil hebû, dest bi nivîsîna romanekê bikira, hin heval û dostên min, bi dostî bala min kişandin û gotin, "ma tu dîn bûyî, ma meriv dikare bi zimanê kurdî tu romanekê biafirîne? Çima tu bi swêdî yan jî bi tirkî nanivîsî? Tu dê bi van zimanan, bi hêsanî, mîyêser bî..." Lê min, bi zimanê kurdî, dest bi nivîsîna romana xwe kir. Ji ber du sebebên;

Yek: Ji ber wê berpirsiyariya ehleqî ku min qal kir û bi baweriyê min divê hemû ronakbîrên kurd hîs bikin. Dido: Baweriyê min bi nivîsîna kurdî hebû. Ez pê bawer bûm ku meriv ê bikaribûya, bi zimanê kurdî, romanekê ava bikira. Berî min, kesin din ev şîxul bi ser xistibûn. Çima min ê nekira?

Îro jî ez di eynî baweriyê de me; meriv dikare, bi zimanê kurdî, romanekê, heta romanekê modern, binivîse. Îmkanên zimanê kurdî hene, avahî, vokabuler, rêziman, qayideyên nivîsînê û xurtiya zimanê kurdî rê dide vê yekê. Meriv dikare edebiyateke bedew ava bike, bi her awayî xwe bi zimanê kurdî îfade bike, pê bixwîne û binivîse. Lê bêguman, jê re wext, sebir, xebat, azîm, zanîn, lêger, temrîn û nivîsîn, nivîsîn û dîsan nivîsîn divê... Ji xwe eger weha nebe, eger nivîskar û ronakbîrên kurd nikaribin bi zimanê kurdî xwe îfade bikin, edebiyateke bedew bînin pê, roman, kurte-çîrok, piyes, şihîra nûjen, ceribandinan binivîsînin, hingê tu mana nivîsîna kurdî namîne. Hingê zimanê kurdî dê ne zimanê civatê yê zînde, lê zimanekî mirî yê muzeyan be.

Helbet, barê nivîskar, zimanzan û

ronakbîrê kurdan pir giran e. Li milekî ew divê ziman biparêzin û wî bi kar binin, li milekî ew divê li xwe, li gencîneyên folklora kurdî vegerin û li dewlemendiyên zimanê kurdî ku îro ji bîr bûne, hûr bin û wan ji nû ve vejînin, di berhem û eserên xwe de bi kar binin. Li milekî jî ew divê kirasckî nû yê modern li zimanê kurdî bikin, bîhn, tahm û rengên modern bidinê. Yanê ew divê zimanê kurdî biguhezînin roja îro, dema nû û bikin zimanê îro yê civat û her celeb tevgerê. Eger weha nebe û zimanê kurdî dernekeve qata zimanên cîran û yên din ên cîhanê, tu xelasiya zimanê kurdî nîn e. Ew ê winda be. Îro gelek netewe û gel bi vî karî mijûl in. Hinên wan li ser riya serketinê, hin jî bin ketinê ne. Welatên erebî yên Mixribê, îro, gelekî hewl didin ku zimanê erebî, di warê xwe îfadekirina jiyana edebî, felsefî û ronakbîrî de derkeve qata zimanê fransîzî û li hember zimanê fransîzî, xweserîbûna merivê ereb nîşan bide. Gelek ji welatên Afrîka û Asya Dûr jî li hember zimanên ewrûpî seferberiyê neteweyî îlan kirine. Heye ku ev şer û xebata wan pûç û vala ye. Lê ew vî karî dikin. Çima kurd ê nekin?

- *Problemên edebiyata kurdî yên bingehîn çi ne? Ji bo başkirin û geşkirina wê divê çi bêne kirin?*

- Her cara ku pirseke weha ji min dibe, Platon û şikefta wî tê bîra min; di binê axê de şikeft heye. Deriyê şikeftê ronî ye û riyêke ronî ji ber devê şikeftê derbas dibe. Di şikeftê de merivin hene, dest, pî, pişt, stû û lingên wan bi zînciran hatine girêdan. Pişt wan ne bi dîwarê şikeftê, ji bervajiyê, ber bi deriyê şikeftê ye. Ew deriyê şikeftê, rê û ronahiyê nabînin, çavên wan bi tenê dîwarên tahtên şikeftê dibînin. Ew nikarin serê xwe jî bizivîrin da ku derî û ronahiyê bibînin. Her û her ew di şikeftê de ne, haya wa ji derve

nîn e. Meriv di riya ber devê derî re derbas dibin, ronahî siya wan li dîwarê şikeftê dixîne. Lê kesên şikeftê, bi tenê, siya meriva dibînin.

Rewşa kurdan jî, kêm-zêde, weha ye; dest û piyê wan li qeydan ketine, bi qehîmî, ew bi hev re hatine girêdan, rûyê wan ji derî, rê û ronahiyê hatiye zivirîn, rê û ronahî li pey wan in. Ew bi tenê dîwar û siyên li ser dîwêr dibînin. Û di ser de jî, ew li hev nakin, ji hev hez nakin û bi dest û piyan li hev dixin, -dewsa ku alîkariya hevûdu bikin da ku ji wan qeyd û zînciran xwe rizgar bikin.

Problemên bingehîn ên civata kurdî û herweha yên edebiyata kurdî di nav vê tabloya kambax de veşartî ne. Problemên herî mezin tarîfî, nezani, cehalet, berberî û bêgavî ne. Pêşî kurd divê dev ji berberiyên xwe yên bêmane û bêsebeb ku pîrî caran ji nezaniyê tîn holê, berdin. Ev berberî û dijîti di her warî de, edebiyat jî tê de, hêz, quwet, daxwaz û besta kurdan dadixe nikta sifirê. Bi van probleman, ne mumkin e ku meriv bikaribe edebiyateke geş û bedew ava bike. Û ne mumkin e ku meriv xwe bi derî, riya ronî û tûrêjên ronahiyê bigihîne. Hin gavên pîroz tîn avêtin, li vir, li wir, kesin, komin hin tiştên hêja dikin û hin berhem û eser diafirînin. Ew li ber dilê min pir ezîz û bi qîmet in. Lê ew nikarin xwe li ber pêlên berberî û perçebûnê rabigirin.

Edebiyata kurdî, îro, hewcedarî germahî û samîmîyetê, biratî û dilsoziyê, zanîn û pisporiyê, rabûn û geşbûnê, hebûn û yekitiyê ye. Ji bo vê yekê jî kampanya û seferberiyên mezin û boş pêwîst in. Karên weha jî ne karê şexs û kesan in; divê civat, hêz û quwetên civakî, siyasî û aborî bi karên weha rabin.

Em divê xwe bi mêjî, şêwe, ziman û ûslîbên xebatê yên medenî bigihînin. Îdeolojî û siyasetên wan çi dibe bila bibe, lê yên medenî. Me dezgeh û mueseseyên medenî, xebat û lebatên medenî, hedef û armancên medenî divên.

KEVOKÊ

Arjen ARÎ

Kevoka aştiyê, kevoka spî
vê sibê tu çi dikî di ezmanê Lîcê de?
Bazên goştîxwir, teyrên xwînî te dîtî?
Axa şewitî te dît, bîhna miriyan hate
te?

Ne şaxek zeytûnê ne pelek çilo hiştin
kevokê, tê xwe li ser çi deynî?

Xwe daneyne kevokê, xwe daneyne
peşkên xwînê li te dikevin.

Teyrên xwînî bibînin... te çengo
bikin...

Çavên min ziwa ne nola kaniyên
miçiqî

û nikarim bigirîm kevokê, nikarim
bigirîm

hêsrên min Lîcê bûn, bi Lîcê re
teriqîn.

Xwe daneyne kevokê, bifire.

Ji aliyekî li hêsrên min bigere

ger tu layiqî aştiyê bû

silavan lê bike ji kîsê min.

Ku bijê biratî: biratî?

kevokê,

xwîn sor e niha;

spî ye aşî...

MASÎKO

Masîkê ku di nava qeşê de asê mayî,
masîko!

looo masî!

tu di avên derdora Helepçê de bijiya
tê şêrîn ba ewqasî?

Reqên qeraxa behran bi xwedî ne
û ax berdane ji wan re, azad bûne.

- çengek ax de biratî- kî navê
masîko,

kî navê bijî

bin ezmanekî de bi şahî?

lê wer bibîn

fetisandin ava Munzir de biratî.

Newala qesaban veşartî,

lê nepirse

binax kirine mirovahî...

dîsa jî

masîko, dîsa jî

li ber xwe bide.

RÊVINGÊ BÊNAV

Rojan H.

I.

Ji tevazû û dîlnizmiya xwe çu cara behsê jîyan û serborîya xwe nedikir. “Ji xwe behs kirin” ji wî dûr bû. Eve xasyeta wî bû... Dema yekê di nav refek mirov an jî di civatekê da axivtin anîba ser jîyan, kar û kiryarên xwe, sor dibû, xûhê di ser û çavên wî da wekî morikan xûya dikir... Mirovekî pîrbêj nebû. Bêdeng bû. Lê belê, bêdengîya wî, bêdengîyeke rûmetî û serbilindiyê bû... Mirovekî sernerm bû, lê sernermîyeke bi xwe bawer... Cihê bêdengîyê bêdeng, lê yê axivtinê jî mirovê gotina xwe bû... Bêdengî û axivtina wî di senga şêrêsor da bû : Di her du aliyên wî da jî sehm û şîrînyek hebû...

Xasyeteke herî başe wî jî ew bû ku xwe dida ber hemû zor û zehmetiyên jîyanê. Li ber herikîna dijware jîyanê dilsistî jî ji wî dûr bû...

Xwediyê van xasyetên baş û qenc di nav civatê da birûmet û qedir bû...

Xwediyê van delalîya, xwediyê dengêkî xweş û zelal jî bû. Ji mewlîd û qesîdên ayînî bigre heta stranên koçika û folklorîk wekî pêlên aveke fûr û zelal ji dengê wî belav dibûn... Strana folklorîke Gelîyê

Qewalê, Kevoka Hesên Cizîrî û Mewlîda Bateyî li serê repertuara wî bûn...

Belê xwediyê van delalîya, xwediyê bejn û baleke bedewe şîrîn jî bû. Bejn û baleke bişêl... Her cil û berg ji bedena wî ya mîna tayê spîndara biharê dihatin... Digel dîlnizmî û sadetîya xwe, lê herweha mirovekî hejxwekirî jî bû. Li gor her cûre cilên wî aksesuarek hebû. Dema cejn û şahîya şel û şepik berdikirin, şaşîk girêdida, lê herweha gopalê zirave heyzeran jî ji destê xwe kêm nedikir. Lê belê, dema çakêt û pantol jî berdikirin berçavka qeytan zêr ji ber çavên xwe yên mîna morikên xwezayî dîr nedikir...

II.

Dema em zarok, me ev mirovê mirovhez bi van xasyetên herfî baş û pak dinasî... Wekî ev abîdê qencî û başiyê barkirî çûye navçeyêke dî ya welat xelk bi tevayî gelek xemgîn bibû...

Sal bi dûv salan ketin em jî mezin bûn, bûne xort û ciwan... Dema em careke dî rastî vî mirovê kûbare mirovhez hatî, ew jî bi nav salan ketibû lê hêj jî gelekî aza û li ser xwe bû...

Digel derbazbûna deh salan, lê çawa em rastî hev hatin heçku ew deh salên borî qet nehatine jîyan wisa dilgermî û rûkenîyeke ji dil nîşanî me dabû...

Li cihê rasthatina me yê nû, kêm zêde pênc salên me bi hev ra derbaz bûn. Di midehê van pênc salan da dan û standinên me germ, geş û bilindtir bibûn... Ew nasyarî û peywendiyên dostayetî û hev-welatîyê têr û ûjîtir bibûn. Bawerî û welatperwerîya ji dil bibû hevîrê dan û standinên me yên nû... Heroj nêzîkbûna wî ya ji vî alî ve qedir û qîmetê wî mezin û bilindtir dikir di nav me da... Ew sadetî, tevazû û dîlnizmîya di kesîniya wî da ji xwe regekî geştir dida peywendiyên wî... Ew êdî bi vê pêşketinê û pey-

wendîyên nû ketibû nav rêzên welatperwerîya têkoşer...

III.

Di têkoşîna jîyana rojane da bedeldan carek be, di têkoşîna bawerî û welatperwerîyê da ev bedele ducar û hetta zêdetir e... Helbet bedela herî mezin jî serîdane... Heke mafê herî mezinî mirov jîyan be hingê mana û naveroka serîdanê baş tête zanîn...

Ev mirovê netirs pêşîyê kete nav dezgehê şkence û zindana... Piştî zindaniya du meha dema derketî û hatîye nav mal, eyal û hevalên xwe, ken ji devê wî kêma nebibû. Ne xem, ne hêrs û ne jî tirs... Herwekî tiştê nebûyî wî hewayê germe berê di navbera xwe û dost û hevalên xwe da domandibû...

Lê belê, wî carekê xezeba hêzên dijgeliyê û dewletê kişandibû ser xwe. Ketibûn ser dewsa wî mirovê dilsoze welatparêz. Li gorî destûr û sistema wan ya azar, şkence û kuştinê êdî mafê jîyana wî nemabû li ser rûyê erdê... Diviyabû ku rojek zûtir wî mirovê pake têkoşer, dilsozê xebat û serketina gel û welatê xwe kêma bikin ji nifûsa gel... Diviyabû ku ew êdî nejtî, bêhna wî çik bibe... Qol û qirar dabûn carekê dijminên gel. Li hêvîya keysekê bûn. Pêşîyê girtin, du meha hefs kirin. Divîya demekî dirêj nekeve navberê. Ji ser derketina wî sê meh derbaz nebûn vêca fermana sekinandina dilê wî yê ku ji bo gel û welat davêt, dan...

IV.

Zivistanêke diwar û hişkesar bi ser payîza direng da hat. Mij û morana serbajêrê dewleta dagirker û şevdirêjîya zivistanê bi kêrî nijdevanên dijmin dihat...

Meha Kanûna 79-ê ber bi xilasbûnê ve bû. Digel vê mehê salek di jî dikete nav

rûpelên dîrokê. Hazîrîya sala nû xûya dikir... Gelek plan dihatin danîn, xewn û xiyal dihatin kirin, fantezîyêke kûr û fireh peyda dibû di serê mirovan da ji bo sala nû...

V.

Wekî heroj, sibê zû ji xew hişyar bû. Li ser cihê xwe ser û çavên xwe perixandin, bawîşî... Pê hesîya ku îro leşê wî piçekê giran bûye... Xwe wî alî wî alî bada û paşê yekcar da xwe û rabû ser piya... Pêşîyê destê xwe avête saeta xwe ku li destê xwe girêde... Dûdîlî bû gelo biçê serşokê avekê li xwe bike an ne... Paşê biryar da ku aveke sivik li xwe bike. Saeta xwe girêneda û dîsa danî ser komodînê... Derî hêdfîka vekir ku jin û zaro hişyar nebin. Eve adetê wî bû. Çu cara digel hişyarbûna xwe nedixwest kes ji vê xewa şîrîne spêdê hişyar bin. Lewma gelek bi bêdengî radibû...

Çû serşokê xwe rûs kir. Sûrik vekir, piçekê ma heta av germ bû. Li serşokê jî hizirî ku gelo aveke sivik li xwe bike an qederekê bimîne û hestîyên xwe baş germ bike di nav ava kelegerm da... Lê belê, dîsa zû biryar da ku wext nekuje, zû aveke sivik li xwe bike û ji karê xwe ra direng nemîne...

Ew nêzîkî sih salan bû dixebitî. Çu cara direng nemabû bo kar... "Her tişt li wextê xwe" prensîba wî bû... Bi van bîr û hizra û bi lez avek li xwe kir, rabû xwe zûha kir, rihên xwe tiraşîn, ava gula li rûyê xwe'y nerme hilû kir, pora xwe şe kir û ji serşokê derket... Çû mezela nivistinê cilên xwe derxistin û li kolanê xwe cilik kir... Dîsa vegeerî serşokê û li awênê nêrî. Şeyekî di jî avête pora xwe û derket... Rûnişte ser kursîya li kolanê û pêlava xwe kire pê xwe û benên wê girêdan. Êdî hazirî çûna kar bû... Sakoyê xwe yê dirêj û bi kemer berkîr, şewqê

xwe kire serê xwe û vê carê çû ber awêna li kolanê û berê xwe da bejn û balê... Wê bejn û bala zirave tenik... Niha î timam bû. Berê xwe da derî, destê xwe avêtê ku veke, lê sekinî, digel hizirîneke kurt derî vekir û derket. Digel derketina xwe derî gelek hêdî û bi qayde girt...

Bi pêlekana ve berjêr bû, hate tebeqa binî û berê xwe da derîyê mezîni avahî ku derkeve... Rastî du kesan hat. Bêhemd piçekê sekinî li wan nêrî û derbaz bû... Destê xwe avête derî ku veke, ji pişt ve demance dirêjî pišta wî kirin û gotinê ku nebizive û rast derkeve...

Ew li pêşîyê, kuştedar li paş derketin...

Berê spêdê saet 7. Spêdehîyeke reş û tarîye zivistanê. Li derve sir û seqem, mij û moran... Dinya ker û kip... Hecar vê demê hat û çûn pir bûn. Lê mîrata wê rojê hûnê bêjin ku erd ker bûye û mirov tê da winda bûne... Ne hatin ne jî çûnek...

Herdu xwûnrêjan ew dane pêşîya xwe ber bi avahîyekî nû destpêkirî birin. Sir û seqemê, mij û moran û tarîtiya berê spêdê hewa gelek bêhncik kiribû... Qederê du sed gava wisa bêdeng çûn... Ketine nav kaviî avahî. Xwûnrêj neaxivtin, deng jê derneket... Ew birine ser çala kişlê. Sekinîn...

Spêdehîyeke zû û tarî, spîtiya kişlê jî lê tarî bû... Wî zanî eve sekinîna dawîyê ye... Destên xwe qet ji berûkên sakoyê xwe dernexistin. Hizirî... Jîyan wekî filmekê li ber çavan derbaz bû... Ne tirsî, lê xemgîn bû... Zû diçû... Hêj jîyaba dê baş biba... Xwe ne livand, lavayî xwûnrêja nekir... Bêhneke biçûk wisa man... Gel, welat, serketin, azadî û jin, zarok hemû di maweyê saniyekê da herikîn li ber wan çavên delal...

Teqandin... Yek, du... û pênc gule teqandin... Ji pişt ve... Neyar bitirs bûn...

Neyar egît nebûn... Mêrane demance ne-teqandin... Bi tûlekî û ji paş ve teqandin...

Ne ax, ne ay!.. Ket... Kete rexê çala kişlê... Xwûna sore biriçî û pak herikî... Tevî nav kişla sîsespî bû...

Dengê pênc guleyan nehate bihîstin. Male nêzik bû... Lê ma kê ew hizir dikir ku ew dê necamêrane û di tarîtiya spêdehîyeke zû da bête kuştin...

Dem ne sekinî bû, pêşve diçû, lê mixabin dilê polayî yê wî sekinandi bûn...

Adetê wî bû. Heroj berî nîvro li malê digeriya, halê zarok û xanimê dipirsî... Wê rojê jî jin û zarok li hêviya telefona babê malê bûn... Lê nehat... Piştî qederê telefonê hat... Xanimê ahîze rakir... Xwe hazir kiribû ku bêjê çima direng ma bo telefonê... Lê belê, dengê nenas li ser telefonê bû û xeberekî nebixêr dida!.. Xanim serwest nebû, şaş mehtel jê pirsî ku çî dibêje... Dengê li telefonê axivtina xwe didomand ku mala Wî ye an ne... Xanimê got belê... Xeberê reş dubare kir û jê xwest ku ji mal dernekevin û li hêviya polis bimînin... Xanim ji xwe çû... Ahîze kete erdê. Wê gavê zarokê malê yê biçûk nû ji dibistanê hatibû. Bezî diya xwe. Lê diya wî li xwe nebû... Zarokî xwe şaş nekir, ahîze rakir û pirsî ku çî qewimîye... Dengê li ser telefonê xeberê dilsoj dubare kir û jê xwest ku li mal li hêviya polis bimînin... Zarokî got bila û telefon girt...

Zarokê 12 salî, lê li ser hemda xwe û dilpolayî dîsa xwe şaş nekir, çû piçek lewante anî li ser û rûyê diya xwe kir... Piştî demekî kurt diya wî bi ser xwe ve hat lê girîn jê kêmbû... Di wê gavê da polisan derî quta... Zarokî derî vekir... Polisan bûyer jê ra gotin û jê xwestin ku digel wan bêt û bi hev ra biçin "kuştî" nas bikin... Bi hev ra çûn kaviî avahîyê

nêzîkî mala wan... Çi bibînin!.. Ew şêrezelam ketîye rexê çala kişlê... Ew xwûna sore pak kişil sor kirîye... Zarokî dîsa xwe şaş nekîr. Gelek bi xwûnsarî û metaneteke mirovên mezin got ku ew babê wî ye...

Polisan ambûlans anîn û ew rakirin birin morga nexweşxana mezine bajêr... Zarok bêyî rondikek çava vegeerî malê... Cîran li ser girîna dayîka wî kom bibûn... Aşkera kir ku babê wî hatîye kuştin...

VI.

Xeberê reş û dilsoj zû belav dibe... Şhadeta wî deng veda... Heval, dost, kes û karên wî ref ref li malê kom bûn... Lê belê, çu hewayê şînê li mal nebû... Xwûnrêj aşkera bûn... Hêzên tarîye dewletê ev kare kiribûn... Lewma, her di serî da jin û zarok, kes û kar tevî dost û hevalên wî xem û kula xwe kirin rika têkoşîna dijî dijmin û hêzên xwûnrêje dewletê... Rondikên çavên xwe werandin nav dilên xwe û xwe pê bihêz kirin... Digel vê dilqaîmîyê jî xem, kul û kesera wî digel valahîya wî xûya dikir di malê da...

Dezgehên resmîye dijmin ketine tirs û xofeke mezin û bi lez û bez ew ji 'morg'ê revandin û birin gor kirin... Xema mezin eve bû. Şehîdê gel û welat ji gel û welatê wî dihate dût kirin... Eve nedihate qebûl kirin... Biryar hate dan ku ji nav axa dewleta dijmine xwûnxwar bête derxistin... Digel hazirîyeke rêk û pêk ew ji nav axa dewleta dagîrker hate derxistin û bi refeke dost, heval û kes û karan ber bi welat ve hate rêkirin...

VII.

Zivistaneke dijwar, sir û seqem.. Mij û moran, hewayekî bêhnçik... Dema otobûs bi rê keû bédengîya nav otobûsê

bi dengê girîneke dilsoj dengveda. Lê dirêj nekîr. Girîneke kurt... Heq bû. Ev çend roj bû ku rondikên çava weriyabûne nav dil û hinavan... Dil qaîm kiribûn... Hemû dilpolayî bibûn... Carekê, tenê carekê dengê girîneke bilind û çend rondik... Gelek nebû...

Otobûsê sinyal da milê rastê û bi rê ket. Yên mayî destmalên sor hejandin... Otobûs hêj ji deriyê garajê derneketî refek ciwanan rê li otobûsê birin, otobûs sekinî. Şofêr deriyê otobûsê vekir, ciwan hatin ber derî. Yek ji wan hate jor, qevdek gulên sor di destî da her li rexê kursîya şofêr sekinî... Bi serê xwe silav da û axivtinek kurt li ser Wî kir... Dîsa bi serê xwe silav li giyanê şehîdê pakî nemir da, qevda gulên sor danî ber pencera otobûsê û derket... Digel yên li derve yên di otobûsê da jî dest bi çepikan kirin... Otobûs bi van çepikan ji deriyê garajê derket û berê xwe da ser rîya welat û ber bi Kurdîstana delal ve hêl da gazê...

Piştî bédengîyeke kurt, êdî yên di otobûsê da jî vebûn... Axivtin, suhbet dirêj û kûr kirin. Stran ji teypa otobûsê nehate birin. Şîn nebû. Kes ne mirî bû... Ma dê bo çî bi kel û girî bûna... Şehîdê gel û welat bi şahîyeke geş ber bi axa xwe ve diçû...

VIII.

Zivistana dijwar, sir û seqem... Lê belê, ne mij û ne jî moran... Esman sîrsahî... Belê bayekî hişk, çeq û tayên darên rût û tazî dihejîne, befra toze sîsspî li der û dora belav dike... Hewayê welat, zivistana welat jî, ji ya welatê dijmin cûdatir e... Hewayekî bêhnfireh ku gava mirov dikişîne nav dil û hinava xweşîyeke bijûn dide mirov...

Pêlên gola Wanê bilind in... Digel wî hewayê vekirî û sahî, ji alîyekê bayê

Nemrûd û Sîpanê Xelat, li alîyê dî jî bayê deşta Wanê ji gupika çiyayê Arakê pêlên golê bilind û gur dike... Gol hêç bûye... Çu cara pêlên xwe wisa bi hêrs û rik li rex û lêvên reşahî nedaye... Lê vê carê cûdayî rojên dî ye... Bayê Nemrûd, Sîpan û Arakê gotina xwe kirine yek û pêlên golê rakirine... Hersê çiyayên berzebilindên navça Bidlîs û Wanê digel golê qol û qirar dane hev ku hatina wî deng vedin, hêrs û rika xwe nîşan bidin...

Dema otobûs gihîştîye ber deşta çiyayê Nemrûd refa dost û hevalan xûya kir... Otobûs êdî bitenê nebû. Di wan riyên tenge dijwar da otobûs bi refeqeta çendîn otomobîlên hevalan riya xwe domand... Dengê ba û pêlên Gola Wanê her diçû bilindtir dibûn... Dema kêşa otobûs û otomobîlan gihîşte Tetwanê firîna ba û pêlên golê silav didan... Pêlên gure bilind bi rik û hêleke mezin lêvên reşahî dialîstin... Eve silav bû. Silava şehîdê pakî nemir bû. Silava wî bû...

Piştî kurtedemekê otobûs û kêşa otomobîla ber bi Wanê ve bi rê ketin. Digel slogan, çepik û hejandina dest û destmalên kesk, sor û zer otobûsê agirê gaza xwe zêde kir li ser riya Wanê...

Kêm mabû bo Wanê... Wan!.. Bajarê delale rengîn. Mirariya Kurdistanê. Bajarê wî... Xema wî bi ser bajêr ketibû... Lê dîsa xema xwe nîşan nedida... Wekî otobûs û kêşa otomobîla gihîştîye ber navça Westanê, dengê pêlên golê bilindtir bû. Bayê çiyayên hindava Westanê difirîn... Eve jî silava wî bû... Silaveke ji dil. Wî demeke dirêj li Westanê xizmeta gelê xwe kiribû... Çiyayên hindava Westanê deng vedida ku wî çendîn cara qedem dabû û çûbû nêçîra pezkûvî û kewan...

Otobûs li pêşiyê û kêşa otomobîlan li paş hêdî hêdî di ber Westanê da ber bi

Wanê ve herikî... Silava çiya û pêlên golê dom dikir. Wî silava wan bê bersiv nehêla. Deng veda li çiyayên Westanê :

Westan e Westan e

Xweş Westan e

Cihê dost û hevalan

Warê mêr û egîdan e

Eve jî silav û dilsozîya wî bû li beramber silava çiyayên Westanê û pêlên gure bilindên Gola Wanê...

IX.

Roj êdî bi direngî ketibû... Rojên kurte zivistanê keys neda ku ew gereke kurt li nav bajarê Wanê bide. Leza wî hebû... Demekî zû dixwest bigihe Elbakê. Elbaka xopan... Cih û warê bab û kalên wî... Deşta Elbakê. Deşta bi xêr û bereket... Cihê bûyîn û mezimbûna wî... Cihê xortî û ciwanîyê... Elbak!.. Xewn û xiyala wî bû Elbak... Sotiyê warê xwe bû. Çi gava demekî valayî dirêj ji karê xwe bigirta, bêhna xwe li Elbakê vedida... Ji xwe çemê Kêlegomê cihê geşt û şahîyên wî bû...

X.

Kêşa otobûs û otomobîla berî ku bigihin bajarê Wanê qederê 20 Km badan milê rastê û ber bi deşta Qesrik û Xoşebê ve lezandin... Roj daketibû. Dema kêş gihîşte sêriya Qesrik, Wan û Xoşebê refeke mezine dost û hevalan li hêvîya refa wî bûn. Piştî sekinîneke kurt hemû makîne bûne rêz... Rêza otomobîla bû kêşeke dirêj... Otobûsa ku tabûta wî tê da li pêşiyê û paşê jî makînen dî li pey hev dane rê...

Dema otobûs û otomobîl ji ser pira Xoşebê derbaz bûyî silava wî gihîşte Kela Xoşebê. Kela bilinde dîrokî... Xwezî dem û keys heba û bêhneke dirêj li Xoşebê sekinîban... Lê mixabin, ne dem ne jî mecal hebû... Otobûs û otomobîlan xwe dane ber evrazê "Gedûka Çûxê"... Hewayê pake bijûn dil û hinav

paqij kirin... Vîrajên evrazê "Mila Çûxê" xwe li ber leza otobûs û otomobîla rane-digirt... Dema gihiştine serê milê êdî gupikên gir û çiyayên deşta Elbakê xûya dikirin... Elbaka rengîn... Evîna wî... Elbaka xopan... Kul û kesera wî...

XI.

Zivistana mîrat roj kurt kiribûn... Eva-roke direng gihiştin nav bajêrkê Elbakê. Befrê, deşta Elbakê sîsspî kiribû. Di tarîgewirka êvarê da ev deşta bilinde şîrin dibiriqî li bin perda spîye befrê...

Esman sîrsahî bû.. Digel sahîya esman sira êvarê jî zêde bibû... Lambên elektrîka bajêrkê Elbakê digel delalî û xemla befrê dityesî...

Elbak li hêvîya wî bû. Çarsû û dikan girtîbûn... Eve rêz û sîyaneta wî bû... Xelk, dost, nas, heval, kes û karên wî hemû, jin, zaro, kal û ciwan pêkve ref ref hatin pêşîya wî... Elbakê jî zû ve xwe hazirî ragirtina Wî kiribû... Elbakê cara pêşîn bû ku şeveke geş, bi deng û boşahî didît... Heta spêdê ew nema bitenê...

Elbakî biçûk mezin, jin û mêr bûne rêz û hatin silava wî... Sirûdên têkoşîn û welatparêzîyê ji ber serê wî kêmbûn... Ne şîn, ne jî xem... Şahîya şehîdê gel û welat bû... Şahîya mirovê dilsozê gel û welat bû... Ev şahîye li gorî dilê wî bû. Xûya bû... Ew di nav xeweke kûre şîrin da bû, lê di wêneyên dest û bersingên dost û hevalên wî da bi rûkenîyeke esîl û delal dida xûya kirin...

XII.

Bû spêde... Ne bangê dîkan ne jî bangê mela Elbak hişyar kir. Hewce nebû... Elbak, ev du şev û roj bû ku li ser piya bû... Elbak pêkve çike hişyar bû...

Heval, dost û hemû Elbakî li ber derîyê hewşa mizgeftê kombûn. Hazirîya dawîn bû... Heval bezîn. Hevalên bawerî û tekoşînê li pêşîyê bezîn... Darbesta şehîdê gel rakirin û ketin pêşîya civatê...

Bi rêz û sîyaneteke mezin ew boşahîya mirovan wekî lehîyê ji nav bajêr ra derbaz bû... Axa şîrîne Elbakê koşa xwe vekiribû bo hêjayê xwe... Bêhn û hêlma bijûn ji axa welat bilind dibû... Darbest danîn ber lêva gorê... Elbakî û dost û hevalên wî yên riya dirêj hemû li ser piya sekinîbûn... Eve sekinîn û silava dawîn bû... Digel silava bilinde têkoşer, ew teslîmî axa wî kirin... Axa pake paqij... Axa welat... Axa ku serî li ber hatîye dan...

Axê şehîdê xwe bi rûmet û serbilindî ji dost û hevalên wî yên têkoşer wergirt û bi dilgermî û dilsozîyeke mezin da ber singê xwe û rapêça...

Ew î şa bû... Serê xwe bi serbilindî danî... Axa welat ew germ kiribû... Axa welat bi danîna serê Wî ye eziz gavek dî jî nêzîkî rizgarî û serxwebûnê bibû...

Digel axivtin û silava dawîya dost, heval, nas, kes û kar û hemû Elbakîyan kêl hatin danîn... Berî belavbûnê tovê mêrg, çîmen, gul û kulîlka hate reşandin li ser gora şehîdê pakî nemir...

XIII.

Esman sîrsahî, tîrên hetavê ji serê baskên berze bilinde Elbakê hewa germ kiribû... Befîra sîsespî di bin tîrên hetavê da dibiriqî... Hetav bilind bibû... Roje nîvro nava bajêr ji boşahîya mirovan mişt bibû...

Dema vegeerê hatibû... Vegereke bi xem, kul û keser... Lê herweha vegereke şa... Vegereke bêyî Wî, lê vegereke dîlniya ku ew teslîmî axa wî bibû... Çav li paş neman... Xem di dêm û rûyan da man, rondik dîsa werîyane nav dil û hînavan... Otobûs bi rê ket... Destan silav da û destmal hatin hejandin... Eve jî silava ji dile Elbaka Wî bû...

Kanûn 1992

TÊ BÎRA TE?...

Mervanê KELEŞ

Ji bo Leyla... Yara
war û kavilan

Tê bîra te
dema
ez û tu
man bi tenê
û
oda tey li ser me
xemgîn
reş li xwe kir.

Tê bîra te
laşê tey germ

û
tiliyên min î
bi tirs buhirîn
li ser.

Tê bîra te,
çavên tey fedyokî
li min nerîn

û
li ser lêvan
sed rengê gulan
vebûn

ez û tu
û
oda te
em
hilgirtin mijekê
em

kirin ewr
û
baran bariya
hûr...hûr

li ser
fediya te

û
tîrsa min
û
rê da lêvên te
û
tiliyên min...

Tê bîra te,
çend kanî herikîn
hingê
ji hinarên sînga te

Tê bîra te,
çawa tiliyên min
winda dibûn
di nav
hevrimêşê porê te

Tê bîra te,
dema

şikest fediya te
û
hılanî bi xwe re
tîrsa min
hingê
çendî germ bû
livîna me
û
çendî seyr bû
dîlana sûretên
li ser
dîwarên oda te
oda te...

Tê bîra te,
dema
şefeq bi şerm derket
dema
te got: gerek tu herî
çawa ez rabûm
û
çawa deriyê mala te
li ser me
giriya
dema te ez
himbêz kirim
li ber cara dawî...

Tê bîra te,
çendî
siya min
jar
û
westiyayî
hêdî bi hêdî
meşiya li dû min

Tê bîra te,
hêsirên ku cobar bûn
li ser
dêma te
û
şewata digvaşt
dilê min.

Tê bîra te,
ku me vênexistibû
çira oda te
dema
te ez bi rê kirim
û
min nedît
hingê
bejna te.

Tê bîra te,
çendî
xweş bûn
sozên me
çendî
me ava kirim
xewn û hêvî
çendî
em kenîyan
û
çendî
em giriyan
û
çendî zor bû
jihevbûna me.

Tê bîra te,
riyên dirêj
ku me dan ber xwe.
Tê...
Bîra te
çendî
li qoziyên welat
me,
dest dan hev
çendî,
me deng dikir
û
çendî
em diman bê deng.

Tê bîra te,
Newroz

û
govenda dilên me
kirasê tey kesk

û
xeml
û
daholên
li dora me.

Tê bîra te,
ew
ciyê han
ew
gulên li ser masê

û
ew
ava
der
dî
bû
li kêleka me
û
ew
xortê dirêj
dikeniya ji bo me.

Tê bîra te,
hevalên me
bîna çinîna genim
û
hêlînên qitikan
şevbêrkên devê
deriyan
kelandina
danûkan.

Tê bîra te,
serê kaniyê
siya darên havînê
û

ew zarokên
li nav avê.

Tê bîra te,
çendî
pir bûn
kulên
şîn hatin
li nav rehên
xwîna me
dema,
ji ber çavan kirin
ew çend
hevalên me.

Tê bîra te,
çendî
xweş
bû
tama
nanê
diya te
tê bîra te
tê bîra te...

Tê bîra te,
dema
tu ma şiyar
ta berbanga
sibê
dema
ez
der
bûm
ji
welêt
tê bîra te
tê bîra te?!

Swêd, 11.2.1991

MÎR CELADET ALÎ BEDIR-XAN

Sebrî BOTANÎ

*Celadet bi Hawara xwe tenûr dada
Cewerî bi Nûdema xwe nan pêveda*
S. Botanî

Rola Mîr Celadet Alî Bedir-Xan û xwendingeha wî di dîroka rewşenbîrî û hişyarbûna gelê kurd de mezin e. Berî her tiştî perwerdekirin û gihandina hinek ji kurdên ronakbîr e, ku bi zinanê kurdî, nemaze bi vê ABC'ya tekûz û kêrhatî ya bi tîpên latînî ye. Me got, xwendingeh, çunkî bi rastî jî kovarên Celadet û nivîsarên wî ji her alî ve, li gorî rewşa ku gelê kurd tê de bû, di wê dema teng û tarî de, bi tevayî xwendingehê mezin bû.

Nemaze kurd bi şîret û gazinên Xanî ên dijwar hişyar nebûbûn. Herweha gerçî berî vê xwendingeha Celadet bi sih salî rojnameya Kurdistan dest pê kiribû, lê ew bi zor û stema dijminê me hatibû herişandin û bi tundî hatibû qedexekirin jî. Celadet û hevalên xwe hatin ji nû ve bi vê xwendingehê dest pê kirin. Celadet zanayekî dîrbîn bû, lewre wî piştî şikestinên şoreş û tevgerên 1925-28-30(1) dest bi xebata zanyarî kir. Wî tibabek xortên jîr û welatperwer li dora xwe civandin û bi şîretên xwe, bi çapkirina Hawara xwe û bi alîkariya wan, ala rewşenbîrî û hişyarkirina milletê kurd bilind kir. Aha li vir em dişên bibêjin eger vî mirovê çîst û çeleng baweriyek mezin bi hişyarbûna milletê xwe tunebûya, wî piştî wan şikestinên dijwar û di wê pergala şepirze de ew bizava zanyarî nedikir, wî hînkirina millet ji xwe re nedikir kar û pişeyê herdemî, lê çunkî ji milletê xwe bêhêvî nebûbû, wî ji her tiştî bêtir xwe kiribû seydayê xwendin û nivîsandina zinanê kurdî.

Piştî Celadetê rehmetî, ronakbîrên vê xwendingehê bi bîr û baweriyên neteweyî, bi helbest û nivîsarên xwe û hem bi xwîn û xwêdana xwe jî karwanê rewşenbîrî û hişyarbûna gelê kurd ajotin, ta gihandin vê dema me. Lewre em dişên bibêjin ev rewşenbîrî û hişyarbûna me ji xwendingeha Mîr Celadet dest pê dike, lê ma çîye gelo, kurdino eger me got, ew şoreşek rewşenbîrî bû ronakbîrên wê xwendingehê bi rûpelên Hawarê dayisandin? Kurd pê hişyar kirin, dijmin pê leri-zandin. Bi rastî jî wilo ye, va ye em bi çavên serê xwe dibînin, berdewam e û pêta wê qet û qet danaxume. Lê digel vê rastiyê jî em ji bîr nekin ku hinek ji

komunîstên kurd li dijî xebata rewşenbîriya kurdî ya millî bûn.

Ez ê li vir bersiva xwe rawestînim û rola Celadet û kovarên wî ji heval û şagirtên wî, ronakbîr û navdarên zamanê wî bipirsim. Werin em ji Enwer Mayî dest pê bikin.

Mayî digot: "Mîr Celadet bo miletê kurd hawarek bû, ronahiyek bû, rojek nû bû, navên kovarên wî bi ser wî ve bûn, ji sifate wî bûn. Wî bi wan kovarên xwe zimanê kurdî paqij û nerm û zelal kir".(2)

Nûredîn Zaza: Di xwendin û nivîsandina kurmançî de Osman Sebrî jî şagirtê rehmetî Mîr Celadet Bedir-Xan bû. Gotiye "jî", yanî şagirtek ji şagirtên wî bû. (3)

Hesen Hişyar: "Em hemû şagirtên dibistana Mîr Celadet in, şagirtên vê dibistana kurdî li pîraniya deverên Kurdistanê hebûn û gelek ji wan xwedî berhemên neçapkirî ne, ku ez bi xwe jî yek ji wan im".(4)

Cegerxwîn: "Erê, rast e, berî çapkirina kovarên Mîr Celadet jî ez şair bûm, lê heta ew kovarên wî nehatin çapkirin ez jî baş nehatim naskirin. Celadet bi van kovarên xwe xizmetek pir mezin ji miletê xwe re kir. Wî alîkariya min jî dikir".(5)

Mîrê biçûk Kamiran Bedir-Xan: "Berî çapkirina Hawarê bi salekê Celadetê rehmetî ji min û dost û hevalên xwe re got, gerek me rojnameyek hebe, da ku seyda û xwendevanên me xwe pê bigirin û hev nas bikin û miletê xwe jî pê hişyar bikin". (6)

Qanatê Kurdo: "Eger ew kovarên Celadet tunebûna, ew helbestên Cegerxwîn jî qet çap nedibûn". (7)

Lîsteya navan dirêj e kurdino, niha hew nabe, lê ji destûra we, ez ê rola Celadet û kovarên wî di dîroka rewşenbîrî û hişyarbûna gelê kurd de, ji hevalê wî Îhsan Nûrî paşa bipirsim, ka ew çi dibêje?

Îhsan Nûrî Paşa: "Di sala 1971'ê de li Tehranê min xwe gihandê. (8) Min libek ji belavokek ya ku bi navê wî û bi tirkîya Osmanî di sala 1925'an de li Bexda-Çapxana Îstiqlal hatiye çapkirin- pêşkêşî wî kir, pir kêfa wî pê hat, xwend û got: " Dîsan spas, vê belavokê hinek tiştên ku li bîra min nemabûn niha anîn bîra min".

Min jê pirsî: " Te kovarên Mîr Celadet didîtin?"

Got: " Erê, min didîtin. Ma tiştêkî qenc maye ku wî nekiriye? Lê ax..."

Li dawiya axaftina xwe got " Lê Mîr Celadet ji karên xwe yê rewşenbîrî mezintir bû, ew di kar û barên siyasî û şoreşan de jî şareza bû, lê axxx..."

Vê axîna qomandarê şoreşa çiyayê Agirî têra pirtûkekê dikir.

Min gotê: " Di pirtûka Barzan El Mezlûme de gotinek heye ku efserê kurd Îzet Ebdulezîz ji alî hukûmeta Iraqê ve bi endametiya Xoybûnê hatiye sûcdarkirin, hûn çi dibêjin? Û em hez dikin tiştêkî di derheqa wan efserên endam de bizanin, wek rola wan û nav û hejmara wan.(9) Wî bi kurtî pirsî me wilo bersivand: " Bil ji Îzet û hevalên wî jî li Iraqê hebûn, li hemû deveran hebûn, ez bi xwe jî yek ji wan bûm, heta Celadet bi xwe jî efser bû, lê Celadet tiştêkî din bû".

Silavên me û dilovaniya Xwedê li pêşengê rewşenbîriya me Mîr Celadet û hemû hevalên wî be, cihê wan bihişt be.

(1) Kurdê hêja Hakim Reşîd Bacelan ji devê polîsekî kurd dibêje: " Gava ku Mîr Celadet bi girtî ji Îranê anîn Iraqê, ez hazir bûm, min jê pirsî: Çima tu hatiyî girtin?" Celadet Got: " Çunkî ez kurd im, sibe dora te ye jî".

(2) Bîranînên min- Kongreya mamos- teyên kurd li Şeqlawe 1959. Cegerxwîn xwe kenand û got: Seydayoooo, Enwerê Enwer, xwe şaş neke, Roja Nû, ne ya Celadet e". Enwer Mayî gotê: "Kamiran jî Celadet e, herdu yek in".

(3) Dîwana Osman Sebrî, sal û cih û çapxane nehatine nivîsandin.

(4) Mehekê berdewam ew û ez li Gelale bi hev re bûn, rehetî navên gelek xwedî berhem anîn ziman, lê tenê navên Kemal Badilî, Enwer Mayî, Musa Enter, Mihemed Emîn Etman û Mela Xelîl li bîra min mane.

(5) Du hevpeyvîn bi Cegerxwîn re, li Bexda û Gelale.

(6) Kurdên Libnan bi navê " Mîrê Biçûk" nav kiribûn û ji Celadet re jî "Mîrê Mezin" digotin. Du caran ez çûme cem û carekê jî wî ez xwestime cem xwe.

(7) Dîwana Zend-Avesta, Cegerxwîn- pêşgotina Qanatê Kurdo.

(8) Çûna min û Faiq Akreyî bi seredanî. Paşê di sala 1975'an de ji li Şîno ez çûm cem.

(9) Îzzet Ebdilezîz û hersê hevalên xwe: Mistefa Xoşnaw, Xeyrî Ebdilkerîm û Mehemmed mahmod Qudsî, ji wan efserên kurd bûn ên ku beşdarî di şoreşa Barzan 1943-1945 de kiribûn û bi Barzaniyê re çûbûn Mehabad jî, lê piştî hilweşîna Komara Kurdistanê veşeriyên û xwe spartin dewletoka Iraqê û li roja 19.6.1947 hatin dar de kirin.

Ev nivîsa han ji bo bîranîna sedsaliya Celadet Alî Bedir-Xan ji Sebrî Botanî hatibû xwestin, lê mixabin ji ber ku ew dereng gihîşte me, me nikaribû di hejmara 8'an de biweşanda. Em ji Sebrî Botanî û ji xwendevanan lêborînê dixwazin.

BINGEHÊN GRAMERA KURDMANCÎ

Celadet Alî Bedir-Xan

NÛDEM

Cihê Hawarê û xwedî û berpirsiyarê wê Celadet Alî Bedir-Xan, di dîroka hişyarî û întelektueliya gelê kurd de bilind e. Ma miletekî bê ziman çî ye? Gelekî bê kultur, bê huner, bê edebiyat ji çî re dibe?

Ev e, Celadet Beg xwest ku miletê kurd ji cihaneke tarî, kirêt û cahîl derxe, berê wî bide ser rîyeke rohnî, medenî û zana. Loma wî tavilê dest avête zimanê kurdî, ji bo ku bike zimanekî edebî û yê nivîsandinê, dest bi weşandina kovara xwe kir û bi xêra wê kovarê ye ku em îro xwediyê zimanekî nivîskî yê standart in.

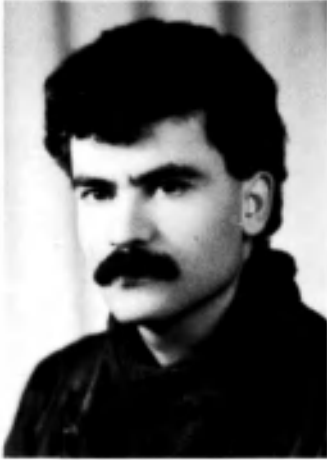
Ev pirtûka biçûk, lê wek nan û avê girîng, ji xebatên Celadet Beg yên di Hawarê de pêk hatiye. Di vê xebata ku zimanzanê me bi Bingehên Gramera Kurdmancî navandiyê, li ser navdêr, mêjer, tewang, veqetandêr, pronav, rengdêr û gelek term û formên din yê gramerî tete rawestandin.

Bi munasebeta bîranîna sedsaliya Celadet Alî Bedir-Xan û bi hêviya ku wê xwendevan û nivîskarên kurd vê pirtûkê ji ber serê xwe hilneynin, weşanxaneya me wê pêşkêşî pirtûkxaneya kurdî dike.

Navnîşana xwestinê:

**Termov. 52, 175 77 Järfälla/
Sweden Tel û Fax: 8-58356468**

NANPÊJ

Jan DOST

"Ji wê re...
di payizeke xweş de
min dilê xwe winda kir..."

Te ev dil
weke girikek hevîrê sor stira
Awirên te
tîrek ji dara tuyê bûn
Dilê min tenik kir
te ew dilê tenik
Li ser sêla sozên derewîn danî
Sêl sincirî bû
te dilê min li ser
ji bîr kir

û

te çavên xwe
li girikek hevîrê din
pelandin...

Dipirsim
tenê vê dipirsim
ta niha
te çend nan
şewitandin?!!

Stembol, 17.12.93

REŞ Û GEWR

Te berf dîtû?!
Weke tacek spî boz e
Li zozana
Ew e porê çiyayên me
Spî bûye
Ji ber jana!!

Te ev dîtû?!
Li dora gerdena cîhan
Weke maran
Xwe pêça ye
Ew e cîhan
Li ser wan kuştîyên me reş girê dane!!

PYTHAGORAS

Dîtin û Dinyabîniya Wî

Mustafa DÜZGÜN

Pythagoras (580-500) ji Samos e, ku niha wek Girava Sîsam tê bi nav kirin. Hê di salên xortaniya xwe de ji wir derbasê Îtalia Başûr dibe, li bajarê Krotonê cîwar dibe û jîna xwe li wir didomîne.

Li gel dîtinên xwe yên felsefî bi bîr û baweriyên dînî ve jî xwe diwestîne û terîqetek taybetî ava dike. Pythagoras pêrevê dînê Orpheusî ye.

Avakarê vê baweriyê bi navê Orpheus dengbêjek dastanî û mîstîk bû. Li gor şirovekirina hinek zana û filosofên navdar, wek gelek tiştên Yewnana qedûm ev rêça dînî jî ji Misrê hatiye wergirtin. Lê Yewnaniyan jî hinek reng û dîtinên xwe pê ve zêde kirine, bi vî awayî ev dînê Orpheusî pêk hatiye.

Dûkeû an pêrevên dînê Orpheus wisa bawer in ku ruh tucar namire, hebûna xwe tim û tim didomîne, ji bedenê derdikeve û dikeve bedeneke din. Ango hebûna xwe ya di bedena mirovekî de, yan jî di bedena heywanekî de berdewam dike.

Divê mirin ji bo ruh mîna rêyek xilasbûn û rizgarbûnê bê dîtin. Bo ku bedenê, mîna dîwarekî der û dora ruh girtiyê, nahêle ruh li gor gotina xwe azad û serbest hereket bike. Bi kurî ruh di nava bedenê de bîhteng bûye, asê bûye,

maye. Ji ber vê yekê, ji bo rizgarkirina ruh divê mirov eza û cefayê li bedena xwe bikin! Ku bikaribin ruh ji vê bar û nerehetiyê rizgar bikin, an vê rewşa giran qet nebe hebekî sivik bikin.

Pêrevên vê baweriyê tim parêz digirin û goştê heywanan naxwin. Ji wan re wesa tê ku kesên ku pez serjê dikin, mirovên pezkuj, bi awakî birayên xwe an mirovan dikujin û her goştê mirovan dixwin. Ji ber ku ew ruha niha di heywanekî de hebûna xwe dimeşîne, berê di mirovekî de bûye. Piştî ji holê rabûna wê bedenê, derbasî bedena wî heywanî bûye... Lewma kî ku heywanan dikuje û goştê wan dixwe, divê mîna mirovkuj bê hesibandin, li gor Orpheusîyan.

Li gor gotinan, dema ku Pythagoras li Misrê bûye, Persa êrîş kirine ser wir. Piştî şer, gelek kes êxsîr bûye û Persan ew kesên êxsîr bi xwe re anîne Îranê. Dibêjin Pythagoras jî di nav wan êxsîran de bûye.

Ku çûye Îranê, li wir Pythagoras bi Zerdeşt re rûbirû bûye, li hev nasîne, dan û standinek germ di nava wan de çêbûye. Hinek şirovekar û lêkolînerên Pythagoras dibêjin ku Pythagoras di bin tesîra dîtin û dinyabîniya Zerdeşt de maye. Hinek jî hê pêve zêde dikin, dibêjin, Pythagoras ji Îranê jî çûye Hindîstanê. Li wir jî bi Budha ve rûbirû bûye û hîmî felsefe û bawerîya wî jî bûye. Bi mînakî dubendiya yek û cotê, cîguhartinê ruh, goşt nexwarinê, azebmayînê, di bin dîsîplînek sext û dijwar de bi hev re jiyînê, bi xwe hişyarbûn (xwe kontrol kirin) û kûr û dûr hizirandinê, ji mirovan hezkirin û bi wan bawerbûnê ji Budha hîn bûye.

Her weha ronahî û tarî ku du esasên bingehîn ên hebûnê ne; nerm, sivik û germbûna ronahiyê û li himber vê sar, terr, hişk û giranbûna tariyê jî ji Zerdeşt hîn bûye...

Em nikarin rastî û şaşîya van gotinan bi awakî zanistî diyar bikin. Her weha zana û filosofan jî ev gotin mîna texmîn

û rîvayet hesibandine. Ne wek dîtinek sedî de sed rast û xwedî belge. Lê belê wek dixuye dînê Pythagoras gelek motif û taybetiyên Zerdeştîyê û Bûdîstiyê di naveroka xwe de diparêze. An di navbera dînê Pythagoras û ya Zerdeşt û ya Budha de gele reng û xetên lihevçûyî, heta yên wek hev hene. Gelo ev tiştên mişterek çawa û bi çi awayî pêk haîne? Her çi qas bersîva vê pirsîyarê hê zelal nebûye jî, bi çi awayî dibe bila bibe wisa dixuye ku Pythagoras ji heyî û naveroka dînê Zerdeşt û ya Budha agahdar e.

Pythagoras mîna ewliyayekî xwedî sir û kirametê hatiye nasîn. Dîtînen wî ji aliyê xwende û pêyrevên wî ve hatine berhev kirin û pêşkeş bûne. Bilî nivîsarên xwendeyên Pythagoras, ji berhemên wî yên nivîskariyê tiştek di dest de nemaye. Qasî ku hevrêyên wî dibêjin, bîr û baweriya wî bi cînguhartina ruhan hebûye. Bi mînakî, çawa ku Ksenophanes digerîne, carek mirovek bi tundî li segê xwe dide û kujîni bi segî dikeve. Pythagoras ku dengê segî digire pir nerehet dibe û deng li xwediyê segî dike û dibeje «Êdî bese! Lê mede! Ruhê mirovekî dost di wî segî de ye. Ku min dengê wî bîhîst, min ew (ruhê wî mirovî) nas kir».

Li gel vê yekê dîrokzan Herodotos jî di Tarîxa xwe de, nav nade lê behsa dîtînen Pythagorasiyan dike û weha dibêje:

«Misriyan bîr û bawerî bi nemirbûna ruhan û piştî mirinê ku bedena mirov ji nav de radibe, derbasê bedenê dînê bûna wê dianîn. Her weha rih, sê hezar sal di nav heyiyên erd û ezman û yên avê de digeriya û vêga dikete bedenê nû. Lê Hellen wisa didin nasîn ku ev bîr û baweriya her tenê ya wan bûye. Ez navên wan kesan dizanim, lê naxwazim eşkera bikim.»

Belê ji vê gotînen Herodotos jî derdikeve ku dinyabîniya Pythagoras bi giranî girêdayî bi dîn û terîqeta wî ye. Li gel vê yekê ew û pêyrevên wî her bi siyaseta û çand û felsefê ve jî mijûl bûne. Bi

mînakî bajarê Kroton de hewl didin ku hukmê bi dest bixin. Di vî warî de bi ser dikevin û her dibin hukumdar jî. Lê piştî demeke kurt li dijî wan kutdayek çêdibe û Pythagorasî ji hukm dikevin û mirovên wan di xwîne de tên gewizandin.

Pythagoras û bendeyên wî li ser Matematîkê jî dixebitîn û lêdikolînin ku nihênîyên hejmaran eşkere bikin. Li gor dîtîna wan, giş hebûn ji hejmaran pêk hatiye. Tu tişt û prensîbên hebûnê, bê hejmaran û bê pêwendiyên navbera hejmaran nikarin bêne nasîn.

Her weha hejmar wek madeyek zayîndar û afiraner, bingeh û binyata hebûnê ye û her tişt ji hejmaran pêyda bûye. Bi mînakî dadparêzî, ruh, bîr û hwd. her tişt xwedî hejmarek taybetî ye an ser bi wê ye.

Mirov ku serê xwe bi vê dîtîna Pythagorasiyan ve diêşîne, bi rehetî dikare bîbîne ku ew êdî di rêça Filozofên Xwezayê ên beriya xwe de nameşin, ango tiştek an madeyek berbiçav wek ewil-prensîb pêşniyar bikin. Bi vê dîtîna û pêçûna xwe ve ew êdî derbasê mefhumên miceret bûne û her bi awakî berfireh difikirin. Her weha ew, hejmarê hê wek mefhumek miceret nagirin berçav, belku hê haydarê miceretî ya hejmaran nebûne.

Pythagorasî bêsînor û bisînor bûna hejmaran, di bahsa bersîva pirsê pîydabûna kaînatê de wek şertek bingehîn pêşkeş dikin. Hejmara yek, li gor wan, bêsînor e û hîmdara hemû tiştan e. Li gel vê yekê yek her cot bi xwe ye jî. Yek, him bêsînoriyê him jî bisînoriyê di naveroka xwe de dicivîne. Lê ji vê rewşê tu ecibiyek sadir nabe; bo ku yek û cot ne dijberî hev in. Di rastî de navbera wan de harmoniyek xweşik heye. Ji ber vê hebûna harmoniyê yek û zêde, çep û rast, nêr û mê, sekinî û herikî, baş û nebaş, çarkoşe û sêkoşe... bi hev re tên xuyan. Çawa yek him yek e û him du ye, hatine ba hev bûne yek; her

weha dijên ku di naveroka hebûnan bi xwe de her hene, jixwe ji ber vê sedemê tim bi hev re dijîn. Ango di navbera dijan de harmoniyek berdeham her heye. Û ew ji bo her tiştî mîna prensîbek bingehîn xwe diyar dike.

Diyar e ku Pythagoras û bendeyên wî, hejmaran bi awakî tevatur şirove dikin û wan mîna tiştên mîstik û xwedî nihêniyan didin nasandinê. Di dinyabîniya xwe de jî tim dikevin dualîtiyê (Îng. dualîsme) û nikarin xwe ji vê dubendiyê rizgar bikin.

Pythagorasî di derheqa Ezmannaşî (Astronomî) de xwedî tēbîniyên gele balkêş in. Ewilcar ew dinyayê mîna navenda (merkez) kaînatê nabînin. Ew wê wek kureyek girover bi nav dikin.

Dîsa ew dibêjin, di valayiya kaînatê de agirekî nexûyayî heye û dinya li dora vî agirî tim di rewşa geranê de ye. Lê dinya vê gerana xwe ne bi awakî serbixwe, ser bi deh cîsmên gerok teva dike. Ev deh cîsmên gerok jî her li dora wî agirê nexûyayî de rêz bûne. Erd, ji rojavayê ber bi rohilatê diherike.

Wek tê xûyan bi saya vê fikr û dîtina hêja êdî ji bo teorîya Kopernîkus rê hêsan bûye.

Wek di serî de jî hatibû gotin Pythagoras bi awakî nivîsarî tiştek li dû xwe nehiştiye. Tiştên ku di derheqa wî û felsefa wî de tēn zanîn, xasima gotin û şiroveyên pêyrev û xwendeyên wî ne, ku li ser navê wî hatine pêşkeş kirinê. Yekek ji wan pêyrevan hekîm Alkmaion e. Piştî mirina Pythagoras terîqeta Pythagoras geş û belav bûye, lê dîtînen wî ji alî Phîlolaos ve -ku hevdemê Sokrates e- derbasê Atûkayê bûne.

ÇEND RÎVAYET Û GOTINÊN KEVIN

DI DERHEQA PYTHAGORAS DE*

1. Ksenophanes di derheqa Pythagoras de hinek hêkatan neqil dike.

Dibêje:

"Rojek îşkence bi segekî dikirin. Di wê saetê de Pythagoras di wir re derbas dibe. Bi kujîniya wî segî dihesse û wesa deng li xwe dike: «Êdî bese! Lê mede! Ruhê mirovekî dost di wî segî de ye. Ku min dengê wî bihîst min ew (ruhê wî mirovî) nas kir.»

2. Empedokles1:

"Di nav wan de zanayekî herî bilind hebû.

Xwedî xezîna fikrê ya herî mezintir, pir çêtir jê fêhm dikir ji hemû cûrên karê zanatîyê.

Bi qewet û qudreta aqlê xwe ve ku dirêjê jor dibû

Bi rehetî hebûnên heyî yek bi yek didîtûn

Ta berê (neslê) dehemîn û bîstemîn ê mirovan."

3. Dibêjin Pythagoras gotiye:

"Rojek wê bê ku ez ê bi vî gopale xwe ve dîsan werim hizûra we. Dê dersê ji we re bibêjim."

4. Herakleitos:

"Kurê Mnesarkhos Pythagorasî, ji her kesî bêtir lêgerîn û lêpîrsîn çêkirine, dû re ji van nivîsaran hinek helbijartine û felsefeya xwe daniye li ser wan: pir-tişt-zanîn ango dek û listok. Pir-tişt-zanîn baqilbûnê nîşan nade (hînkirin nade); Ku wesa bûya (hînkirin bidaya) li Hesiodos, Pythagoras û her li Ksenophanes û Herakleitos dida hîn kirin. Pythagoras serekê derewan e."

* Ev gotinên ku di vî beşî de çîh digirin, me ji kitêba Felsefeya Antîk a Walther Kranz, ya wergêra Tirkî (Antik Felsefe/Metinler ve Açıklamalar, Türkçesi: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, 1984) girtine.

1 Empedokles behsa mirovên pêşiya xwe dike, ku ser bi neslê beriya wî ne. Pythagoras jî yekek ji wan kesan e, ku bawerî bi gerana ruhê (inkorporation) heye. Empedokles bi van gotinên xwe ve demek dîr û dirêj tîne bîra xwe.

SEXTIYAN

Murathan MUNGAN

1.

zê dixurişin ji dolên Dêrsimê
lehiyên wan qedîfe, kupikên wan bêrik
û dendikên bêrikên
qurban û diyarî ne ji zarokên ji gunehan re emanetkirî

2.

niha ev huwiyeta rêving ê bide pey kîjan şopa xwe?
feodal, wekî çiqleke zirav
hilkişiyayî simbêlê min
ew aska jîr a golên ji xwe hezkirî
sextiyana ku li pey nêçîr û nêçîrvanan maye
ku bi hêdîka xwe rûbarî me dîke
gava ew xwe digihîne daristana siran
sirê kefenkirî yê tarîxê berpêş dîke, kêmbûna wê jî ber vê yekê ye
helbet dewran ê bibihure, roj ê bibihurin, umir ê bibihure

ez şahîr im spartiyê çîyan
ku tu kesî nedîtiye, ax!

3.

çavên min, ew çiksayiya hesinî
hesinkerên pîroz ên efsanên kevnare
rengê çavên min, bi laneta çîroka min hatiye kutandin
bi hezaran robaran av danê, qerisî,
wekî sahiyekê, agirê xwe li xwe kelemçe kiriye
çavên min, niha guhdara koran

ji bo vê çendê ye maneya şidandî ku di awirê min de digere
kêmahiya çavên min nefta wan

tevî hemahilka stûhê min, danê êvareke havînê ku xwîn jê dere
ji deh salan û vir ve

ew edet û ûsila eşîrî ku bi gulên mihemedî nîşana xwe li eniya min xistiye
derdikeve huzûra tarîxê, li huwiyeta xwe dipirse
dilê min di bin berfê de ye
dûjeh koçer in
û rojekê bê
bedena min, ew heyama tixûban ê xwe bide zanîn

jixwe ma kî dikare hemû dûjehên civateke dest bi sanayiyê kirî binivîse
eger kitab rast hatibine xwendin -jiyanek 'gelek' umir hatibin jiyîn,
êdî di her dijîtiyekê de bedewiyeke dramê, nazenîniya tragedya ku xwe ji lofîneke zîz
dawdişîne,

li rexekî min ew aska yeman -ku ez nikarim ji bilî daristanan li derekî bigerînim-,
bi dû re tarîtiya murekebê - tenêtiya min a demên nivisînê-,
di can û çermê min de, bi hemû kûrahiya xwe, sextiyan -ku li pey nêçîr û
nêçîrvanan mayî-
û nîşana ku di navenda birûyên min de diheze

yanê kêmasiya bavên wan in hemû panikiya hin zarokan

4.

eger bêdeng be, çiya dê bêdeng be
geliyê ku întixarê bi bîr ûne -devê bîra tîrsê ku gavên me li doraliyê digerin-
her kilam gûzaneke bêdeng -ku bêdengiyan tûj kiriye-
dol û şikevtên ku em bi tîrs behs dikinê
deşt a bê ser û bin ku me wext nedît jê hez bikin
em ji evîna te bêpar hatin berdan/li pey me siwarên rewan
saltaneta beyaran bi havînê dest pê dikir, nobeta umrê me, û cendirme

nubihara ku li hember her tiştî radiwesta, mîna zaroktiya me ya vegeî bû
hemû ew dolên veşartî
şikevt,
çiya,
tarîf
tarîf
niha hemû jibîrkirina demsalekê ne

havîneke stûr bêtirs û kêşaneke cîxarê ya zarokekî

5.
di kûrahiyên tarîxên çiyên de navnîşanên spartiyên çiyên
her çiyayekî rawestana xwe heye
sir û penyên asê (jibîrkirî, yan jî qiflekirî)
ku bi tenê xezal dinasin, bi tenê gol, bi tenê daristan
ku mijê hemû vegirtiye,
mîna mufrezan ji deştê herikîne -tew carekê jî li pey xwe nezivirîne û nenihêrîne-

sextiyên ku li pey evîn û sewdiyên bi xetên destan nivisî maye

6.
tiştê ku ez ji çiyên hîn bûm
rawestana jîr û zane ya sebrê
dilê min ku piştî binketinên dijwar li min vedigere, dibe ya min
dilê min yanê heyama mayinan
di tîrsa wî de qanûnên tixûban,
di rohelata wî de ew sûretê te yê spartî yên çiyên

7.
di fotografên te yên peregende de
niha hin mirî
çaxa hêviya min dîl dikeve
evîna min dîl e
ez ê çawan ji xurbeta bedeneke dîl
pirsiyar bikim?

tu min meraq meke
ez baş im, baş im

8.
gava me serê xwe ji kitabên ku me dixwendin radikirin
gava çavên me bi hevûdu diketin
gava bi hevûdu diketin çavên me
me fahm dikir ku em dixwînin

an jî her rêzê cîhê xwe di şihîrê de werdigirt
da ku di mêjyê me de tu nezelaî nemîne

helbet min jî hinek alfyên nedagirtû hene
ku min wext nedîtiye bihûnim, ku wextê têr nekiriye
yan jî hin tiştên din
em bêjin ev heyamên bê demsalan
ku mîna ewrên reş ketine navbera me û tavê
eger jiyana min, şihîra min
ji tiştên biçûk, ji kitekitên rojane bêpar in
eger dilê min
her evîne mîna çirokekê, her çirokê mîna destanekê diji
eger siya caxên hesinî çavên min dikutin
hingî bihîstiyariya min niha mecbûrî di gerê de ye
li ser gopikên wan çiyayên maxrûr
evîna min, hingî herçiqas em li ber xwe bidin jî
em û tarîxê pêşberî hev bin jî
ev şer, ev bahoza feodal xelas nabe
hingî diyar e
ku desthilatiya çiyar her berdeyam e di cografyayê de
lê te got, ez xemgîn im?
na, naxêr, tu min meraq meke

ez baş im, baş im

9.

birîna min bigire bide ber sînga xwe
ez nizamî ka meriv çawan dikeve nav axa hepsekê
kî ji me li derve ye, -ew jî behseke din e-
di nav rêzên te de qalikên xalî yên fişekan digerin
ez vê bêdengiya te ya xayin nas dikim
gaziyeke eşîrî ye her cara ku tu serê xwe li ber xwe xwar dikî
-çaxa tu serê xwe radikî, çavên te bi awayekî din in-
her name ji dirandinê zor xilas bûye
di her namê de bi hezaran tiştên nivçemayî
destên xwe li min dirêj dikin
mîna ku te ji rabirduya xwe ya eşîrî daye ser şopa lez û beza tarîxê
mîna ku tu dibêjî;
têkoşîna me ku hûtekî bi hezar serî, bi hezar şaşî bû,
dê îlam car bi car ji nû ve derbasî nav û nişana tarîxê bibe

te got, ez şaş û mat im?
na, naxêr, tu min meraq meke
ez baş im, baş im

rojhelat, xalxalka hemû zîzî û bihîstiyariya me ye, ez baş dizanim

10.

ev ê girtûbûna min a dawîn be, te gotibû
ew fotografa ku gava te simbêlên xwe şeh dikirin, kêşiyaye
li ber serê min hilwestaye
-kela dawîn a umrê min ku min li hember jiyane diparêze-
û îcar jî ez
bi vî sûretê xwe yê fanî
silavên germîn li te,
li evîndara min a qedirbilind
dikim

11.

(Siwarên çirûskên polayê, dengê nalan mîna xenûmetekê hêlan û derbas bûn di nav damarên min re)

ez bi dengê deryayê hişyar bûm
milekî min bi bayên çiyar xwîhdayî -xewnên min-
milekî min bahoza Behra Spî -ew kişwer-
ma mumkin e? helbet tu hatiyî bîra min
ya rastî, ez bi te re hişyar bûm
-hilma bi mij û dûman a rojhelatê, di nivê şevê de, li dora Behra Spî,
di bîhnvedaneke havînê de, xewa min birî û ez bi sûretê te bi tenê hîştim-

heta sibê ez nikarîbûm razama

12.

bi dirêjîya qeraxên avê heyv, şev, tenêf
pirsiyarên rûçikzêrbûyî di kûrahiyên mêjîyê min de
û şîhîrek, şîhîreke dostekî: "ew demanca ku te xistiye ber cêniga xwe
ew dijminê veşartî ku tu di hundirê xwe de mezin dikî
nîşandeka pirsê ye di serê min de
ewçend stûr mîna rûpeleke marksîzmê
ku hê nehatiye nivisîn"

di serê min de nîşandeka pirsê
ev şîhîr, ev havîn, ev romana xelasnebûyî
yanê serfiraziya kêmaniyeke qalkirî
bi dilê me yê girs, destên me yên girs, xewnên me yên girs
çîroka pêwendîyan ku em hewl didin damezrîn
bi dû re zanayên ku navên wan qemçikirî ne
weledên tarîxê, marx, freud, nietzsche
û li vê dera min a hanê ew êşa dil a bi tîpên kevn

û ez ji xwe dipirsim
bi cesareteke întûxarî ve
em çawan di nivê şevêkê de li xwe vegeriyan

heyv diçe ava, derya bêxew
damanên harmaniya min gewrehiya pêlan
guh mediyê evîna min! helbet di her hesretekê de bahozeke nivçemayî ya havînê
heye

13.
nebûye, kê mî maye, bi paşte xistine
çendîn şevên havînê mîna robarên xwîhdayî
mîlên min hew digihîne hev
ez ê li ku peyda bikim
wî tiştê kêmbûyî ku êdî tu havîn nikare têxe dewşê
ku kî dizane di kîjan heyv, kîjan stêrikê de bûye sir

keleha dawîn a umrê min jî ket
çend havîn di ser re bihurîn
çendîn jî bûn girtî
niha ez dendikeke fişekê me ku emanetî gunehan bûye
neftiya çavên min ji dûriya wan e û aliyekî rûyê min sextiyana nijm
tu li min nenihêre, guhê xwe mede min evîna min
tevî hemahilka stûyê min
ev deh sal in ez baş im, baş im.

Tebax 1981

Wergera ji tirkî: **Muhsîn Kızılkaya**
Mehmed Uzun

Murathan Mungan; ji Mêrdînê, ji malbata mezin Munganan e. Ew yek ji şairên Tirkîyê yê mezintirîn tê hesabandin. Wî zimanekî taybetî yê nivîsandinê, li gora xwe ava kiriye. Zimanê wî yê edebî li ser sembol, gotin, adet û usûlên kevin, nêrînen nûjen, pîvanên ronakbûrî hatiye pê. Ew hem şîr hem jî pexşanê dinivîsîne. Şanoyên wî, "Trîlojiya Mezo-potamya" car bi car li tiyatroyên Tirkîyê dilîzin. Ev şîra jorîn ji pirtûka wî ya şîran "Sah-tiyan" hatiye wergerandin. Gotina *Sah-tiyan* çermê ask û kezalan e.

M. Kızılkaya - M. Uzun.

FESTÎVALA HELBESTA KURDÎ

Heyderê OMER

Peyv, viyangiyaneke bi hêrs û bi hêz, dîlîtiyeke berdewam, şînoyeke rojane û nêrîneke nû gihan hev û helbesteke nûjen ji wan peyda bû; ronahiya tariyê ramûsand û helbestvan avêt nava agirekî bê tebat, da roj bi roj bisote û tariyê biqelêşe, destên xwe têxe qirika cîrawestîne û pûtên paşvenêrîna sar bişkîne û kelepûra me bide ber nêrîneke hemdem û pêşve bide, an careke dîtir wê bi awayekî nûjen biafirîne.

Helbesta kurdî li Sûriyê bi vî awayî û ji ber vê mebestê dixebite û gavên sozdar

di vê penavê de pêş ve davêje û tevî ku ew bi xwe jî ta îro keça demeke kurt e, lê belê bîna pêşerojê geş û bi rewneq jê tê.

Ev yeka, nîşankirina vê helbesta nûjen, yek bû ji gelek meremên komîta amadekirina (Mehricana yekem, ya helbesta kurdî li Sûriyê) dabû ber xwe lewre jî ew xebitî bû, da bikaribe hin deng û rûyên nû, di wê rojê de, pêşkêş bike.

Vê komîtê danûstandin û hevpeyvînên xwe, li derdora heyvekê domand û dawî, roja 22.10.1993 ji bo lidarxistina Mehrecana yekem, ya helbesta kurdî li Sûriyê di cî de dît.

Çima ev roj?

Wek em giş dizanin, Seyda Cegerxwîn, helbestvanê ku demek dûr û dirêj û bi cefa di guhên milletê xwe de diqêrî û heşt dîwan çap kirine û hinên din yên neçapkirî li dî xwe hiştine, di vê rojê de, sala 1984'an de li Stockholmê, koç kir. Ji vê boneyê komîtê dîtîbû ku mehrecanê di vê rojê de li dar bixe, da bikaribe hinekî ji deynê wî mirovê hêja, ji stûyê xwe û yên helbestvanên îro derxînin û rola ku ew û hemdemên wî, di helbest û toreya kurdî de listine, bi bîr bînin. Çimkî wê komîtê, di daxuyaniya xwe, ya ku di mehrecanê de belav kiribû, weha gotibû: "*Helbestvanê me yê hêja, mîna Celadet û Kamûran Bedrîrxan, Osman Sebrî, Qedrî Can, Tîrêj, Keleş bi gelemperî, û "Cegerxwîn" bi taybetî, helbesta kurdî li Sûriyê şên kirin û a niha hinek ji wan bi me re wê av didin*".

Roja Helbestê

Lê xuya bû ne tenê ev yeka mebest û daxwaza komîtê bû, lê belê ji vê kûrtir û nerxtir bû jî, ji ber ku di mehrecanê de (Roja helbesta kurdî) jî li Sûriyê hate nîşankirin, ku roja 22 çireyê pêşî bi vî navî bête naskirin. Daxuyana komîtê weha dibêje: "*Lewre piştî hevpeyvîneke*

geş, me pêwîst dît ku roja 22.10. roja koçkirina Cegerxwîn bibe roja helbesta kurdî li Sûriyê û her sal mehrecanên helbestê di vê rojê de pêk bîn... Weha em helbestvan û hemî beşdarên li vir, roja 22.10. bi navê Roja Helbesta Kurdî li Sûriyê li dar dixin".

Mehrecan

Roj in bû, dem sibe bû. Cîgeh newqa Kurdaxê; keleha Horî Pêxember bû. Mehrecanê li wir, di hemêza siruştê de, bi beşdariya 25 helbestvanan û derdora 400 kesên guhdar, dest pê kir. Li destpêkê hemû helbestvan, guhdarên beşdar, ji bo giyanê Seydayê rehme lê Cegerxwîn û her kesên ku di doza gelparêziyê de çûne, piçekî rawestî û di dû re birêvebirê mehrecanê; helbestvanê Hawarê Gundi, bi navê komîtê, xêrhatina hemû beşdaran kir û helbestvan Şêrko Bedirxan pêşkêş kir, da pêşewaziya mehrecanê bixwîne. Wî jî bi navê komîtê xêrhatina hemûyan kir û dawî got: " *Wek em dizanin, Seyda Cegerxwîn di sala 1903'an de, ji dayik bûye... Lê mixabin dîroka wêjeya kurdî roja jidayikbûna Seydayê Zindî, nizane, ji ber wê, mêlag bikin ku di kîjan mehê de, 90 sal, di ser roja jidayikbûna Seyda têper bûye, lewre em dixwazin sala 1993'an bikin cejna derbasbûna 90 salî di ser roja zayina Seydayê me, helbestvanê mezin; Cegerxwîn*". Di dû re helbestvan Rûxweşê Zîvar daxuyana komîtê xwend.

Helbestên ku li mehrecanê hatibûne xwendin, ji du cureyan bûn, wek çawa helbestvan jî, li ser du dibistanên hunerî parve dibûn; dibistana klasîk ku Cizîrî, Xanî û Cegerxwîn bi me bîr anî û yê nûjen ku bi hêrs û bi hêz, bi hebûna hin helbestvanên nûjen, pêşve diçe û şûna peyên xwe di zemîna helbesta kurdî de nişan dike.

Helbesta Klasîk

Eger ev helbesta kevneşop ji zû ve, di

Seydayê Tîrêj

toreya kurdî de peyda bûye û Herîrî, Teyran û Cizîrî bi me bîr ûne, wisa jî ta îro bi destê hin helbestvanên rûnetdar, wek Tîrêj, berdeyam e, lê bi naveroka xwe, ji ya kevnaran cuda ye. Lewre Klasîka nû jê re tê gotin. Peyvên wê bijarte ne, hevokên wê bi hêz in, awaza wê dervayî û sert e, rêzbenda wê beloq û berz e û babetên rojane li wan alavên hunerî siwar in.

Lê tevli ku pêşveçûna helbestê li durvê wê siwar e, ne li naverokê, dîsan jî giyan û hestê kurd, pirî car bi vê helbesta klasîk mest û kêfxweş dibin. Çimkî pîrrê têkiliyên jiyana kurd jî, ta îro klasîk in û pîrrê kurdan hê rênçber û gundî ne, ji bajarvaniyê û şarezaiyê evqas ne nêzik in. Lewre ev helbest zû-zû û bi hêsanî rê ji ya nûjen re bernade, ji bo vê yekê û hin sedemên dîtir, ev cure helbest, ta îro li nik pîrr kesan ciyê pesnê ye. Ev yeka han di roja mehrecanê de berçav bû. Çimkî pîrrê beşdarên guhdar, bi deng û awaza helbestên Tîrêj re mest bûn... Bi rastî jî Seyda Tîrêj karîbû bi helbestên xwe yên bijarte, kêfa

guhbaran bi cî bianiya û çepikên wan germ bikira. Lê mixabin nûnûneyên wan helbestan di destên me de nîn in. Ev helbesta klasîk, di mehrecanê de, ji bilî Tîrêj bi deng û xwendina **Omerê Lalê, Dr. Hesên, Hişyar û Diya Ciwan** beşdar bû. Lê dîsan mixabin, tenê helbesta Diya Ciwan di destên me de heye.

Diya Ciwan

Diya Ciwan xwedîya berhevoka **Pêlek Ji Deryayê Kovanên Min** e. Wê deng û xwaziya jina kurd li mehrecanê bilind kir û dilêşîya ku jin tê de dijîn, di navbera peyvîne nazîk û hulîneke germ re, şanî me da. Evîn ne ji mafê keçê ye û eger carekê jî dilê wê lê de, pêwîst e ew dilê xwe bin pê bike, kovan û xwaziyên xwe tevlihev bike, bi tenê wan bicû. Çimkî evîndarî ne ji mafê wê ye û biryar ne di destên wê de ye.

"Ji ber ku keç im, evînî ne ji mafê min e.

Biryarî ne bi destê min e

Piştî wî Xwedayê mezin,

Jîn û mirin bi destê bira û bavê min e".

Vêca ev keça evîndar, wê çi bike? Wê dil û evîna xwe bin pê bike û bêje evîndarê xwe:

*Xwe li ber min melûl neke
Kulên xwe jî li min bar neke
Ne tu tenê li min bûyî evîndar,
Ji te pê ve gelek man bê cî û war
Ku bêjim ez evîndar im,
Wê tifû û lanet li min bibarin
Ku bêjim ez evîndar im,
Gunehê min pir mezin e
Bi ku ve herim, bi ku ve baz dim
Mirina reş her li hêviya min e.*

Dêrsim jî hin helbestên xwe yên klasîk xwendin û keserên xwe û yên welêt, tê de lorandin:

*Te lêv sor in ji xwîna min
Te çav kil dan ji reşka dil
Tu yî dîlber û yara min
Tu yî rihan û lala min
Ronê der bû ji sîngê te
Dil û ceger pê dax dane
Ji ber êş û evîna te
Me ax û ox û nal dane.*

Dêrsim

Helbesta Nûjen

Ji van pê ve, piraniya helbestên ku li mehrecanê hatibûne xwendin, li deriyê nûjeniyê didan û didane xuyakirin ku helbesta kurdî ya nûjen li Sûriyê, wê rojê ne dûr, cihê xwe dagire. Mebesta me, ji vê gotarê, ne nirxandina wan helbestan e, lê merem ji vê yekê ew e ku em hin nimûneyan ji wan bi xwendevanên NÛDEM'ê bidin nasîn.

Mûm

Mûm yek e ji wan helbestvanên ku ber bi nûjeniya dûrv diçe, lê hêdî hêdî gavên xwe davêje. Mûm wisa evîna xwe dirêse:

Evîna min!...

Dizanim gûmanê bikeve,

Xewnê bişewite

Pêjn ê bireve

Derya yê ziwa be

Ango tîm û tîm

Wê ji hev bişele

Lê dil qet ranakeve:

... ..

Dizanim ku narvîn

Çekeke zingarî ye; bê ber e.

... ..

Lê... Yarê!

Tazîbûnê hokirim ku belengazî demek bê bihar e

Û Xwedêti, yekbûnek romansî ye

Dilxwaziya tac e...

Şêrgel jî yekê ji wan helbestvanên u roj dû rojê helbestên xwe, ber ve durvê nû têvedide. Wî li mehrecanê sê helbestên xwe xwendin. Di yekê ji wan de weha xwaziyên xwe pêşkêş dike:

Xwazî darek bama!...

Li çiyakî bilind

Li ser kaniyekê

Çûk û çivîk li min bicivîna

Şivan, gavan, pêrî û rêwî,

bihêwirîna siya min...

Min ê pirsra te ji wan bikira...

Xemgînê Remo

Eger Şêrgel di helbesta xwe de pirsê dike, **Xemgînê Remo** tiliya xwe dide ser birîna kûr û ber ken û xemên xwe ji Salar re, vî inendalê ku nû dîghîne û azar û êşan li ser milên xwe dibîne, ji Salarê hestînerm ê ku hêviyan bi fermêskan av dide re Xemgînê Remo dilorîne:

*Belê Salar belê...
 Karwanê me tim li rê ye
 Li ser rêça girtin û kuştinê ye
 Li ser rêça ronikirina jînê ye...
 Salarê min!...
 Li çîyan û deştên me,
 bahoz e... barove ye,
 Zeviyên me jehrîkirî ne...
 Gulîstanên me berbat û talankirî ne...
 Û kevokên aştiyê, li ezmanê welatê me
 serjêkirî ne.
 Salarê min!...
 Bi azar û fixanên girtiyan
 Bi xwîna şehîdan,
 Gulên me geş dibin...
 Û giya di bin keviran de namîne Salar.
 De mezin bibin... Mezin bibin!...
 Çem û kaniyên welatê me çi şêrîn
 in!...
 Û em tî nin... gelekî tî nin...*

Bi rastî em dikarin bêjin hemû helbestvanên kurd, di vê babetê de nalîna welêt, hevpar û hevpişk in. Hunermendên kurd heya di bilindtirîn pêlekên ezîtiyê de jî, nalînên tevayî li gel yên ezîtî dirêse û wan li hevdu ba dide û dalîne û çend lat giran be jî Sîzif wî ji ser milên xwe navêje. Xwêdanê ji eniya xwe paqij dike û ber xwe dide... Roja ku latê xwe di serê çiyê de biçikîne, her û her di hiş û bîra wî de bi rewneq û ronak e.

*Na...
 Ez ê binêrim...
 Bila dilopa dawiyê,
 Ji ronîya çavên min bikeve!...
 Ez ê binêrim.
 Ez ê çend dilopên roniyê
 Ji tîrêjên çavên te bidizim
 Pêlên porê dîlbera min,
 Nazik nazik hevdu maçê dikin.
 Qermûçekên bêzariyê
 Li ser rûyê wê wek sînorê welatê min
 nîgar bûn
 Dîsan digot:
 Bes e... Çavên xwe bi nêrîna çîyan û
 giran*

*biwestîne
 bêşîn e!...
 Bes e!...*

Bi vî awayî Şêrko Bedirxan nalînên

xwe yên dîlberê û yên welêt, di gel hev distirê û hevîrê nanê xwe, yê rojane, jê amade dike û evîna xwe li bejn û giyanê hejmara (yek) dipêçe:

*Mamostê min,
 her car, reqema "çaran" dibêje...
 Lê ez jî, ji reqema "yek" hez dikim.
 Eger ji min dipirse:
 Yek û yek û yek û dîsan, çend in?
 Bersivê didim,
 Û dibêjim yek...
 Wilo jî bi ser kelepûrê kurdî de û hin wateyên xwe jê digre û bi awayekî nûjen derpêş dike:
 Şêrîn e!...
 Wek dilopa şebnemê
 Li ser pelê gulsora rûçikên "Zînê"
 di cejna "Newrozê" de,
 bi ser lêvên "Mem"ê de
 dikeve!...*

*Şêrîn e!...
 Eger hin helbestvanên me, mîna Feqê Teyran çelengiya dîlberê ji ya siruştê bilindtir dibînin, siruşt li nik Ş. Bedirxan ji qeşengî û çelengiya dîlberê çavteng û tengezar dibe:*

*Şêrîna min!...
 Siruştê bi xwe, bi min re got:
 "Ez ji memikên şêrîna te,
 Çavteng dibim.
 Bi xwe, li xwena
 Bi xwe, li xwena.*

Pîrrên helbestvanên me, sûdeyê ji kelepûrê kurdî digirin û wî dezîyê ku di navbera nûjeniyê û kelepûrê de heye, berz dikin, çimkê çande, bi xwe gewdeyekî zindî ye, ku bi hezarê salan temen kirî dike. Pêş û paş, serî û nigên wê ji hevdu naqetin, wek çawa mirov bê nig, şel û lenger e, wisa jî çande, bê bîngêh, lenger e. Çawa mirov bê serî, ker, kor, gêj û mirî ye, wisa jî şande bê pêşvebirin û nûjenkirin mirî ye... Ev wate li nik pîrrê helbestvanên me bi cî bûye. **H Gundî** jî di vê penavê de ye:

*Çavên te havîngeh in
 Yezdan bêhna xwe lê dike der
 Pêxember li kêlekê nimêjê dikin
 Ferhad û Mem
 axînen dîl lê sarê dikin
 Çima îro şim û keseran
 li wan dicivînî?!...*

Çima dicivîni?!...

Û gava dixwaze tîna xwe bi ava lêvên yarê bişkîne, wan lêvan ji sirûsta welêt bi dûr naxe:

*Lêvên te şêrîn in,
wek avkaniya Sîmanê
Sozdar in, wek memikên Helebçe
Ku zanîbû, bin barîna reşbaranê.
Çawan mendalan bimêjîne.
Çawan hestiyên kuzurî biguvêşe,
Şahiyê jê derîne...
Çima îro çilmisî xuya dibî
Û wan lêvan dimiçiqîni?!
Çima dimiçiqîni?!*

Xwediyê berhevoka helbestî Goristana Bê Gor Rûxweşê Zîvar jî bi sê helbestan beşdarî Mehrecanê bû. Kesê ku helbestên Goristana Bê Gor û yên ku Rûxweş di dû re afirandine, bide ber hevdu, dikare bêje Rûxweş gavine fireh û berçav pêşve diçe û li pey pêkanîna dengekî xweser dixebite. Lê gupkên wî dengî hê nepeqîne. Çimkî hefsarê (kurte-helbesta ramankî) ya ku Rûxweş li

Rûxweşê Zîvar

deriyê wê dide, hê di destê Şêrko Bêkes de ye. Lê belê xuya ye wê Rûxweş bika-ribe cihê pêyên xwe di helbesta zaravayê kurmancî de dîz bike. Nimûneyek ji hel-

bestên ku wî di mehrecanê de xwandine ev e:

*Xewn û hêviyên wî dizîn
Lê hay nebû...
Ken û peyvên wî girê dan
Li ber wan neket...
Hestên wî kurmî kirin,
Lê nepirsî,
Li giyanê wî siwar bûn,
xwe nelivand.
Nav lê kirin "ker",
Pengirî...*

Xuya ye ev kurte-helbest jî ber hin sedemên derûnî û hinên ezîfî, ku bi helbestvan ve girêdayî ne, wê cihê xwe di penava nivîsa kurdî de dagire. Nemaze li nik cilê nû. Çimkî piraniya wan, di vê dema bê tebat de, li deriyê wê kurte-helbestê didin. Hoşeng yeke jî wan helbestvanan, ku hin kurte-helbestên xwe, li mehrecanê xwendin. Nimûneyek ji yên wî ev e:

*Dema ku xewnek,
ji xewnên min helçenî
Wê çaxê...*

Min seh kir, ku heyvek ji esmanê min vemirt.

Min nav lê kir: (lava).

Nimûneyek din ji yên Hoşeng ev e:

*Kelikeke tazî
li ber temenê min î pêçayî
bi îske îska,
serî tewand
xatir xwast
Bar kir
Ta niha,
ne kêlik vegeyîya,
û ne jî temenê hêvî birrîn.*

Ev hêviya ku li ba Hoşeng nehatiye birrîn, li nik M. Hemo jî berz û beloq e. Çimkî di helbesta xwe de weha dibêje:

*Eger ez nanek bûma,
Divê min rojekê, Zikekî birçî têr bikira.*

*Lê eger helbestek bûma,
Bi navê azadî,
bihatama xwandin
mîn ê xwe berda vî miletî
Ji bir nedibûm ta roja serbestî...*

Di destpêka vê panoramê de, em li der û dora helbesta nûjen peyivîn û me hin nimûne jî ji wê berçav kirin. Lê em ê

M. Hemo

hin helbestvanên ku nû derbasî penava helbestê dibin û nûjenî dane ber xwe, bi xwendevanan bidin nasîn.

Tiştê ku cihê pesnê bû, mehrecanê û komîta wê karîbûn hin helbestvanên nû û di toreya kurdî de nenas, bidana nasîn. Lewre em jî dixwazin cihekî taybetî û berz, li vir bidin wan.

Yek ji van helbestvanan, keça dilsoz û dil bi xem Axîn e ku nû li deriyê helbesta kurdî dide û xuya ye wê bi serbilindî cihê xwe di vê penavê de çêbike. Ez berî mehrecanê bi wê keçikê ne nas bûm û ne jî min tu tişt ji afirandinên wê xwendibû. A niha, tenê du kurte-helbestên wê yên ku li mehrecanê xwandine, di destên min de peyda dibin. Lewre ez nikarim nêrîneke cigirtî der mafê wê keçikê de bidim, lê wek hatiye gotin "Dîkê çê di hêkê de xuya ye" ez dikarim bêjin ez du kurte-helbestên Axîn'ê destpêkine sozdar in û mizgîna dayikbûna helbestvaneke jîr didine me. Nimûneyek ji afirandinên Axîn'ê ev e:

*Ji çîrokên şevbihêrka
di şevên tarî de,
Ji axîna dildara
di ferhenga evîndara*

Axîn

*Ji dengê bilûra dil bi xem
Û weşandina pelên dara,
Ji rohilata û roava,
Dilê min ji evîna te helbestek danîbû.
Lê gava ew bayê xurt hat,
Û bahozek rabû
Rûpelên wê firyan,
Bûn ewrek li ezmana
Bi hêsirên şîn,
hêdî hêdî giriyan.*

Şêlan jî yeke ji van kesên ku nû pênuşa xwe ji kulavê kişandiye, hestên xwe li helbestê dipêçin û siwar dikin. Ew jî li mehrecanê, bi hin helbestên xwe yên kurt beşdar bû. Ev kurte-helbestên wî, mizgînekê didin:

*Her car buhar tê,
ez nizanim çiqas kulîlk diçînim.
Ne ji bo dilê min,
Bona dilê te...
Îro min û buharê çavên hev
ramûsandin.
Kulîlk ji min pirsîn:
Kanî yara te kengî tê?
Min hêsirên xwe li ber weşandin,
Û min got:
Bila buharek din bê!...
Eger helbestên Şêlan mizgîni didin,*

helbesta Şiyê jî ji nişka ve "Awazê Kalo" li qada helbesta kurdî, wek dareke gewre, bilind û berşêrîn nişan dike. "Awaz" bê destûr û bi hêz derbasî vê penavê dibe û helbestvanekî jir û jêhatî tê xuyakirin. Em pêşerojêke gewre û bi rewneq jê re texmîn dikin û bawer dikin ku para Awaz di pêşvebirin û nûjenkirina helbesta kurdî de wê pir û berz be. Helbesta Şiyê bi nişanên vê yekê avis e, gava tu wê dixwînî, dibînî çawa peyv li ser zimanê Awaz bi hêsanî û nerm diherikin:

Rojekê...

*Ramûsanek bê dawî,
Li ser gerdenê çiyayekî evîndar
reng vedan!...*

*"Şiyê" îroj keçek e,
li ber awazên bilûra bayê "Cêrcim",
Sibehên xwe, hevde bi hevde dihûne...*

Ev tenga ku Awaz daye ber xwe û dixwaze bi destê xwe ve bîne, hin xurtê dîtir, di wê rêkê diçin. Yek ji wan **Rufet Şêxo** ye yê ku di helbesta erebî de cîgehê xwe, bi xebata berçav, dûz kirî û îro jî berê xwe daye tore û helbesta kurdî. Em bawer in ku eger R. Şêxo alavên derbirîna zimanê kurdî bi dest xwe ve bîne, wê karibe roleke berçav di pêşvebirina helbesta kurdî de bilize. Helbestên wî, yên destpêkê, vê yekê numa dikin:

*Ji nişka ve,
Mistek gezkirin weşî ser goştê
ramanek sêwî.*

Nimûneyek dîtir ji helbestên R. Şêxo ev e:

*Mix gêj bû,
Gava ku xwest
Bi goçên xwe
Hêlînekê di bîna min de bikole.*

Wek me li destpêkê gotibû, ji bo derbasbûna 90 salî di ser bûyina Ce-

Dr. E. Şêxo

gerxwîn û 9 sal di ser koçkirina wî re, ev festîval pêk hatibû. Ji bo vê yekê jî Cegerxwîn çî bi bandûra xwe ya hunerî, çî bi helbest û navê xwe û çî jî bi bîranîn, li mehrecanê amade bû. Lewre, helbesta "Li ser rîya Cegerxwîn" ya M. Bêkes cî girtibû.

M. Bêkes di penava helbesta kurdî de, dengêkî nû ye. Ango berî niha navê wî nehatibû bihîstin. Lê tevî ku gavên wî destpêkî ne jî, em helbesta wî wek mizgînekê dibînin û dikarin bêjin, eger ew

bi vî awayî berdewam bike, wê pêşerojêke bi ronî bibîne. Ev kîteke ji helbesta wî ye:

Ey meyxana evînê!...

Vegere li min

Min bike helbestek û li ser gora Cegerxwîn

bilorîne...

Vegere li min

Bîranînen te sirûdên îlahî ne

Vegere li min

Dilê min dax nede bi dûrbînê...

Ev mehrecan, wê di dîroka toreya kurdî de xaleke bi nişan bimîne û wê wan helbestvanên ku lê beşdar bûne, di dîrokê de rûmetdar bike.

Ev mehrecan bi vî awayê ku me di vê panoramê de berçav kiribû, me wilo dîtibû, ji ber ku em lê amade bûn û tê de hevpar bûn. Lê eger me hin nav negotîbin, wek **Tengezar**, **Îbo**, **F. Huseynî** û **B. Cîger** û tu nimûne ji helbestên wan pêşkêş nekiribin, em hêvîdar in wê bibûrin, ji ber ku helbestên wan di destê me de nîn in.

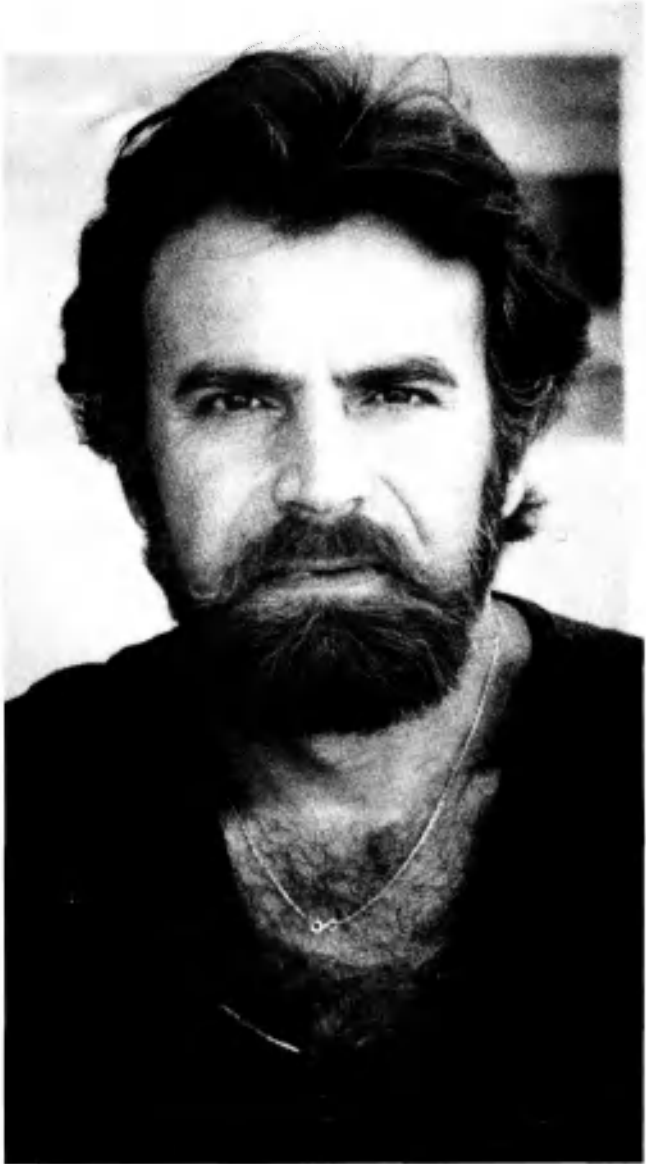
Gotina yekê di mehrecanê de bi "Siba we xweş" dest pê kir û bi "Şeva we xweş" dawî hat.

MALVA SÎMFONIYEKE TARÎ YE

Sîwan A. MUSTAFA

Omer Hemdî (Malva) li gundê Tellnayif-Hisîçe, 1951, ji dayik bûye. Endamê sendîka hunerên spehî ya Sûriyê ye. Endamê yekîtiya giştî ya hunermendê ereban, endamê yekîtiya hunermendên Awistîrya, endamê yekîtiya hunermendên şewekarî -UNESKO-Paris e.

Li ser jîyan û xebata wî du pirtûk derketine; yek bi zimanê erebî, 1976; ya din bi zimanê almanî, hatine nivîsandin. Navê wî ketiye ferhenga hunerê cîhanê, ya ku ji aliyê kovara Flash Art ve tê derxistin. Pêşangehên hevbeş li Sûriyê, û li derveyî welêt; Bexda, Kuwêt, Urdin, Îskenderyê, Cezaîr, Lîbya, Sofiya, Buxarist, Prag, Moskova, Belgrad, Berlîn, Parîs, Roma, Estland; Pêşangehên şexsî (îndîvîduel) li Hisîçe, Heleb, Şam, Viyana, New York, Şikago, Tînsî, Budapest, Moskova, Madrîd, S. Fransisco, Monaco, Frakfurt.

MALVA (Omer Hemdî)

Jana nav xwe û ya gelê xwe derî çav dike.

*"Şapetek e û çavên min dadigire...
reng ji destên min dirijin, xwe berdidin
nav kêlekên çiya û lûtikeyên çandî bi
zeytûn û hinê. Di gotinan de ez dibim
çûkekî bê reng û bê çeng ji bo ku xemle-
ke nû ji rûyê xwe re destnîşan bidim".*

Malva

Li gundê Tellnayif-Hişçe, di hawîrgehekê de ku hunerê kevnare, şehremanî û rengxweş li hev dikin; di sala 1951'ê de di malbateke kurd de, hunermend Omer Hemdî (Malva) ji dayik bû.

Lihevkerin û întegrasyona di navbera ronak, reng û livandinê de siya xwe avêtin ser canê wî yê zarokî û hestê wî hişyar kirin. Ji ber ku Malva bi xwe jî xwedî hestekî nazik bû, hê di şeş saliya wî de daxwaza wênekêşê ciyê xwe di cihana wî ya zarokiyê de girt, lê bavê wî rê nedayê û bi gir pê da zanîn ku divê berî her tiştî ew fêrî xwendin û nivîsandinê bibe. Ji ber vê yekê bavê wî tabloyeke reş û biçûk jê re kirî da xwe li ser fêrî xwendin û nivîsandinê bike. Kirîna tabloyê şer di hundurê wî de geş kir, di navbera nivîsandinê ji rexekî ve û wênekêşiyê ji rexekî din ve; evî şerî hişt ku nivîsandin li cem wî riyêke nû bigire û rengêkî nû bistîne. Formên tîpan bûne wêne û dîmenên sozdayî ji mirovan û hawîrgehê û perîşaniyê re û qonaxa wênekêşiyê bi dizîkî- ji tîrsa bavê- di jiyana wî de dest pê kir. Vî tiştî hişt ku hin pirtir di nava wî de bicive û şer di hundurê wî de xurt bibe. Her weha ji bêçareyî di wê demê de wî bi bavê xwe re

karê giran û zehmet dikir, ji bo bikaribe pariyek nan peyda bike û wênekêşiya xwe berdewam bike.

Vê zaroktiya giran mentalîteta wênekêş û hunermendekî rasteqînî li cem wî çêkir, di ber re jî wî xwendina xwe berdewam kir û mamostayetî di sala 1968'an de tewaw kir. Hêdî hêdî Omer Hemdî dest bi beşdarbûnê di pêşangehan de kir. Yekemîn car bi tabloyeke tenê bû beşdarê pêşangeha turîzmê li Keşmîr (Hindistan) di sala 1965'an de, navê wê tabloyê "Dayikî di reşê de" bû.

Piştê wî di çiriya pêşîn ya 1966'an de, xelata serekane ya cirîda hunerên spehî hatibû organîzekirin ji aliyê navenda rewşenbîrî ve li Hisîçê, stand. Di çiriya pêşîn ya 1967'an de qonaxa yekemîn di jiyana wî de, hunermendekî xwedî bingeh dest pê kir. Wî di vê demê de yekemîn pêşangeha tabloyên xwe di navenda rewşenbîriya Hisîçê de çêkir.

Hunerê ku wî di wê pêşangehê de pêşkêş kiribû, hunereke realist bû. Wêneyên rasteqînî ji jiyana cotkar û karkeran pêşkêş kirin. Gelek tablo hebûn ku di her yekî ji wan de gelek element û mirov hebûn, ew element û mirov her dem di şer û berberiyê de bûn. Bi erdê re, bi benderan re, bi tîbûn û birçîbûnê re, bi tîrêjên rojê re, yên ku wî kişandibûn, bi rengên sor û zer û meydanên berfireh ji rûyê tabloyê dabûna wan. Tabloyên pêşangeha yekemîn gelekî realistîk û derbirîn bûn. O. Hemdî bi germî û bi hêz derbirîna ya ku ji hêrsan dagirtî danûstandin bi wan re kiribû, loma jî hêrsên wî bi hêztir dihatin ji firçê û ji gerrareng ya ku ji şefeqa rojê û xwêdana cotkar û karkeran, wergirtibû. Girîngtirîn

Café de Wien, 160 x 120 cm, 1988

tabloyên vê pêşangehê ev bûn: Realîta me, Jineke kurd, cotkarê îro, Palahî, Berxwedana li gund, Piştî kar, Xoragerî, Zarok, Dakyikî û hwd...(1)

Çaxa O. Hemdi li rewşa gelê xwe ye ku li hêviya pêşerojê baştir de bû, di-meyizand; hest û hêrsên xurt di hundurê wî de dikelîn. Loma jî wî di wêneyên realîtik yê wê çaxê de xwest bi alîkariya reng û wênekêşîya hundurê mirovan li gel hemî hest û jan û derdên wî-nerxên derbirîni rêze û di tabloyên xwe de riwên şîngirtî û laşên westiyayî di bin zordestî û bizava rojane de pêşandan.

Hestên wî yê nazik û dimenên trajedî yê jî jiyana rojane nîşaneke gelek bilî û

taybetmend li cem wî çêkirin, ev nîşanî şîn bû ku xwe berdabû kûrahiya heyina wî û xwe avêtibû ser hemû tabloyên wî. Di pêşangehên xwe yê diwayhatî de wî hemû tabloyên xwe di bin navê MALVA de pêşkêş kirin; ev nav bû weke perçeyekî ji hunerê wî û li hemû cîhanê hate naskirin bi navê MALVA û gava ku di hevpeyvînekê de pîrsa vî navî jê re kirin, got: "Ev nav naverokeke wî ya gelek û gelek mezin heye. "Malva" malbat û bi xwedîbûn e. Ew rengê sor e li ser şahîdirêjahiyêke spî û derbirînen mirovanî (şîn, jan, westandin, perçebûn, evîn, şahî...) kirin wêne û rengê xak, an jî keçek an jî dayikek an jî zaroktiyê di

guriya şîna aram û
jan û perçebûn û
diltengiyê de, da
wan . (2)

Salekê piştî
pêşangeha xwe ya
yekemîn, O.
Hemdî tabloyên
xwe û xemên xwe
hilgirtin û berê
xwe da Şamê bi
hêviyêke mezin ku
bikaribe li bajarê
mezin û mişt ji
mirovan, bajarê
hunermendên
mezin,
pêşangehekê
pêşkêş bike. Û bi
vî awayî pêşangeha
xwe ya diwemîn di
sala 1968'an de li
Navenda rewşenbîrî
li Şamê çêkir.

Ev pêşangeh derbirînî bû û bi jiyana
Cizîrê ve girêdayî bû. Bi xwezayê ve û
bi hêrs û hestên mirovanî ve girêdayî
bû.

Tabloyên vê pêşangehê hatibû
kêşandin tenha bi rengê sor û piştî bi
dumahîkbûna pêşangehê hunermend kes
nizane ji bo çi- hemû tablo şewitandin.

Di hevpeyvîna digel rojnamevanekî de,
ew li ser wan tabloyên şewitandî, dibêje:
" Hê di bîra min de ye, ta nuha jî, ez
bîna diwê şewata tabloyan dikim. Mirov
dikare bêje ku pêşangeha min şutikeke
sor e pêçayî bû li salona spî û pêşangeh
di tevahiya xwe de jî hawîrgeha bakurî
Sûriyê bû, bi alîkariya rengê sor min

L'amour - P'huil sur canava - 122 x 200 cm - 1990

wêneya mirovan
bi derbirîneke bi
hêrs û tûj
dikêşand. Min
wêneyên cotkar û
kesên dora xwe
kêşandin. Ew
serpêhatiyeke hişk
bû, sêplên li ser
wê heta niha jî bi
min re dimînin".
(3)

Piştî wê bûyerê
O. Hemdî berde-
wam ma li ser
wênekêşiyê û
beşdarbûnê di
pêşangehên
hevbeş (kolektîv)
de li Sûriyê û
derveyî wê.

Di gulana

1976'an de, pêşangeha xwe ya sêyemîn
di destpêkê de li Helebê, piştî li Şamê
bi awayekî nû; pêşkêş kir. Di vê
pêşangehê de ew ji zordestiya rengê sor
azad bû û kategoriya şewekarî (teşkilî) li
cem wî pêş ve çû û girîngiyêke pirtir ji
berê da pîvanan û valahiyê. Hunermend
nema weke berê, serpêhatiyên wî û
zanîna li cem wî kombûyî, hiştin, ku ew
bikaribe hest û hêrsan organîze bike; û
bi awayekî wî derbirînên navxweyî yên
mirovan û şîna xwe di rengên şewitî de
parast (qehweyî û soretarî) û di riwên
şîngirtî û laşên westiyayî de.

Di wê dema ku li Şamê dima nivîskarî
û rexnegiriya hunerî dikir, wî berhemên

modern û hevçax di kovar û rojnameyên Sûriyê û Lubnanê de belav kirin. Ew karî riyeye nû di montaja rojnamevaniyê de veke, ku beriya wî tu kesî di Sûriyê de bi kar neanîbû.

Herweha gelek motif ji helbest û gotarên rojnaman re çêkirin. Motîvên wî roleke gelek mezin di pêşvebirina destê hunermendên nûhatî de û bi taybetî yên kurd de leyistin.(4) Di sala 1978'an de, hunermend derbederî welat bû, ew dewlemendiya xwe ya hunerî, serpêhatiyên xwe û jana xwe bi xwe re hilgirt û berê xwe da Kanada û ji wê derê jî çû Viyanayê.

Li wê derê, li biyaniyê, tirs bû elementekî berdewam di jiyana wî de. Ew pêre di odeyêke biçûktir dijî û di nîvenê de radiza; vê tirsê bingeha hunerekî nû li cem wî peyda kir û siya xwe avête ser hemû tabloyên wî û lehengên wî yên westiyayî, şingirtî bi riwên xwe yên bizdiyayî, çavên beloq, dest û lepên tarî û qîrên bêdeng di rengên volkanî de, formeke nû standin.

Malva hewl da vê formê weke pêşangeh pêşkêş bike "lê hesabê malê û benderê li hev derneket" û diyar bû ku xewn û hêviyên wî yên dûrbûn ji realên jiyane li Awistiryê û nikarî di destpêkê de heyina xwe di meydana hunerê Ewrûpî de bi cî bîne. Vî tiştî jî hevdişî di navbera wî û hunerê Ewrûpî de xurt kir û hişt ku hunermend MALVA xwe biguhere û serrûkeke devbiken ji xwe re deyne, da bikaribe bi regan nan bikire.

Di havîna 1980 de, li pêşangeha navnetewî ya Frankfurtê de, di quncikeke melûl de sê tabloyên xwe li ser navê saloneke bazirganî pêşkêş kirin. Ev hersê

tabloyan bi xurtî bala bazirganekî huner ji Amerîka bi navê Herbert Arnot kişand. Vî bazirganî dest pê kir û li hunermend Malva geriya û ew li Viyanê dît. Dema ku H. Arnot derbasî oda wî ya biçûk û bû û gifkên rengan ên erzan li vir û wir dît, wî bawer nekir ku ev bû hunermendê yê ku ew tablo kêşandî. Wî hemû tabloyên Malva kirin û pêşangehek ji 27 tabloyan jê re li Şikago çêkir. Ev gav bû destpêka serkevtineke mezin, hunermend piştî wê navekî cihanî stand û pêşangehên xwe yên biserkevtî li gelek welatan, pêşkêş kirin.

Piştî 15 salan ji derbederiyê Malva vedigere Sûriyê û berî çend mehan du pêşangehan li Şamê pêşkêş kirin. Tabloyên pêşangeha yekemîn bi şeweyekî Imprisionizmê dilrevîn, hate çêkirin. Pêşangeha duwem tabloyên mezin bûn û bi şeweyekî expresionizmê hatibûn çêkirin. Tablo pêk ve dewlemend bûn bi rengan û hêza derbirînî, hunermend bi ceger di gel wan dabû û standibû.(5)

Bi vî awayî hunermend Malva bû peydabûneke xuyane di hunerê şewekarî yê kurdî û cihanî de. Bi rîya danehênerê xwe yê serbixwe û dijawariya rengan yên ku xemla xwe ji rengên stranvanekî û sîmfonî girtibûn, ku jana hundurê wî û gelê wî çavdiyar kirin.

Serekanî:

- (1) Xelîl Safiye, kovara Al-Şebîba-1976, Şam.
- (2) Mahmûd Za'rûr, rojnama Al-Destûr-1977, Eman.
- (3) Selaheddîn Mihemed, rojnama Al-Baas-1988, Şam.
- (4) Mehmûd Şahîn, rojnama Tişrîn.1993, Şam.
- (5) Ased Ūrabî, kovara Al-Manbir-1992, No 63, Paris.

SÊ DERÎ JI BO WELATEKÎ ZÎNDANKIRÎ

Necîb BALAYÎ

Nelson Mandela

Dêmê te yê reş
dozek paqij pawan dike.
Eniya te
ya ji rengê xwehdana hejaran
perestgeha rastîperestan e.
Tîkên li rûyên te
bûne çemên evînê û..
ketine pêlan

Ey Mandêla!

Rojhilata çerxê jiyânê!
Te kevneperestî û
peyva kirêt 'ATATÛRK'
xelatê xwînê li paş xwe hêla
Hespê te rêya rastîyê girtîye
tu siwarekî kêl î.

Ew welatê

bi şîrhên asê hatiye perçekirin
te bi simên hespê xwe kêla

Ey Mandêla!

Sîlav dikî xîvet û kulkên jaran
ji împêratorî û hikimdarên
berê xwe werdigerî
Ey dengê bilind ê welatê zîndankirî!
Ey dengê spî li kêşwerê reş!
Ey şahidê dîroka azadiyê!
dengê tepeser û gaziya roja heşrê!
Tu li serê duriyana azadiyê rawestayî û
te deravê rêbaza jiyânê veguhast.
Te destê pîroz ji xelatê bînavêj parast.
...û tu çûye rêya rast

ber bi welatekî zîndankirî ketiye
rê.

Simê hespê te bi rê da
kefte tîzbîyên ji morîkên
Sefewî, Osmanî û Ataturkî hatine
vehandin
te bizdandin.
Xewnên toraniyan
te li ber piyan ser jê kirin.
şihîna hespê te
...û peyvên te yên şêrîn
li ser mînbera rastîyê
ji çerxê bindestîyê re bûne
navûnîşan.

Beşikçi

Welatê ku

bihara wî bi xwînê hişn dibe
Tu dizanî kîjan welat e.

Welatê ku

bi birînên gelê xwe hatî navkirin
tu dizanî kîjan welat e.

Welatê ku avahiya wî

ji kuloxên şehîdan ava bûye
tu dizanî kîjan welat e.

Ew welatê

malavayîya vî çerxî
di birîna HELEBÇE da derbas kirî
tu dizanî kîjan welat e.

Ey welatê kederan!

dema Beşikçi silavî derazînka te
dike
sê caran rabe û rûne.

Medam Mîteran

Ho sitîyê!

Xanima çerxa bîstê!

(Miryem)a çerxa kurdîniyê!

Dergehê Diyarbekrê yê li taq e.

Bêrivan û Zekiya Alkan

li frîngeha şehîdan

pêşwazîya te dikin.

Li rêya azadiyê

polîsên me dê bine kevok

pasportê ji te naxwazin.

Wênayê te

bi pora pemeyî û çavên kesk

bejna zirav mîna ala me

li hemê cade ê kolanên me hatiye
çiklandin.

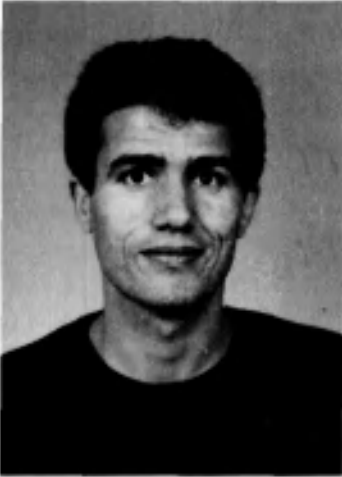
Her sal biranîna (Enfal)ê tê

te mîna zaroyê enfalkirî

di dergûşa welatê me da himbêz
dike.

Dihok, 2.3. 1994

EZ Û HEZ

Suut KILIÇ

Ev bû mehek ku jiyân, bêyî min derbas dibe. Dilê min dixewire, hildibe, lê dike nake fîrseta herikandinê nabîne. Ev mehek e ku min xwe ji bîr kiriye. Li aliyekî Ezê min, berê xwe dide cihekî û li aliyê din Hezê min, ji qehra, xwe dixê nav hezarpîzrûkên xwe. Ji hev belavbûn, qey wiha ye. Cihê raketina min li derekê ye û cihê xwarina min li dereke din e. Porê min xwe li cihekî şeh dike, li cihekî jî sola xwe ji bîr dikim.

Li vî bajarî min kevneşopên xwe jî - ku gava bi tenê dimam, min xwe lê datanî - ji bîr kiriye. Eza min, min bi çolbirî, li vî bajarî digerland; bê war û bê

kar bûm. Heza min bi çolbirî di kolanan de derbas dibû û li quncikên xemilandî dinêrî; bê yar bûm.

* * *

Şev ronahiya dil bû. Di vê ronahiyê de Heza min, xwe bi aramî vedizeland. Roj, durûtiya mêjî bû; Eza min di vê durûtiyê de rû bi xwe re nehiştibû. Ez nikarîbû Hez ragirta. Di nav vê atmosferê de min xwe du şeq didît. Lê xelkê min yek didît. Ji van şeqan yek Eza min, siyek tarî bû, bi siya Hez re li hev nedikir. Ji ber ku Hez, siyek sipî bû (di ronahiya dil de dibiriqî), siya reş belek belek dikir.

* * *

Min xwe hew nasdikir (di bêdemiya jiyânê de bê hejmar mabûm).

Êdî guhê min, ji bêdengiya xwe, devê min jî ji dengê xwe ditirsiya. Rû, ji çavan şerm nedikir ku, çav li hizûra Aşa şa'detiyê bide jî. Mêjî deyndarê nigan bû, ji bêhişiya xwe, ava reş dilopî solan kiribû.

Heza min, wek her car, serî li ber Ez danetanî, lê carinan jî ji ber Ez, Hezê ji fediya rûyê dilê xwe qul dikir. Ji ber vî awayî carinan hesta Hezê, wek pêlên bahrê radibûn an dadihatî. Di nav van pêlan de newalok çêdibûn. Wek newalokên jiyana roj bi roj, bîhna Hezê diçikand. Dil, di vê tengasiyê de xwe nedigirt û diherikî. Ji xwe re golên avê çêdikir ji van bîhncikandinan. Hezê di van golan de ku wek bahrê bê av bûn, ji xwe re Ez difetisand. Hew marê kuştî jî nedikarîbû bi Hez veda. Êdî Hez dibû marekî sipî ku siya wî jî sipî bû. Lê belê ev tiştan giş, xewnek mijgewr bû ku Hezê ji xwe re çêdikir.

Bi yek carî min xwe jihevxiştî didît.

Perçakî mêjiyê min di kolanekê de, xewnên nivco di xaniyekî de, pêjnek bê hêvî li bin darekê hatibûn jibîrkin.

Derbasbûn jî derbas dibûn. Saet ne sekini bûn, lê zû bi zû digeriyan, dibûn zizok. Ji gera wan, çavên min şaş dibûn, hişê min î bêhiş, di kundirê serî de xwe wenda dikir. Dotir, do, îro, sibe û dahatû, min di vê wendakirinê de bihurandibû.

Mehêk ji heyvên payizê bû. Meha darrûtinê kestanên dev ji hev (ku li benda evîne bûn) û qelişî, kelmezota birçîbûnê difûrandin ser çavên netêrxwarî.

Bê war, bê kar û bê yar bûm di vî bajarê gêrgêrkan de. Jiyandok, di şikeftên çaralî de xwe nixwumandibûn. Ji min re şikeftek çaralî jî tune bû li vî bajarî ku jiyandokek nixwamû tê de heba.

Xwestek, bê bilêt, di îskela keştiyan de li hêviya otobusên belediyê bû ku ew otobus, heta dev bi nexwestekan hatibûn dagirtin. Li vî bajarî ji dêlva keştiyên hêviyan keştiyên silûetên mirovan çûn û hatin di pêl avê bahrê de dikirin. Xwestek û daxwaz, di nav pêlên pelê bi sûret de hatibûn veşartin.

Tenêbûna min dimir li vî bajarî.

Bi hisreta hêviyên hatibûn dizî, Heza min di ferhengan de "libendemabûn" nehiştibû. Di demsala jibîrkinê de bûm ku ew demsal, bi xwe re xewnên mijgewr anî bû. Di van xewnên mijgewr de bi per, min bazik difûrandin ji hêviya hatibû dizî re. Ewrên bê reng, ku bi asoyê ve zeliqî bûn, mijgewrbûna xewnên min diherimandin.

Hebûn bûbû hewbûn. Di vê hewbûnê de Heza min, biryara tevabûnê dida. Lê

Ez, ev yek qebûl nedikir. "Tevabûn hêviyek e" digot Ezê. "Hêviya binavbanê ye ku ew ji a nemabûnê ye û di wê nemabûnê de Hez, wê Ez ji xwe re bike qurban" digot Ezê.

Ez tirsonek bû, lê Hez bêtirs bû. Ev bêtirsbûna Hez, qidûmê nigan dişkenand. Ew nigên ku radibûn ser piyan, ji dêlva piyan, radipelikîn ser çavan, ji ber vê bêtirsbûna Hezê niha bêmeçal difisiyan.

Hez hêvî bû, lê hêvî ji hêla jiyana derewîn ve hatibû dizîn. Ji ber vê yekê Hez, nedixwest li jiyana derewîn bima, wî dixwest biçe devera dijjiyanê, warê bêdawîbûnê, cem Mazdayê mezin. Êdî ji ber Gaviyên nûjen li vî bajarî dilşewatî jî nemabû.

Hezê rojekê di xewna xwe de dît ku Rîzergeyek, jê re qala warê bêdawîbûnê dîke. Bi zimanê van kesian, li gorî Rîzerge, navê vî warî Binrastî bû. Rîzerge çîroka warê Binrastiyê bi vî awayî digot ji Hez re: "Ên ku gava bixwazin biçin wir, hewce ye ku heft qata dakeve bin erdê û mêjiyê xwe û hisê xwe bidin masiyekî da ku ew masî mêjî û hiş bixwe û karibe biçê warê bêdawîbûnê, dinya Binrastiyê. Li gori Rîzerge ev cihê ku masî lê ye, îskeleya ragihandina warê Binrastiyê ye. Ev îskele li ser fîrçemekî hatiye avakirin. Di çem de her masiyek, ji bo mirovên dinya derewîn hatine amadekirin. Piştî ku ew kesê mêjî û hişê xwe da masî, wê bikaribe lê siwar be û çavê xwe bigire. Ewê masî wî kesî di fitlanek û zîvonekên qelşê bin erdê de derbas bike. Di nav van qelşan de ziyayên heftserî, hûtê tilîmîsas û yek çav, pîrhebokên hincikbel cin û acinî, marên kor û ji keynî van tebanan

pîra bi gopal heye. Ji van tebana yek jê heye ku pir bi talûke ye; pîra bi gopal. Ev pîra bi gopal, bi dengê ewqas xweş distirê ku kerrekî sedsale jî (ji meraqan) dibihîse. Korekî sedsale ji ber dengê xweş (ji meraqan) çavê xwe vedike. Heger tu çavê xwe (ji meraqan) veke û li vê pîrê binêre, tê bibî kevir. Gelek heb (kes) çûn lê gava ku di wir re derbas bûn, ji meraqa dengxweşbûnê çavê xwe vekirin (bê ka ev dengxweşa hanê jineke çawa ye) û bûn kevir. Ku tu bi xwe bawer be, bi çavgirtînkê karibe gopalê wê ji destê wê derxîne, wê ew pîra bi gopal bibe qîzek û tê wê bi xwe re bibî (bi jintî) warê Binrastiyê. roka pîra bi gopal jî wiha ye: Pîra bi gopal, qîza padîşahê cina ye ku ji ber hezkirina xortekî, ji aliyê bavê xwe ve hatiye cezakirin. Navê wê yê rasûn Gula Gulavê ye. Ew dengê xweş, ji bo xapandina xortan e ku ev nifir jî, ji aliyê diya wê ve lê hatiye kirin. Kîjan xort karibe çavê xwe (ji meraqan) veneke û gopalê wê ji destê wê derxe, wê Gula Gulavê bibe jina wî. Lê heta vê gavê di riya warê Binrastiyê de gelek xort, xwestiye vî gopali ji dest derxîne, lê tu kes bi ser neketiye û ji meraqa dengxweşiya wê, çavên xwe vekirine û bûne sfenksekî kevir. Lê heger te cesaret nekir û te ew derbas kir, çavê xwe venekir û pê ve, wê masî ji te re bibêje êdî tu dikare çavê xwe veke. Piştî çavvekirinê, tu ê çel salî li pişt masî, biçe. Çel salên welatê Binrastiyê, wek bîhnsitendinek vê dinya derewîn e. Li dû çel salî, çem her diçe wê fireh bibe û avek zelal, ji şîr sipîtîr, dest pê bike. Misqalekî din jî hunê biçin. Li rexê avê, însan wê hebin. Ji dûr ve timtêlên wan

sor (çeksor) wê xuya bibin, lê gava ku te nêzîkahî li wan kir, di nav wan de kesên ku timtêlên wan sipî (çeksipî) ji xuya bibin.

Ew kesên timtêl sipî, paşeroja te ye. Yanî kesên ku li dinya derewîn mirî ne, kalikê te, pîrika te û merivê ku tu nas dike, giş li wir in.

Ew kesên timtêl sor, paşeroja te, dahatûya te ye. Di nav wan de ji zariyê te (yên ku wê çêbiban), zariyên zariyê te (lê ji ber ku tu ji dinya derewîn diçe, dê ev zarokan jî, ruh biguherînin û bibin yên mirovekî li dinya derewîn dijî) a kesên ku hîna nehatine dinya derewîn, hemû timtêl sor in. Li wê dinya Binrastiyê Ez tune, Hew bi tenê Hez hene. Gava tu mêtî û hişê xwe dide masî, li wir Ezê te jî dimire. Binrastî, warê bêdawîbûnê, tevavbûn û nemabûn e (mabûn, peyvek dinya derewîn e, ji bo xapandina mirovan) e. Li wir, Rîzermezinek heye ku ew her roj, ji dêlva jiyane dijjiyanê di wê ava zelal ku ji şîr sipîtîr e, ava dike. Li warê Binrastiyê xwarin tune, raketin, kar û kelmezo-ta birçîbanê jî tune. Bi tenê gulpek av, têra rojekê dike. Li vî warî jiyân, bêdem e, şev û roj, tevlihev bûne, wek xewnek mijgewr".

* * *

Ev xewnên mijgewr, Hez ji ava şîrsipî serxweş dixist. Ev xewnan, hêviya warê bêdawîbûnê, dinya Binrastiyê, ji Hez re çêdikir. Rîzergê, wek xapînoka şivanan, Hezê serxweş bi çiyayê xewnên mijgewr ve dixist. Lê, rastiya jiyana dinya derewîn û Ez, ev hêviyan vedimirandin.

Her mirov xwedî Ez û Hezekê bû. Lê kes ne wek min bû; ne wek kesî jî bûm.

Jihevketin, tê bê qey para min bû. Min xwe wek sê kesan didît. Sê kes di laşekî de wê çawa li hev bikiran?

Nigên min laş ranedigirtin û hebûnên min, li dû xwe dihiştin. Bîranîn ji mêjî re tu tişt netanî ji xeynî jibîrkinê pê ve. Ziman bûbû goştê bê hestî, di dev de mabû bi sistî. Wî hew xweziya dil, ji mêjî re bilêv nedikir, lê ji Ez re bûbû berdevk, wî hay ji Hez tune bû. Di nav vê jibîrkinê û belavbûnê de min rojekê, nigên xwe wenda kir li kolanek bajêr (a rastî ne wendakirin jî bû, nigan ji min bazda bûn). Êdî bê nig mabûm. Bi destan, min xwe dixîşikand li ser kevîrên şoprêkê. Di nav heriyê de, di nav tozê de, bîhna nigên xelkê, pozê min dişewitandin, lê pozê Ezê min nedîşewît. Hew ba jî di pozê min de nedîsekinî. Diran jî, di dev de, hingî li benda hestiyar mabûn, bûbûn hestî.

Rojekê min bihîst ku bi şev pozê min, ji şerma, riya xwe girtiye û çûye. Piştî xwe dabû oxirê û berê xwe dabû bayê felekê. Bê poz û bê nig mabûm. Bîhna nigên xelkê jî hew nedihat min, bîhna kelmezota birçîbûnê jî...

Êdî yekcarî min xwe belavbûyî didît.

Min hew xwe nasnedikir (bê nasnamayê, bê nasnamê mayî). Rûyê bêçerm hew li neynikan (ji fedîya) nedinêri. Min digot gelo, bûme tiştêkî din?

Ji ber çend perçebûn û xwenasnekiribûnê, di bîra miçîqî ya bê bîranînan de fetisîbûm. Kes li min bixwedî jî dernediket. Di navbera Min de û di navbera Ez û Hez de mabûm; neçar, bêxwedî û sêpar...

Rojê din li pey hev; çerm, goşt û piştî wan jî hestiyar, riya xwe girtin û ji laşê bêwar, bar kirin çûn. Li kêleka riyekê, li

ser şoprêkê mabûm; bê serê xwe. Ê ku diçûn û dibatin, carinan hesinên bi sûret davêtin pêşiya min. Ez, zû bi zû, li van hesinên bi sûret xwedî derdiket. Çav, dev û rûyê bêçerm, pêşmêrtiya Ez dikirin bi alîkariya destên gunehkar. Hez mabû bi tenêbûna dilê reben. Hew nig ji nemabûn ku kariban Hez, bibiran warekî din, warê tevavbûn, bêdawîbûn û belkî jî wek gotina Rîzergê, warê Binrastiyê.

Debariya Hez nemabû û her diqirqilî.

Ezê min êdî ji Hez aciz bûbû û dixwest ku jê xelas biba, lewra Hez ji hesinên bi sûret heznedikir. Ez, Hez danîbû ber firo-tinê. Rojekê Ezek hat pêşiya min û bi Ezê min re bazarek kirin, ji bo kirîna Hezê min. Ew Eza bê Hez bû û ji xwe re li Hezekî digeriya. Ezê min bê fedî, Hez ji xwe re kir berdêlî. Li hember Hez, ji xwe re nîgek sitend, da ku Ez, bi vî nigî xwe êvaran bavêje biniya pirekê. Ezê ku Hezê min ji xwe re kirî, Rîzergyek bû, bê fesal û bê rû bû.

Jihevketina min temam bûbû, lê tevav nebabû. Êdî Hez tune bû, bê serê xwe mabû Ez. Min xwe bi xwe digot: "Kî wê ji min re bi çolbirî, li kolanên bajêr bigere li yaran, di quncikên xemilandî de".

Ew Ezê min, bi destê gunehkar, çavên zelûl, rûyê bê çerm, zimanê bê hesti û bê hêvî, dijiyan li vî bajarî...

2.11.1993, Stembol

Hez: Ev bêjeya bi wateya Eza duwemîn hatiye bikaranîn, ango 'binhiş' temsîl dîke. Wek ku tê zanîn di zîranê Kurdî de tu bêje bi dengderan dest pê nakin û yê ku dest pê dikin jî istisna ne. Îcar bêjeya Êz wek ku tîpa 'H' ji ber ketibe min hesibandîye û ez bi xwe ji vê yekê re dibêjim Eza jibîrkirî, ango ya ku di mirovan de di plana duwemîn de maye.

AZADÎ

Kemal AKAY

Min dixwest lawekî min hebe,
navê wî azad,
keçeke min hebe,
navê wê azad,
birayekî min,
xuşkeke min,
gundiyekî min,
cîranekî min,
hevalekî min,
evîneke min
dijminekî min hebe,
navê wî azad
çiqas tî bû me ji azadiyê re.

Ji esirekî re,
kesekî bi mubetê xistiye
ewê ku bi qeydê xistiye
ji jinekê re,
xebatkarekî re
fikrekê re,
mirîna bi rûmet re
çiqas tiyê te me
hey azadî.

Hemû tişt azad,
hemû tişt azadî be.

Mirov azad,
ceza,
moral,
exlaq,
erf û edet.
Sînor,
sîlah,
pere,
egoîzm-kar
herb tune be,
min çiqas dixwest
welatekî min hebe
navê wî azad be.

Em birçiyê azadiyê ne,
mîna,
çemê Mûradê
Gola Xamirpêtê
Çiyayê Xanşerefê
Sîpan,
Agirî,
mîna
evîndarekî bibêjim
ez ji te hez dikim.
Qasî guliyên gulê
wek kokberdana fîdanekê
bi qasî rojên azad...

Kemal Akay ev helbesta xwe ji pirtûka xwe ya bi tirkî "*Xamirpêtin Sevdası*" ku di nava weşanên *Berhemê* de derketibû, wergerandiyê kurdî û ji me re şandiyê. Em diweşînin û hêvîdar in ku wê şairê me ji niha pê ve şîrên xwe bi kurdî binivîse.

MELA MENSÛRÊ GÊRGAŞÎ

Zeynelabidîn ZINAR

Bedewî û rindiya her tiştî, bêguman bi hostatî û hunermendiya hunermendan ve, rewşen û şanaziya xwe diyar dikin. Çewa ku xwarin bi hunerên kebanîyên hunermend, xweştir û zewqdartir dibin, herweha ziman û nivîsar jî eynî wisan bi xameya xamekêşên hunermend, rindî û şênîtiya xwe radixêlin.

Ev jî li diyarî çavan e, heta ku mirov nexweşî û kulekiyan nebîne, mirov bihayê xweşî û rastiyê jî kêr dinase. Lê zivistaneke xedar gava ku hovîtiya xwe dadixîne holê, ewçax bihayê bihara rengîn jî zêdetir payedariya xwe dadixîne pêberî çavên ramandar.

Erê, bihar û xweşiya biharê, xwîna hemû ganiyan germ dikin û her wisan jî bi agirê vîn û evîneke dijwar dikelînin. Lewra bihar, jiyaneke nû dixwe xwezayê û reng û rû lê şên dike, bevz û madê her tiştî geş dike, rewş û tewra nivîrî diguherîne ser tewrekî hewesdar ku bê daxwaz û vîna dilan be jî, qulçavkên dilê xemdar

têne heyteholê û dibin mîna Dicle û Firatê bindest.

Bi hatina biharê re, jiyaneke nû dest pê dike. Ji xwezayê zêdetir, şênîtiya ganiyan jî şêntir dibe; teyr û tirûd dest bi çêkirina hêlînan dikin, rawil û tebayên çolane piştî gornevêneke kurt têjik û kudikên xwe tînin û ew bi dilovanî xwedî dikin. Herweha ew bi deng û qîrên pirtexlit jî, bihna xwe berdîdî û dev bi reqş û colanîne xwezayî dikin.

Ew awe, tewr û tore li nava mirovan jî her wisan çêdibe; ji aliyekî ve geşt û seyran, ji aliyekî ve kar û xebat, ji hin aliyên ve jî Newroz û şahî li pey hevdu kaşerêz dibin û dixulxulin.

Lê demsala biharê, ji Neteweyê Kurd re cuda ye; ji aliyekî ve şênî ye û ji aliyekî ve jî şînî ye. Ji hersê mehan jî, xasma ya biharê...

Erê, vê biharê çi kir û çi nekîr! Biharê, Kurdan bi Newrozê şad û şadan kiriye, lê ji gelek aliyên ve jî ew xemdar û perişan kirine; rûxandina Serhildana 1925-an û qirkirina Helebçeyaya Şêhîn, di 1988-an de...

Mensûrê Girgaşî nizanibû ku dê hewqas reşî û belengazî bi serê Neteweyê wî ve bêtin. Eger wî zanibûya, bêguman wî hewqas pesn û wesyetê delalî û kêlsîma biharê nedida. Lê, de her çi be, dîsan jî giyana wî di gorê de şad û şên be, ku hewqas rindiya Bihara Kurdistanê bi xameya xwe aniye zimên û vêjeya kurdî bi nexş û nimûşan ve kiriye rewneqa cîhana mirovatîyê.

Berî destpêkirina helbestên li ser xweşikayî û delaltîya bihara rengîn a Kurdistanê, em ê berê xwe bidin hin çavkaniyên ku behsa Girgaşî kirine û ew bi nav û nîşan dane nasandî.

Helbestvanê hêja Mensûrê Girgaşî, li Kurdistanê, ji helbestvanî û nivîskariya bi zimanê kurdî bêtir, bi pîşeya xwe ya "mele"tiyê menşûr bûye û ji gundê Girgaşê ye. Lê li gorî hin çavkaniyan, ew bi eslê xwe ji herêma Botan e. Îcar ew kengê û bo çi çûye li başûrê Kurdis-

tanê bi cih bûye, hê jî rind nehatiye zanîn.

Girgaş (yan jî Gêrgaş) dikeve rojhilata bajarê Amêdiyê. Ji mêj ve ye ku li wê herêmê lavje, stiran û helbest têne gotin. Her çiqasî ku tarîxeke xwepêgir a rast bo jidayîkbûn û çûna dilovaniya Girgaşî li pêşberî çavan tune, lê belê li gorî hin delîl û belgeyan, ew di Sedsala Şanzde û ya Hivde yê Zayîne de jiyaye. Herweha di dem û çaxê Mele Ehmed Hiseynê Bateyî de jî bûye.

Mamosteyê nemir Enwer Maî gotiye ku Mele Mensûr: "Ji gundê Gêrgaşê ye yê ku dikevite başûrê rojhelata Amêdiyê, di Sedê Yanzdê Mişextî da jiye. Çend hozanê cuda-cuda, ne ku bi rengê dîwanekê bi zimanê kurdî û bi awayê klasîkî hene, ji hemî hozan û helbestên wî yê spehî û taze berêkana hozanvaniyê ye digel hozanvanê Hekarî yê mezin Melayê Bateyê ye." Bi vê rastiya li jorê, îcar diyar dibe ku Girgaşî di dema Mela Hiseynê Bateyî de bûye. Doktor Bileç Şêrko û Micerson jî, gotine ku: Bateyî di Sedsala Pazdehan de, di navbera salên 1417-1490-ê Zayîne de jiye. Mamoste Elaedîn Secadî jî, vê gotina li jorî peji-randiye û gotiye ku: Girgaşî hevdemê Mele Ehmed Hiseyn Bateyî bûye.

Nexwe madem ku Bateyî di navbera salên 1417-1490-î de jiye, îcar kê-m-zêde mirov dikare bêje ku tarîxa çêbûn û mirina Girgaşî jî, her li dengyê wan salan bûye.

Ev nivîskar û kurdologên bi navûdeng ên ku li jorê behsa navên wan hate kirin, herweha kek Evdilreqîb Ûsiv jî digel wan, hemiyan gotiye ku, di navbera Girgaşî û Bateyî de helbesteke munazere hatiye gotin.

Ew helbesta munazere ya ku di navbera Girgaşî û Bateyî de çêbûye, bi temamiya xwe heft malik in. Çar ji wan ên Girgaşî ne û her yekê şeş rêzan in. Lê malikên Bateyî sisê ne, ew jî her yekê şeş rêz in. Destpêka wan ev e:

Mela Mensûrê Gêrgaşî:
Silava min seherxêzî
Li te, ey Bate her karî
Ji şebbazan şekirdîz î
Ji 'eqda dirr û mirwarî
Ji mewca fitneengîz î
Ji lutfa Xalîqê barî

Melayê Bateyî:
Ji lutfê û înayate
Tu yî Mensûrê rehmanî
Here goşê xirabatê
Bibîn fincan û xaqanî
Ji sîmaya bit û latê
Xuyabû sira Subhanî
...

Belê helbestvanê bi navûdeng Girgaşî, ne tenê helbesta Bihara Kurdistanê ris-tiye, herweha wî gelek helbest û qesîdene din jî ristine û dewlemendiya vêjeya zimanê kurdî kiriye şox û şaneşîna evîndaran:...

Delala nazîka rend î
Şepal î, dêm weku find î
Bi rastî ayeta zend î
Bihar û xweşîya can î

Tu daxwaza min î, dîlber
Ji min tu çak bike bawer
Ji bihişt û Zemzem û Kewser
Bi tenha min tu yazan î
...

Çavkanî:

1- Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî, Z. Zinar, Stockholm, 1991, rûpel: 153-157.

2- Çavkaniyên ku mamoste Sadiq Behaedîne Amêdî di Hozanvanê Kurd de (Bexdad, 1970, rûpel: 243-259)

nivîsîne:

a) Enwer Maî, El Ekradu fi Behdînan, Metbe'et-ul Hissan, Musil 1960, s: 204.

b) Diktor Bileç Şêrko, El Qezîyet-ul Kurdiyetî, 1930, el Qahîre, s: 21.

c) Mécerson. Kirmancî ya zimanê Kurdî, Londen, 1913, berperê

AGAHDARÎ

Di hejmeta NÛDEMê ya Nehan, rûpel: 40 de, şaşiyek di tarîxa çêbûn û mirina Xalid Axayê Zêbarî de çêbûye. Ew şaşî ev e: (1827-1828). Herweha ew şaşî di stûn: didu, peregraf: sisê de jî, dubare bûye.

Jixwe tarîxa mirina Zîbarî, ta niha jî nehatiye diyarkirin. Lê tarîxa jidayîkbûna wî, 1243-yê Hicrî ye ku beramberî ya Miladî dike 1827-1828.

Em ji ber vê şaşiyê jî xwendevanên xwe lêborîn dixwazin.

ROJNAMEGERIYA KURDÎ

Mehîz MAYÎ

Li ser rûyê vê dinyayê sal, heyam û zeman derbas dibin, çendî diçe jiyana mirovatiyê û şaristani her pêşde diçe. Mirovê ku di demekê de mîna heywanên kûvî bûn, şev û roj li deşt, çiya û beriyên ji xwe re li xwarina xwe ya rojane digeriya, niha ji ser heyvê jî derbas bûye, li ser banê stêrkên li asmanî digere. Ev pêketin jî gelek bi lez di vê çerxê me de derbas dibe, ku êdî di jiyana me a rojane de, tiştine wisa çêdibin ku mirov nema dikare di mejiyê serê xwe de kom bike û jê fêhm bike.

Yek jî aliyên pêşketina şaristaniyê, pêşketina ferheng û edebiyatê ye, ku jî wê jî ROJNAMEGERÎ şaxê herî pêşketî

û modern di pêşketina edebiyatê de ye. Îro di cîhana pêşketî de rojnamegerî bi rêya kompyuterê di pileya herî bilind de ye. Di televizyona di nav mala mirovî de, (text tv) dikare karê çend rojname û kovaran bi cih bîne.

ROJNAMEGERÎ ÇI YE?

Peyva ROJNAMEGERÎ, peyveke îranî ye, ROZNAMEGERÎ jî sê peyvên bi hev re girêdayî pêk tê: ROZ- NAME- GERÎ. Roz; yanî roj. Name; yanî nivîstok, yan reşbelek. Gerî; yanî kîrin, anku; karê rojnameyî. Ev peyve bêtir ji bo rojnameke rojane dipejire, ji ber ku Rojname mebest pê nameya rojê ye. Lê di karê pratîk de jî wê gazetê re tê gotin, ku rojê, heta mehê carekê derdikeve, jî bultenê mezintir û jî kovarê biçûktir e.

Ji bo ku em baştir rewşa peydabûna Rojnamegeriya Kurdî bizanin, baştir e em bi lez jî be, çavekî li tarîxa peydabûna çapemenî û rojnamegeriyê li Rojhilata Navîn, yan nêzîktir bêjin; wan milletên ku cîranên Kurdan in, lê binêrin, ew jî Erebb, Tirk û Fars in. Wek em dizanin, heta berî şerê cihanê yê yekemîn 1914-1918 gelê Kurd û Kurdistan di bin destê du hakimanan de hatibûn perçekirin, ew jî Tirkên Osmanî û Farsên Ecem bûn. Di herdu perçayan de jî gelê kole û tepeser bû. Di bin siya Osmanîyan de, gelên Erebb û Ermanî jî mîna gelê Kurd kole û bindest bûn, cudahiyeke biçûk hebû. ew jî ew bû ku gelê Mîsrê hinek serxwebûna xwe hebû, tîrojkên ronîya şoreşa Fransê zû gehiştibûn wê derê.

Her jî ber wê jî bû, ku yekemîn rojna-

meya li Efrîqa û rojhilata navîn, heta berî Stenbolê û Tehranê jî li Misrê derket. Ew jî rojnameya (Al-weqaî' Al-Misriyeh) bû, ku di sala 1828an' de li bajarê Qahîre derket.

ÇAPEMENÎ

Yekemîn çapxane ku gehište devera Rohelata Navîn di sala 1620'î da, li (Dêrhezqa) li Lubnanê bû. Sala 1686'ê jî li Sûriyê, bajarê (Helebê) çapxane peyda bû.

Wilo, hêdî hêdî çapxane zêde bûn. Di sala 1728'an da li Stenbolê û sala 1798'an Napolyon çapxane anî Qahîre, navê wê kirin (çapxana Al- Ahliye).

Yekemîn çapa bi tîpên erebî (ew tîpên ku yekemîn rojnameya kurdî pê derketibû) li bajarê (Fano) li Îtalya, di sala 1514'an da, li ser destê (Papa Yolyos) peyda bû.

Yekemîn rojnameya erebî (Al-weqa'î Al-Misriye) di sala 1828'an de li Qahîre derket. Di sala 1860'î da (Al-Cewanib) li Stenbolê derket.

Di demên berê da, çapxane li musulmanan heram bûn, heta di sala 1728'an da (şêxul-Îslam) li Stenbolê destûr da ku çapxane bêne danîn -herçende ew bi riya dêr û kenîsan jî hatibûn-. Ew sal bi sala destpêka çapkirinê li Stenbolê tête hejmartin. Di sala 1840'î da yekemîn çapxana hikûmetê ya resmî hat danîn û her wê salê jî yekemîn rojnameya tirkî (Osmanî) bi navê (Teqwîm Weqa'î) derket.

Di destpêka sedsaliya 17'an da û bi riya dêr û kenîseyên ermenî çapkirin gehijte Îranê. Yekemîn rojnameya îranî (Exbar û Weqaî `) di sala (1253'ê hicrî-

qemerî) ango di nîva sedsaliya nozdehan de, mîna bulteneke xeberî derdiket. Yekmîn rojnameya Îranî a rojane (Xulaset Al-Hewadis)"9" di sala 1850'î da derket û heta sala 1950'î dom kir.

ROJNAMEGERIYA KURDÎ

Gelê me devgirtî, destgirêdayî, ketiye ber pêlên dijwar yê ragehandina neyaran, nahêlin ew baweriya xwe bêje. Gelê kurd ji derbirîna kesatiya xwe a netewî bêpar e... ji dengbilindkirinê bêpar e... ji rêyên derbrîna gotina xwe bêpar e... ji wê jî ku ew bi xwe re deng bike bêpar e...

Bi milyonan ji gelê kurd çaverêyî radiyo, rojname û nûçexaneyê cîhanê ye, ku ew jî her na gihîjin wî, ne ji ber xwendevaniyê, yan nezaniya zimanên biyanî, yan nebûna rojnameyên kurdî yê ku tiştê ji bo wî û li dij wî tê gotin, ji wî re wergerînin, agehdarîbûn jî li ser wî qedexekirî ye, pejanên bilind û bi dirfî li derdora wî danîne. Yanî ew ji mafê agehdarbûnê jî bêpar e... nahêlin ku ew jî gotina xwe bêje? Bi azadî baweriya xwe li ser tiştê dixwaze, tiştê ku li ser wî tê gotin û programên ku ji wî re tên çêkirin bêje?

Ev gel di zivrokek bi stîrî (dirfî) de dizivre... carna wî bi "paşketin"ê gunehkar dikin. Di rastiyê de jî sedema paşketina wî ew bixwe ne, yê ku bi rasistiya xwe, wî paşketî dihêlin... ji vê jî mezin-tir, ew dikin û dixwazin ku ew "paşketî" be. Ji ber ku gelê zana zûtir, mezin û birêxistinek xurttir, li dij sedemên bîndestî û kolebûna xwe şoreş dike. Bi her buhayekî giran be jî, rizgariya xwe dixwaze.

Em nabêjin ku gelê me di vî warî de kêmasî kiriye, yan heta niha, ji bo azadiya xwe qurbanî nedane.

Weke di xwendina dîrokê de eşkere ye, torevan (edîb) û zanayên kurd gelek qurbanî ji bo damezrandina, zengînkirin û pêşdebirina rojnameriya xwe dane. Hinek ji wan hene jî, ku bi tenê ji bo nivîsandin, çap û belavkirinê jiyane.

Danerê rojnameya Kurdistan M. Mîlhet Bedir xan

Mîna (Mîdhet û Celadet Bedirxan, Huznî Mukryanî, Pîremêrd, Ela`eddîn Sicadî... û yên din) ji serkêşên rojnamegeriyê û mêrên serhildana çanda kurdî.

Dîsa jî belê dibe ku ew hemû hewildanên ji dil kirin jî dihatin rawestandî, piranî ji ber sedemên siyasî, ji wan jî sedemên netewî bûn. Anku rawestandî û qedexekirina wan bi tenê ji ber ku ew bi zimanê kurdî bûn.

Heta rawestandina ji ber sedemên madî jî, bi awakî objektîv girêdayî her wan egerên aborî, civakî, siyasî û çanda veşartî dibin rewşa bêparkirinê û bindestîya netewî de bûn. Xasma wê bêdengkirina siyasî, ku gelên din jî mîna gelê Kurd girtibû, êdî hîn kovanên rojnameriya kurdî zêdetir û girantir bûn.

Nexweşiya herî mezin di perçebûna vî miletî de ye, di rewşa wî ya ku ne xwedî biçûktirîn mafê xwe yê netewî û civakî

de ye.

Rewşa koletî, dûrbûn ji serbestiya siyasî û civakî, dûr ji serbestiya bîrûbaweran, weşandin û axiftinê. Herwisa nebûna delîvên (fîrset) pêşdeçûna roşinbîriyê, nemaze ger bikaranîna zimanê netewî li miletekî hat qedexekirin, ew dibe egera peydabûna astengan di rêya çêbûn, şînbûn û pêşdeçûna çanda

geleri ya her miletekî, ji wê jî û berî her tiştî rojnamegeriya wî miletî.

Yekemîn çapxana kurdî dîrokzan û rojnamevanê kurd (Huznî Mukriyanî) di sala 1915`an de li (Helebê) daniye. Ev jî bûyereke din di dîroka çanda kurdî de ye, ku yekemîn çapxana kurdî li derveyî welêt û bi xwe jî li bajarekî erebî çêbibe! ku yekemîn rojnameya kurdî jî li derveyî welêt û her li welatekî erebî derketibû.

Rewşa Kurdistanê, rewşa xelkê Kurd di bin barê bindestiyê de, bêparkirin ji mafê axiftin û nivîsandinê û bêparbûn ji her mafekî mirovatî, ev hemû sedem û rewşa gelê Kurd bûn ku yekemîn rojnameya kurdî li penaberiyê, dûr ji destê zalim û dagîrkeran ji dayik bibe.

Roşenbîr û dilsozên Kurdistanê, yên ku dilê wan ji bo gelê wan dişewite, nema wê bindestiyê qebûl bikin. Nemaze roşenbîrê ku ji malbatek kurdperwer û

welatparêz, malbata ku bi sed salane serê xwe ji bo serxwebûna Kurdistanê hildayê û di navçayên dagîrkeran de qîrandiyê û dibêje ; na, bindestiyê naxwazim. Belê malbata Bedirxaniyan ku taca serê me ne, vê malbatê yekemîn gaziya serxwebûna Kurdistanê di asmanê welatê me de bilind kir, ku îro jî heroj dilsozên welêt ji bo wê serxwebûnê mal û giyanê xwe qurbanî dikin.

Belê, ji xêra serê lawê wê binemalê Midhet Bedirxan Begê destpêka tarîxa rojnamegeriya me jî çêbû. Wî di 22 nisana 1898'an de dayika rojnamên kurdî, bi xweştrîn û şêrîntrîn nav (Kurdistan) û bi savik û şêrîntirîn ziman ku zimanê Ehmedê Xaniye li derbederiyê, li welatê Misrê derxist. Çawa Ehmedê Xanî bi (Mem û Zîn)a xwe bersiva wan dijminan da yên ku digotin Kurd ne xwedî tarîx û ferheng in, wisa Midhet Bedirxan jî bi rojnama KURDISTAN bersiva wan dilreşan da, yên ku digotin Kurd nezan û paşdemayî ne.

Du sedemên serekî hebûn ku yekemîn rojnameya kurdî li Misrê derkeve:

Egera yekem ew bû, ku li Misrê şertên dîrokî yên baş peyda bûn, tê de çand bi serbestiyê, carna jî serbestiya berfireh xweş bû. Ji ber vê jî heta niha Misrê cihê xwe yê cuda heye, bêyî ku mirov li rejîmên wê mêze bike.

Egera din ew bû ku roşenbîrên kurd û daxwazkerên azadiyê, yên li gelê xwe xwedî derdiketin, li alê herdu dewletên Îranî û Osmanî ve dihatin girtin û kuştin. Ew di nava organên siyasî-civakî yên hevpişk de, mil bi milê xebatkarên Erebi û Ermen ve li dijî Osmanîyan dixebitîn....

Ev du eger bûne sedema wê, ku ew bûyera dîrokî di dîroka gelê kurd de biqewimî, ew jî derketina yekemîn rojnameya kurdî li Misrê.

Eger (Mehemed Ebde) û (Cemaliddîn El-Efganî) ji bo serbestiya gotinê pena (hewar) biribû Parîsê û rojnameya (Al-Urwe Al-Wesqî) di sala 1883'an de derxistibû, Midhet Bedirxan jî ji Stenbolê pena bire Qahîreyê ji bo geryan li dû serbestiya gotina bi kurdî û rojnama xwe derbixe.

Hokarên bindestbûn, bêparbûn û paşdemana civakî û çandî wekir ku yekemîn rojnameya kurdî nêzîkî niv qern (sedsalî) paşî derketina rojnameya wan gelên ku Kurd li deverê pêre dijî derkeve.

PROBLEMÊN ROJNAMEGERIYA KURDÎ

Em Kurd, weke milletekî ji hev qetyayî û ne xwedî dewlet û hêjta bindest, problem di her warê jiyane de zehf in. Di warê rojnamegerî de jî barê me û giriftariyên me pir in, lê yên herî berçav ev in:

1- Hebûna çend diyalektan, ji wan jî du yên serekî, ku rewşa me ya bindestî, parçebûyî û jihevqetyayî wilo kir ku bi derbasbûna sal û zemanên dirêj, millet ji hev dûr û sinorê dewletan ew ji hev dûr kiriye, êdî gel nema ji dialektên hevdu fehm bike. Tiştê ku hîn vî barî di vê xalê de gran dike, bikaranîna du alfabe-yên cuda-cuda ye, eger em nebêjin sê.

2- Ji vê xalê jî girîngtir, nebûna azadiyê ye. Nimûneya wê jî ew e, ku her ji ber nebûna serbestî û azadiyê bû ku dayika rojnamên kurdî "Kurdistan" li mi-haciriyê ji dayik bibe. Heta îro jî bi

dehan rojname û kovarên kurdî li derbide-riyê, li welatên biyanî derdikevin, ku destê xelkê Kurdistanê nagihîje wan.

Astenga herî pêşîn problema bêparkirin, bêdengkirin, nehêlan û bindestkirinê ye... çunkî di hinek serdemên kin de, ku hinek azadî hebû, rojnameyên kurdî derdiketin. Mîna serdemê hikmeta şêx Mehmûd, serdema Komara Mehabadê, serdema piştî şorişa 14'ê gelawêjê li Iraqê û serdema piştî beîannama 11'ê adara 1970'yî li başûrê Kurdistanê.

3- Ji astengên rojnamegeriya kurdî, ji bilî azadiya weşanê, problemên çapkirinê û belavkirinê, rewşa diravî û kadroyan û... hwd.) trajediyêke bi serê xwe ye. Ji bo behskirina wê rûpelên dirêj divê, li vir delfiveya wê tune ye. Lê em werin ser naveroka mijara vê nivîsa xwe:

4- Bilindiya hejmara nexwendevana di nav gelê Kurd da, ku ev jî her ji sedema bindestiyê tê. Rojnamên ku bi kêmanîya xwe derdikevin jî, kesên ku dixwînin hindik in. Di vê xalê de başûrê Kurdistanê jî perçên din baştir e, ew jî ji ber ku her ji sala 1970'î ve, xwendina kurdî di dibistanan de heye.

5- Rojnamegeriya ne bi zimanê kurdî. Ev jî her ji rewêa bindestiyê tê. Yek ji sexletên rojnamegeriya kurdî ew e, ku her ji dayikbûna wê bi zimanên ne kurdî, yên cuda-cuda derketiye "27" rewşa paçebûn, hêbahirkirin û bindestbûna netweya kurd bû sedema wê ku rêxistin, hêz û partiyên kurdî rojnamegeriya xwe (ya ku taybet bi civata kurdî û doza wî ve ye) pir caran bi zimanên biyanî, carna jî têkel, kêman caran jî bi kurdî derbixin.

Hosa rojnamegeriya kurdî ya bi tirkî, farisî û erebî peyda bû. Yan jî ya têkel, kurdî-tirkî, kurdî-farisî û kurdî-erebî. Ev rewş heya îro jî dom dike, xasma rojnameyên rêxistinên kurdî li Kurdistana

Trkiyê.

Li Iraqê jî rojnameyên kurdî yên rojane bi zimanê erebî derketin, mîna (Xebat) di salên 1959-1961. Rojnama (Al-Ta`axî) jî meha nîsanê sala 1967, heta tîrmeha sala 1968 (di peryoda yekem da). Rojnameya (Ennor) di salên 1968-1970 (periyoda duwem) da.

Yanî rojnamegeriya kurdî bi zimanê sê neteweyên cuda, bi zimanê kurdî (herdu diyalîkt û elfeba erebî û laînî) derketiye....

Bi Milyonan gelê me ji zimanê bab û kalan hatiye qedexekirin, roşenbîrên me jî mela û feqî bûn, bi zimanê erebî ve mijûl dibûn, êdî dema nivîstok jî dinivîsandin, bi zimanê serdest dinivîsîn da ku xelk ji nivîsîna wa fehm bike.

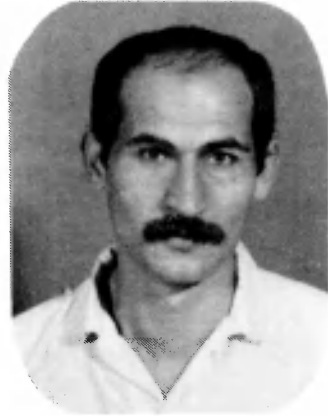
Hêz û rêxistinên siyasî jî, yên ku dixwazin gel ji bindestiyê rizgar bikin, eynî rolê dilîzin. Ji ber ku gel nexwenda ye, yan yê xwenda jî zimanê biyanî ji zimanê Kurdî baştir dizane, êdî ew rêxistin jî, ji bo ku dengê wan bighîje pirtir kesî, rojname û nivîstokên xwe bi zimanê biyanî derdixin. Helbet ev jî ziyaneke mezin dide zimanê kurdî, kesê kurd û tevgera rizgariya kurdî.

Çavkanî:

- 1- Mêjûy edebî kurdî, Ela`eddîn Siccadî bexda, 1952.
- 2- Rojnamegeriya kurdî li bakûrê Kurdistanê û Tirkîyê, Malmisanj û Mehmûd Lewendî, Swêd. 1989.
- 3- Derbarê rojnamegeriya kurdî, Dr. Îzeddîn Mîstefa, Bexda, 1973. bi erebî.
- 4- Sabir Elî Ehmed, mûletê ne xwedî rojnameke rojane, Kurdistan, 1989. bi erebî.
- 5- Jiyana rewşenbîrî û siyaafî ya Kurdan, .Dr. Celîlê Celîl, w: Elî-şêr, Swêd 1985.
- 6- Çend rûpel ji dîroka gelê Kurd, Dr. Kemal Mezher, w: Elî-şêr, swêd, 1991.
- 7- Kurd le sedey 19& 20 da, Kris Koçêra, w: Mehmed Rîyanî, Telran 1989.
- 8- Mêjûy wêjey kurd, Siddîq Borekeyî, Banê- Kurdistan, 1991.

TERORÎST

M. Alî K.

Sal, hezar û nehsed û heftê û yek e; bûyerek ku li gundekî Mêrdînê diqewume, rojeva Turkîyê dagir dike û ji hêla raya giştî ve bi baldarî lê taqîp kirin.

Li gor agahdarîyên rojnameyan li vê navçeyê terorîstek peyda bûbû. Lê, dîsan li gor şiroveyên wan ev terorîstekî gelekî xweser bû û bi tu diruvê terorîstekî din ve ne diçû: di dîroka Turkîyê de ku ji vê hêlê de zengîn bû, heta nuha mînakên wusan ne hatibûn dîtîn. Rojname zêdetir li ser metodên wî disekinîn û digotin;" Ew metodên ku terorîst bikar tîne taybetî ne! Ew êrîşên xwe bi şevê, dema hîvtarî ye dike. Û heta nuha jî ew êrîşên xwe li ser leşkerên ku harisê tixûbê Sûrîyê ne dike. Gelekî balkêş e ku heta nuha vî terorîstî hêj fişek ne teqandiye. Tenê di tarîfîya şevê de ew digre ser kozikên leşkeran û ji nişka ve wan diqutifîne. Bi vî babetî heta nuha sê leşker şehîd xistûne!"

Lewra, rojnamevanê ku ev nivîs nivîsî bû, hezar caran poşman bû ku çavên xwe li vê dunyaya fanî vekirîye û şîrê diya xwe mêtîye! Ji ber ku ordiya tirk eva li xwe weke heqaretek mezin qebûl kir û bi çepîlê rojnamevan girtin, ew avêtûn zindanê û ji wê rojê û virde, ji vî rojnamevanî kesekî tu salox nema hilanî!

Paşê jî serokgeneralê ordiyê xwe mecbûr dît û di radyo û elevîzyonê de gotarek da; di

gotara xwe de got ku: "Mehmetçik ji tu tiştî û tu kesî natirse! Yên ku tersî vê dibên xayînên millet û dewleta me ne!" Bi dû de jî ferman da ordîyê ku çî pêwîst be bikin , ji bo ku vî terorîstî sax an mirî bi dest bixin. Ji bo vê vatiniyê jî tabûrek qumando rêkirin navçeyê.

Tabûra qumando di navçeyê de dest bi operasyonan kir û piştî çend rojan jî nefîce girt: statîstîka operasyonan, çar gundên şewutî, panzdeh zilamên ku bi îşkencê seqet mabûn û sêsed gundiyan girû bûn.

Gundiyan hewar û gazîya xwe gihandin nûnerên xwe ku di parlamentoyê de bûn. Nûneran ji gundiyan re gotin ku ew ê nikaribin tu sozê bidine wan, ji ber ku eva meseleke leşkerî bû. Lê dîsan jî tiştê ku ji destê wan bihata ê kiribana, diva bû şika gundiyan ji vê yekê tuneba, ji ber ku aha dîsan wexta hilbijartinê bû û pêwîstiya wan gelekî ji dengên gundiyan hebû.

Rîspiyên gundiyan hêj li Ankarê, li hêviya bersiva parlamenterên xwe bûn , dema ku ji navçeyê saloxên xêrê bihîstin. Parlamenterên ku ne dixwestin xwe bi carî gundiyan bixin , bi dû van saloxên xêrê re , hatin xwe zû zûka gihandin gundiyan û gotin ku hikûmetê bi ya wan kiriye û loma ev operasyonana hatine rawestandin. Lê heqîqet helbet bi babetekî din bû, ji ber ku hemû gundên navçeyê nesîbê xwe ji van operasyonên tabûra qumando girûbûn.

Di wê navbêndê re jî êrîşên "terorîst" rawestîbûn. Lê herkesî eva bi hilatina hîvê ve girê dida û digotin: "Dema ku dîsan hîvtarî bibe ewê terorîst dest bi êrîşên xwe bike!"

Bi rastî jî ew her panzdeh şevên ku tava hîvê bû, tu deng û salox ji terorîst derneketin. Û heta bi dû hersê şevên ku hîvtarîbû jî tiştek neqewumî. Lê şeva çaran terorîst dîsan êrîşek biribû ser wan û di vê êrîşê de leşkerekî din kuştîbû. Sibehî dema ku kontrol çûbû ser kozikan, ji bo ku harisan biguhere, leşkerek di kozika xwe de mirî dîtîbûn. Karbîdestên leşkerî zû dest danîn ser vê meselê û nehiştin ku di vê derbarê de tu înfomasyon belav bibe.

Lê, eger ne bi tevayî bû jî dîsan di rojnameyan de hin salox belav bûbûn. Li gor van saloxan MÎTê di derheqê vî terorîstî de hin agahdarî bi dest xistîbûn û hêvî dikirin ku di wextekî kin de ewê wî bigirin.

Çend roj şûnde di hemû rojnameyên Turkîyê, di bergê pêşî de, xeberek hebû; "Terorîst girtin!" Û li bin vê xeberê jî wêneyek hebû. Di wêne de, zilamekî navser bi rî û şaşik li ber kerekî rawestîbû. Li gor saloxên rojnameyan, terorîst heta nuha êrîşên xwe li ser vî kerî dikirin. Di êrîşa dawîn de, şopa ker hatîbû derxistin û çend şopgerên jêhatî şop gerandibûn û terorîst li mal, li gel kerê wî zeft kiribûn. Heta digotin ku ew di amadekirina êrîşin nû jî de bû...

Wê rojê li Turkîyê, êdî li sûka reş jî rojname peyda ne dibûn. Ew kesên ku di jiyana xwe de qet rojname ne kirîbûn û nexwendibûn jî çûbûn rojnameyek sitandibûn. Rojti- ra din gelek rojnameyan çapa xwe ducar kiribûn.

Bi dû çend rojan de hate famkirin ku yê weke terorîst hatiye girtin melayê gundê P. ye. Mela herçendî gotîbû ku bêgûneh e, dîsan jî kesekî jê bawer nekiribû. Dadistên di

derheqê mela û kirinên wî de dosyek ji dused rûpelî amade kiribû û ji bo mela tawanê herî giran, dardekirin xwestibû.

Rojnamekê jî di derheqê mele û jiyana wî ya terorîstî de lêkolînek çêkiribû û eva perçe bi perçe heroj çap dikir. Li gor saloxên rojnamê têkiliyên mela bi Ermenîstan û Yewnan re jî çêbûbûn û ji van dewleta pere distandin, ji bo ku li Kurdistanê serhildanekê li darxe û Turkîyê perçe bike. Rojekê jî rojnamê secereya bav û ejdadên melê weşand û bi vê riyê mele hate agahdarkirin ku di eslê xwe de ew ne ji Neqşebendîyan, lê ji Bedirxaniyan e; bavê wî û Emîn Bedirxanê ku mîrê kurd yê dawîn bû pismamên hevedin bûn. Wekî din jî xezûrê bavê melê di serhildana Şêx Saîd de beşdar bûbû. Rojnamê lê zêde dikir û digot ku: "Mele li pey heyfa bav û kalê xwe ye!"

Mele di rewşeke xirab de bû, û dizanî bû ku şensê wî tune, ji bo ku bikaribe bêgunehiya xwe îspat bike. Hemû kesî û hemû tiştî li dij wî digot! Di rewşeke wusan neçar de, mîna hemû mirovên dîndar melê jî li ocaxên xwe, yên mîna Şêx Evdîlqadirê Geylanî, kire hewar û gazî û li hêviya deriyekî xêrê ma.

Pişî demekê, di wexteke ku mehkemeya melê nêzîk dibû û hêvîya wî kêr bûbû, te digo qey ocaxên melê dengê wî bihîstibûn û bi hewara wî ve hatibûn. Ji ber ku dîsan leşkerê li ber tixûb di kozîka xwe de mirî hatibû dîtî. Ew jî mîna yên din navqetî bûbû, lê bi şewê fermî digotin ku "hatiye fetisandin". Lê ya baş ji bo melê ew bû ku, li ser kozîka yê leşker şopa pîkola kerekî hatibû dîtî. Eva delîleke xurt bû ku terorîst hêj nehatiye girtî. Ji ber ku kerê melê weke unsûrekî tawanê melê li hêviya mehkemeyê, li axurê belediyê girêdayî bû.

Bi dû vê bûyerê de, karbidestên leşkerî yên heremê biryar dan ku wan kesên xwedî ker in teva bigrin bin çav. Bi dû vê fermanê de li heremê bi hezaran kerên bêxwedî û beradayî bi çolê de terqîya bûn! Lê di vê navbêrê re tabûra qumando jî dest bi operasyonên xwe kiribû. Di operasyonan de kerek li kû didîtin ew gulebaran dikirin û dikuştin. Bi vî babetî wan dixwest rê li "terorîst" teng bikin.

Wusan hêj qumandoyan kuştina keran didomand û ji nişka ve vê bûyerê reneki navnetewî girt. Ji ber ku çend wêneyên kerên gulebarankirî di rojnameyên Ewropî de jî çap bûbûn. Van wêneyan tesîra xwe li hîsên Ewropîyan yên ji vî alî de nazik, kiribûn û dilê teva şewutandibû. Loma jî hemû komikên heywanparêz seferber bûbûn û bi rêya Konseyaya Awropî dewleta Turkîyê protesto kiribûn. Di protestoyê de xwestinek jî hebû ku Turkîyê divê problemên xwe yên etnîk bi rêyên demokrasî hal bike.

Serokwezîrê Turkîyê, Cengîzhan Selçûkê ku heta nuha xwe di qultixê xwe de giran kiribû û ne xwestibû van bûyeran şirove bike, rabû di televizyonê de axaftinek kir. Di axaftina xwe de, serokwezîr, weke welat serxwebûna Turkîyê parastibû û gotibû ku: "Mafê welatên din tune, ku tekiî karên Turkîyê yên hundurîn bibin. Dewlet him li mirovê xwe dixê û him jî ji wan hez dike, eva kesekî din eleqedar nake! Ya din jî li Turkîyê tu meseleke etnîkî tune. Ew tirkên ku weke kurd tên nasîn li Turkîyê hemwelatîyên di dereca yekemîn de ne! Lê li welatê me li vê herema paşmayî, meseleke terorê heye. Di eslê xwe de evana Ermenî ne û ji Yewnan jî alîkariyê werdigrin ji bo

ku welatê me perçe bikin. Lê dewleta me bi hêz e û ewê vê meselê çareser bike. Û di vê çareserkirinê de jî dewlet û qewetên leşkerî tu carî jî ji prensîbên demokrasiyê û dîr nekevin, bila şika tukesî jî vê çênebe! Ewropî dibên hêzên leşkerî ker gulebaran kirine, eva jî ne rast e û propaganda terorîstan e; tenê li cihekî erebeyek leşkerî li binguhê kerekê ketiye û ev kera mirîye, lê eva tenê qezeyek e û qezên wusan li Ewropa jî çêdibin!" Bi dû axaftina serokwezîr re, li Turkîyê mînaqêşa li ser terorê û talûka perçekirina welêt gurr bûbû. Rojnameyan heroj li ser têkilîyên terorîstan ku bi Ermenî û Yewnan re hebûn, dinivîsîn. Li gor saloxên rojnameyan; heremên rojhilat tûjî çek û cepxane bûbûn, bi gotineke din digotin; "Bûye kodika barûdê!" ha diteqiya, ha diteqiya... Heta rojnameyekê nivîsî bû ku; "Dehlîzek binerdê di navbêna Agirî û Êrîvanê de hatiye tespît kirin û çekên ku hatine welêt hemû di vê dehlîzê re derbas bûne" Lê çend roj şûnde hate famkirin ku eva ne tu dehlîz, tenê şikeftêk bû!

Di hengameyek wusan de, rojekê serokgeneral derket di radyo û televizyonê de gotarek da. Got ku: "Teroristê pêşin di ser cenazê min re derbas bin û paşê vî welatî çê perçe bikin!" Bi dû vê gotarê re hêj çend roj nebuhurîbûn û generalan hemû hikum kirin destê xwe.

Rojekê di televizyonê de xeyala zatê serokgeneral û çend qumandanên wî xweyanî bûn. Bi dû bêhnikeke bêdeng re serokgeneral şekirek şikenand û dest bi axaftinê kir: Di axaftina xwe de da famkirin ku parlamento fesex kiriye û serokwezîr jî avêtiye zindanê. Paşê jî da famkirin ku ew ê ji bo demekê him serokwezîr û him jî serokkomar be. Lê dîsan jî ji bo ku şaş neyê famkirin ê kincên leşkerî ji xwe nekirina!

Eva di hate wê manê ku hemû tiştên çapemenî û weşanî dikete bin kontrola hêzên leşkerî. Ji ber vê yekê jî tu salox û agahdarî di derheqê bûyerên ku li vê navçeya Mêrdînê dibûn, nema ghişt raya giştî û heqîqeta vê meselê ji xelkê veşartî ma. Hêzên leşkerî bi carekê perdeyek kişandin ser vê meselê û bi vî babetî mesele tefandin.

Lê dibên, zeman hakimê adil e, û eva gelekî jî rast e. Ji ber ku berya demekê pirtûkek lêkolîner û kurdnasê Rûsî Îskenderovê Baba çap bûbû. Di vê pirtûkê de Î. Baba, çend nivîskar û şairên kurd yê wê demê jî, li gel berhemên wan dide nasîn. Ji herema Mêrdînê jî behsa nivîskarekî bi navê "Xwînherê Kurdî" dike. Î. Baba heyfa xwe lê tîne ku di derheqê jiyan û navê vî nivîskar yê rastîn de, tu agahdarî bi dest nexistiye. Tenê çend nivîs û şîrên vî nivîskarî ku bi dest xistiye, di pirtûka xwe de weşandiye. Xwînherê Kurdî, di bin sernivîseke; "Ji nîfşê ku bê re!" bûyerên wê demê jî kat dike û rastiya li paş van bûyeran bi vî babetê jêrîn şirove dike: "Eva serê demekê ye ku zilm û zordariya dewleta tirk û hêzên wê yê leşkerî, li vê navçeya me bêhawe zêde bûye. Heta nuha pênc gundên nêzî xeta tixûbê Sûrîyê bi carekê ve şewutandine; bi sedan gundî bê sedem hatine girtin û îşkence kirin. Dewlet ji gundîyan re dibê hûn terorîstan vedişêrin û ev terorist bi şevê digrin ser kozikên leşkeran û wan difetisînin, lê heqîqeta meselê ne wusa ye.

Li gundekî navçeyê kerekî bêxwedî hebû û eva hertim nêzî xeta tixûb ji xwe re diçêriya. Ez nizanim bê ji ber çî sedemê bû, lê vî kerî qet ji leşkerên tirk hez nedikir û

li kû didîtin êrîş dibire ser wan. Eva carekê min bi çavên xwe dît. Rojekê leşkeran bi tirumpêlekê girtin ser gund ku saxtî bikin. Dema ku leşker li nav gund belav bûn, min dît ku ev ker nêzî tirumpêla wan bû û bi zîrkan herdu lempeyên wê yên pêşin şikenandin. Bêşik yê ku bi şevê jî êrîş dibire ser wan ev kera bû; û di êrîşa dawîn de jî şehîd ket!

Di wexteke ku mêrê kurd bi xwe li dewa xwe xwedî dernediket, kirinên vî kerî ji bo min serefrazîyek bûn û ez bi kirinên wî dilşa dibûm û bi mirina wî re jî gelek êşiyam. Ez ji nifşê ku bê, hêvî dikim ku kirinên vî kerî ji bîr nekin."

Eger ne ji Xwînherê Kurdî ba, ê rastiya vê bûyerê jî mîna gelek bûyerên din, di tariya dîroka me de winda bibaya. Herweha ji xeyn zimên, berî ku ez li vir niqteyekê deynim, ez ê wê şûra Xwînherê Kurdî jî pêşkêşî we dikim:

KERÊ BI NAMÛS

*Bi tarîxa heftê û yekê hîva dehan bîst û yekê
Li serxetê li ber qelêç leşker girt dora gundekî
Wisa neyar wisa dijmin tîfing dagirt ji fişekê.
Şevêk reş î pir tarî bû saet li duwnzdeh û yekê
Kerek hebû qut î kem bû him jî kor bû bi çavekî
Rengê wî reş qama wî kin umrê wî li dor çar û yekê
Beradayî bê xwedî bû kesî ne dihewand malekê
Bi namûs û pir zana bû û zû neyaran nas dikî
Him fêris û qehreman bû çêtir ji şêr û filekî
Wî leşker dît li ber benê hema bi lez hicûm dikî
Bi zir zirê û qor qorê leşker li erdê dirêj dikî
Paşê li ser pîkolê dikî
Qudûm şikest nav qetiha bi ser de mîza zer dikî
Navê wîya Dûrmîş bû û navê bajarê wî Hendekê
Qumandan hat ser lê nerî dît ew çawan sikratê dikî
"Eywah oglum şehit duştun" ker jî zir zira xwe dikî
Gundî civand zirta dikî wana davêje feleqê
Temo weke mêran qîrek dayê tu çi dawê li me dikî
Qutîfîye leşkerê te ji kerê qut î kem bi çavekî
Rabûn bi lez leşker civand wîna davêjin cemsekê
Berî bighin nexweşxanê can da nema çav bel dikî!*

FEDÎ

ROJHAT

Ji dil û can dixwaze bike
Fedî dike vedişêre
Naxwaze kes bibîne
Bi hev re çawa dijin
Naxwaze kes pê bihese
Ser dibe mîna cemedê
Naxwaze kes bibihîze
Bi dil nexweş dikevin
Dixwazin wenda bibin
Her yek bi alîkî de
Di ronahiya findeke nîvmirî de

Bi kenekî kelegirî
Bi dilekî bê dilî
Te dihebînim wek mêvanekî
Ji te sar in bi rastî
Lê naxwazin tu pê bihesî
Ne ji ber tişteki ewqas girîng e
Ji ber bi tenê raketîneke bêdil e

Bimîne neçe dibêjin bi dev
Rabe biqewite dibêjin ji dil
Hinek bê silav wenda dibin
Di tariya nivê şevê de
Di ronahiya findeke vemirî de

Ji çavên wan tê xwendin
Bi mirûz dibên here
Bi dev dibên bimîne
Herdu jî qet naxwazin
Wê şevê bi tenê razin
Xewnên ji hev cuda bibînin

Belkî tirsan wan
Ji biyaniya mêvan
Hiltûnin wê kirinê
Ji bo şeva li dû tê

Xwastina wan ne tişteki zêde bû
Tenê çend kêliyên ji xwe çûyin bû
Demek pir kin be jî
Xwe di hev de dîtin bû
Di ronahiya tariyê de
Li ber findeke vêsîyayî
Di nav cihekî germ de
Ramûsanek ji agir bû
Bi ser du bedenên qefilî de
Bi ser du bedenên xwîdayî de

Kanibûn xwestina xwe bianîna cih
Ne xema mêvan bû
Lê nedixwestin kes pê bihese
Ji bilî çend kesan
Di ronahiya tariyê de
Li ber finda vêsîyayî

Wê şevê xew neket çavan
Ne mêvan ji xew ve çû
Ne agirê temirî sar bû
Belkî yar jî nebûn ji dil de
Tenê xwestibûn agirekî vêsînin
Wê şevê di bin cih de

Di xew de pilepila wan
Mêvan fam nekir
Ji bayê xewan
Belkî jî di xewnan de
Gihîştibûn armancan

Di tariya heyva spî de
Di bin nivînek diheziya de
Li ber findê vêsîyayî
Belkî jî mêvan ketibûn xewnê
Ji ku derketibûn wê nivê şevê
Him jî bê dawet
Av li agir kiribûn
Agirê venedisiya bi ava cemedê

Bi rastî ne sîcê wan e
Kevneşopiyek e
Ji bav û kalan maye
Ji salan jê re gotine
Şerm e
Fedî ye
Bê rûmetî ye

Bênamûsî bû mêzekirina li hev
Sedema kuştinê bû bi hev re bûn
Tewanê giran hesabandin hinck wek ên din
Li ber melekî
Ango li ser masekê
Markirina li hevûdin
Yanî tapikirina li ser hev
Hevûdin xapandina
Bi kelepeke zêrîn
Tişteki bi rûmet dîtine

Lê ji bo xwarin û vexwarinê
Qet şertek daneninê
Ji bo zaranîê jî
Tişteki xerab negotine
Kêmaqilekî aqil daye bav û kalan
Tiştên nemînin tîn serê pisên pisan
Ne mafê tu mirovî ye
Binêre li dostekî
Bi dilekî sar ê cemidî
Li ber findekê diperpîte nîvmirî

KARÎKATORVANÊ KURD EYNAT

Karîkatorvan û hunermendê hêja Eynat di sala 1964'an de li gundê Qêsim, ji malbateke navdar, malbata Dîkê hatiye dinyayê. Malbata Dîkê ji malmezinên Çiyayê kurmênc e.

Eynat xwendina xwe ya lîseyê (bekeloriya) li bajarê Helebê xelas kiriye.

Mamoste Eynat çî bi latînî, çî jî bi erebî xêzkêşekî gelekî jîr e û herweha tembûrvan û dengbêjekî koma "Aşûtî" ye.

M. HEMO

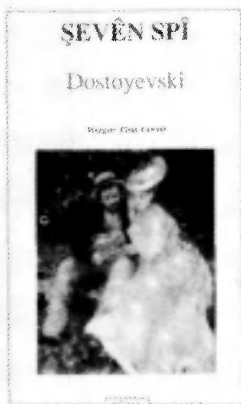

Eynat Diko

Karîkatorêkî Eynat Diko

Du Klasîkên Bi Kurdî

Medenî FERHO

Vê biharê du pirtûk; yek jê **Mîşk û Mirov** ya **John Steinbeck** ya din jî **Şevên Spî** ya **Dostoyevskî** ji aliyê **Firat Cewerî** ve hatin wergerandin û di nava weşanên **Nûdemê** de li **Swêdê** derketin. Erê, we şaş nexwend: Wergera zimanê kurdî... Pirtûkên klasîk, bi zimanê kurdî...

Van çend rêzên min dilgermik nebînin. Ger ji nava gotinan hilma germ bifûre jî, bidin xatirê dilşahiya nivîskar.

Ber, kar, pir mezin e!...

Bi qasî mezinbûna xwe jî karekî pir girîng e!...

Karekî heja, karekî pêwîst e!...

Karê wergera pirtûkan, karên wilo giran karê dewletan e. Ne kes, dewlet van karan didin ser milên xwe. Kes nikare hilgirin. Kes ku di vî nîrxê de binbar bibe,

rabûna wî/wê zehmet e, tim li ser çogan dimîne, dawî çogên wî/wê diqerinin, dikeve. Ya duduyan aliyê aborî... Di nîrxê wergera pirtûkan de dilojarê ye!... Weyn e!... Waweylê ye!... Haveynê mecalê nade!... Pêşî xweş e, paşî reş e.

Mixabin dewleta me kurdan tune ye. Dev ji dewletê berdin, hebûn û nebûna me kurdan bi tayekî xav ve girêdayî ye. Îro li Kurdistanê şerê hebûn û nebûnê tê dayîn. Xwezî çihê xwe daye hêviyê. Hêvî mezin e...

Îcar, karê dewletê ji aliyê **Mîrza Cewerî** ve hatiye pêkanîn. Di war û nîrxê edebî û çandî de karekî dîrokî ye. Pirozî, dilxelatî, wesif û pesin heqê wî ne.

Firat Cewerî bi wergerandin û weşandina van herdu pirtûkan agirê ocaxa edebî geş kiriye. Bexçên ku bi destên hostenecaran hatine çandin û bijartin, bi vî karî xemle û bargir kir. Bo berdestîkên cilên nû, rûniştina ber vî agirê geş, gera nav bexçên têr xemle û bargir wê pir xweş be.

Gelo kîjan hunermendî ji klasîkan para xwe nestandîye? Nivîskar be, wênekar be, hozan û dengbêj be... Di bingeha wî de, di xerc û avaniya hewngiriya wî de, di stewihandina mêjiyê wî de, para wan hunermendên klasîk tune ye?

Yekemîn:
Dostoyevskî! ...

Yê din nivîskarê Amerîkî:
John Steinbeck! ...

Dabaşa me ji herdu nivîskar û du pirtûkên wan in.

Du nivîskarên nemir û du pirtûkên wan yên ku dergehên jiyana berdewam li rûyê wan vekirine... Ji herdu nivîskaran jî, xwendevan, têra xwe agahdar in. Wan xweş nas dikin. Ji hêla jiyana wan jî, ji hêla berhemên wan jî... Ji ber vê sedemê, heya ji min were, ez ê ji bo xwendevanên heja di war û nîrxê cuda de qala wan bikim. Lê bi gumana min, li ser van nivîskaran, di çi nîrxê hebe de, bê qalkirin, bê nivîsandin, pir tiştên nuh wê tune bin. Her tiştên ku bîst gotin, ronahiya rojê dîtine. Tiştên nuh, di derheqa wan de, galgala kurdî ye... Ev jî pir mezin û girîng e. Bi kurdî nivîsandina her nîrxê nuh e.

Nivîskarê pêşî **Dostoyevskî** ye... Çavkaniyek ji çandî, edebî û hewngiriya cihanê ye. Pirtûka wî **Şevên Spî**...

Dostoyevskî di hemû berhemên xwe de bûye palê mirovatîyê. Tim xêr xwestîye... Xweşî û ronahî dil kiriye. Lê mixabin, her dem reş û tarî derketîye ber hemêza wî. Ji jiyana xêr û têr ronahî, ji danûstandina mirovatîyê têr nebûye. Girtin û sirgun bûne hevalbendên wî. Perçek ji jiyana wî zor û zehmetî ye. Jiyanek têr qerqaşûn heya sala 1866 domandiye. Di vê salê de **Sûe** û **Ceze** weşandiye. **Dabaş** hemû azadî û serbestî ye. Kesên ku hatine pelçiqandin, belengaz, elemoyî, yên hatine marazdan bûne dabaşa pirtûkên wî. Ew kesên hatine pêlêkirin, bi rewşeke psîkolojîk ji xwe re kirine

armanc. Mîna pêxemberekî li merivan xwedî derketiye. Bi gotin û nivîsandinên xwe di hawara wan de hatiye.

Ev e ku mohra Dostoyevskî li hemdema 19'an ketiye. Ew mohr jî bû nişanî û armanca hostetiye.

Di destpêka Şevên Spî de ev dabaş li bîra wî ye. Ya dilê xwe û hêviyên di nava mêjiyê xwe de, bi wê ava kîmyewî ku tê hilbijartin, tîne ziman. "Şevên wilo xweş... (...) ku mirov ancax dikare şevên wilo di xortaniya xwe de bibîne!" Xortanî jiyane. Jiyana ciwanî û gewrik... Hêviyên ronahî, xweş û geşiyê ye. Dostoyevskî li jiyana ciwanî û gewre digere. Heta dawiya emrê xwe ew gera xwe didomîne. Gotina wî ya "Heşt salên min in ez li Petersbûrgê dijîm, lê min hê jî, ji xwe re nasek peyda nekiriye!" Gelo ew nas kî ye, ku ew tim lê digere? Gelo ew nas ne jiyana di dilê wî de kat daye; di nava ava mêjiyê wî ê kîmyewî ku pêlên têrkel dide, de ye? "Dilşahiya wan dilşahiya min, xemgîniya wan xemgîniya min e". Ev gotin jî daxwaza nivîskar e... Bo mirovan nişan dide. Xwe berpirsiyarê hemdema xwe dibîne. Berpirsiyarê jiyane û merivan...

Kalo jî, Matroniya, Nastenkaya delal jî, cîran, rêwingî, gerok, tevnepirk, dîwar, boyaxa zpîzer, belengazî, kursî, gulfiroşa xweşik, bihar, xanî, pace, dar, kuçe, kolan, fayton, kinc, şifqe, ax, kevir, erd û ezman... Hemû hevalê wî ne. Bi kurtî jiyana berçav,

ku bi destan tê girtin, jiyana ku bi destan nayê girtin, bi çavan nayê dîtin, hevalê wî ne. Her tim biharê dixwaze... Ew cîhaneke jar û nexweş naxwaze. Ew... " ...Keçikek ciwan û bêhawe xweşik" dixwaze. Ew mîrikên belakir, lumpenan naxwaze... Ew, jinika di çengê xwe de, delal û kubar dixwaze. Ew rêwingtiya bi tenê naxwaze. Bi hev re, tevayî dixwaze. Jiyanekê tevayî, jiyaneke hevaltî, hogirtî, têr têkilî dixwaze...

Ew di dawiya pirtûka xwe de jî dibêje:

"Bila ezmanê te her tim sayî be, bila bişirînên te yên dilovan şewq û şahiyên xwe winda nekin..."

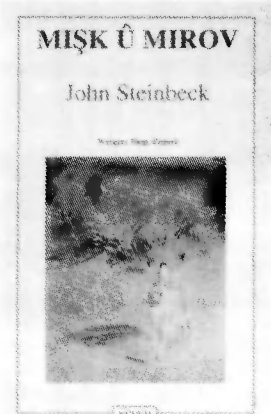
Daxwaza wî, pêşî û paşî yek e. Pêşî çî dixwaze, paşî jî daxwaz ew e. "Xwedêyo!... Ew çî demeke xweş û dirêj bû!... Ma qey demeke wilo ji bo temenê mirovekî têr nake?"

Destpêka pirtûkê çî dixwest, bi galgala dawî jî, ew daxwaz bi rewşeke din î hostenecarî tê meydane.

Şevên Spî ceribandineke nivîsandinê ya nû ye. Di hêla nivîsandinê de, ji cîlê xwe jî, ji cîlên berî xwe jî cuda ye. Nivîskar têkilî bi xwendevanan re daniye. Di nava tevgera pirtûkê de, di nava avahiya pirtûkê de nivîskar serûbinî kesê yekemîn e. Ew xwendevan jî dikişîne nava tevgerê. Xwendevan bê heindê xwe dikeve nava tevgera pirtûkê. Ev jî her nivîskarî nayê. Hostetiyeke pir mezin jê re divê. Lê, nivîskarê Şevên Spî, Dostoyevskî ye. Ew mezin e, pîr e, pîrê

nivîskar e. Çavkanî ye... Ev şiklê nivîsandinê, di roman de riyeke nû ye. Nivîskar rewşa nû, ceribandinek serbixwe, bi cesaretek pir mezin daniye meydane. Xweş pêk aniye...

Bê xilafî, divê meriv ji vê çavkaniya mezin, gurr û geş, têr ronahî pir avê vexwe.

Nivîskarê duyemîn: John Steinbeck e.

John Steinbeck xelatgirê Nobelê ye 1962'an e. Bê guman, Steinbeck ji xwendevanên kurd re ne biyanî ye. Xwendevanên kurd wî û berhemên wî baş nas dikin. Ji ber ku berhemên hêja û nemir xwe didin xwendin. Di dilê mirovan de cihên xwe çêdikin. Salifên wan, dabaşên wan, bi galgal û rewşa axaftinê, di serê merivan de dicemidin, cî digirin. Ji ber ku bi havênê jiyane tê hevûkirin. Bi agirê mirovatiyê tîne germkirin. Bi destên hunermendên çê jî, xweş û rind tê pejirandin. Perçek ji jiyana rojê re, yan mehê re, yan salê re, demsalê didin xuyakirin. Dibe neynika roj, meh û

salên ku bèn jî. Xwendevan di jiyana xwe de, di bîranîn û xeyalên xwe de, (qenc-xerab) xwe di nava wê avahiyê de dibînin.

Gelê Amerîkî ji hêla rastî û bê xapandinê ve, ji kesên mîna John Steinbeck hatiye diyar kirin. Bê xap û derew... Ew gavanê kirine qehreman, mêr û ciwanmêr ji terefê kesên wilo ve, xweşik û bê xilafî hatine naskirin. Ew kesên ku di şev û rojekê de, rewşa cîhanê diguherin, komên mêran dikujin, lê ew qet nayên kuştin, kesên sêhrdayî, têr çekên elektronîk, qet neanîne meydane. Ji ber ku ne rast e. Kes û kûs ne xapandine. Gotin ew kes kilê çavên qîzan e, hêviya xortên bi zend û bend in... Rastiya jiyane jî ev e. Heke nivîskar berrirsiyarê jiyane ye, gerek wilo be.

John Steinbeck di Mişk û Mirov de, ev rastî weke ku heye, bi her awayî daniye ber çavan.

Gelo kîjan mirov dikare bêje ez ne George im, an jî ne Lennie me?... Mirov ji hêlekê ve George, ji hêlekê ve jî Lennie ye. Jiyana têr qerqesûn, têr perçiqandin, têr xwîn, mirov diperçiqîne. Mêjiyê mirov tevlihev dike. Ji hêla aqil û psikolojî ve, bê wasele dihêle. Ku goşt bê wasele ma, xav dibe. Xavîti hin bi aqil e, hin bê aqil e. Hin li ser piya ye, hin bi ser hevdu de hêrifû ye.

Di pirtûka Mişk û Mirov

de, xwendevan ne bes têkîlî mirovan dibe. Ne bes xwe di cewibandina aqil û psikolojîk de dibîne. Ew jiyana ku ne dûrfî ye; jiyana xwezayî; Mar, av, çem, herrikandina ava zîvî, çitîk û pûş, qirşik, bayê sivik, bayê giran, pelê çinarê, patos, dexl, germ, xwêdan, paleyî, toz, remedîk, bablîsok, kibrît, agir, rê, şivîle, rêwingî, tifik, xwarina serê çiya, westandin, gazî, bang, hawar û hwd... Jiyana gundiyekefî-jiyana kurdî- nişan dide. John Steinbeck ne bes jiyana George û Lennie, keftelesta aborî bi tenê datîne ber çavan. Ev tiştên ku em ne biyanîyên wan in, nişanî me dide... Bi axaftin û galgalên wan jî, bi serpehatiyên wan jî, jiyana me datîne ber çavan. Ev jiyana, ya gundî û rênçberên dinyayê teva ye. Ya mirovên bi aqil û bê aqil e... Çi gundî, çi bajarî!...

Zimane kurdî xweş e, divê di her war û nixfî de bê xilmet kirin. Bê xilafî dibêjim; min hê ji nû, xweşî û geşiya hewngîriya **Dostoyevskî û John Steinbeck** dît. Çiqas kêmasiyên wergera herdu pirtûkan hebin jî, têgihîştina dabaşa romanana, avahiya tevgera romanana, jiyana kesana pîr xweşî û geşî daye dilê min. Zimane kurdî, ew hûnandin û pêçandina edebî; tevgera têr şax û per, pirdengî, pîrrengiya danûstandina miro-

van, lezîzbûna hew jê xweştir daniye meydane. **Firat Cewerî** hakimê zimana e, hakimê hûnandin û pêçana romanana bi xwe ye jî. Wî têkîlî ji hevdu perçe nekiriye. Qetandin tê de nekiriye. Ji bo vê yekê jî, rîqa ji kîsê xwe lê neda ne. Bes hinek gotin hene li ser wan bê şor kirin. Di dewsa wan gotinana de, gotinên kurdî hebûn. Lê ew nabe kêmasiyeke mezin, ji ber ku xwendevan ne biyanîyên wan gotinana in.

Xwendevan ji armanca nivîsandin û dabaşa pirtûkan dûr nakeve. Ducare dikim, karê wergera van pirtûkên klasîkî, bi kurdî karekî pîr mezin û hêja ye. Xemla bexçeyê çanda kurdî ye. Jiyana pirdengî, pîrrengî, pîrxweşî ye...

Herdu çavkanî pîr mezin, gur û geş in...

Ava wan çavkaniyan tê ronahî ye. Ava jiyana berdewam e!...

Ava nemirinê ye!... Ab-i heyat e!...

Divê mirov ji wan çavkaniyan têr vexwe!...

Ev herdu pirtûkên ku di nava **Weşanên Nûdemê** de derketine, dikarin ji navnîşana Nûdemê bêne xwestin. Buhayê wan 40 Kronên Swêdî ye.

Ji bo aboneyên Nûdemê ji sedfî deh erzantir e.

Ji bo xwestina pirtûkan an ji Nûdemê re telefonê vekin, an faxê bişînin, an jî çend rêzanan binivîsin.

Di Folklorâ Kurdî de Serdestiyeke Jinan

Nacî KUTLAY

Min bi xwe Rohat, her çiqas em hevnavçeyî jî bin, berî mihacirîya Swêdê, nas nedikir. Lê belê, di demeke kurt de, wî, bala min dikişand. Bi jîyan, xûy-xisyet û tiştên ku pê ve mijûl dibû, ne wek Kurdên me yên din bûn. Ji xwendin, tiştên civatî û çandî hez dikir. Humermend, ne wek yên dinê ne. Ew jî wisa bû. Mehên pêşîn, ev rewşên wî, bi min ecêb dihat. Tu dinhêrî, di civînekê de hemû heval dîkennin, lê, Rohat, wek wan nîn bû. An jî, tiştê ku kes pê nakeenin, lê, Rohat dibê tiqînîya wî, bi deqîqan, kenekî bilind û xweş pê girtîye. Gerek meriv Rohat baş fêhm bike.

Lê, ez bi alîkî wî hesîyan û min bala xwe dayê. Rohat jîr, zîrek û tiştên ku bala kesî nedikişand, wî didît. Tiliya

xwe dida ser tiştên gelekî entereasan.

Ez bi Kurdnasên nav û deng, bi saya Rohat agahdar bûm. Wî, bi Tirkî, "Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi, 1787-1987" pirtûka, "200 Salıya Ulmê Kurdolojîyê, 1787-1987" nivîsibû. Ya rastî jî, pirtûkeke pir hêja bû, me hemûya jî hewcedariya pirtûkeke awha dikir.

"Di Çavkanîyên Swêdî de Motivên Kurdî" derket paşê. Meriv dibîne ku, carcaran em hine tiştan dixwînin, lê, bi balkêşî li ser nasekinin. Wek, sed-dused salî berê, gerokên -seyah- ku çûne Kurdîstanê, an jî, mîsyonerên ku li Kurdîstanê jîyane, çî nivîsîne û çî gotine. Lê, Rohat wek me nenihêrîye. Ew kom kirine û çûye li ser van tiştan lêkolîn kirîye.

Di hemû cureyên edebîyata Tirkî de, li ser şopa "Kurdan gerîyaye û bi Tirkî pirtûka" "Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler" "Di Edebîyata Tirkî ya Nûjen de Kurdî nivîsîye.

Wek van babetan, em gişt Yaşar Kemal, nivîskarê ku bi eslê xwe Kurd e û bi Tirkî nivîsîye, qet nebe, ji pirtûkên wî, wî nas dikin. Lê, bala kesî nekişandîye ku, Yaşar Kemal di romanên xwe de hertim qala Wanê û Edeneyê, bi hev re dike. Dê-bavê Yaşar Kemal ji Wanê ne û hatine li Edenê bi cî bûne. Y. Kemal di romanên xwe de, hertim folklorâ Kurdî û realîta Kurdî nivîsîye. Rohat, bi Tirkî lêkolîna "Yaşar Kemal'in Yapıtlarında Kürt Gerçeği", "Di berhemên Yaşar Kemal de Realîta

Kurdî" çap kir. Ne cîyê wê ye ku, em niha li ser van babetan dûr û dirêj bisekinin; min xwest ku, tenê, ez bînim bîra xwendevanan.

Wek van, Rohat "Ziya Gökalp'in Büyük Çilesi Kürtler" Dilêşîya mezin ya Ziya Gökalp, Kurdî nivîsîye. Tirk wî wek bavê Tirkîtiyê dibînin û jê hez dikin. Kurd jî, wî wek eslê xwe wînda kirîye û bûye xayînê Kurdan, lewre bi çavekî pir xirab lê dinhêrin. Lê, Rohat, li sebebê van herdu rewşan digere, gelo çito halekî rûhî li ser Ziya Gökalp tesîr dikir? Jîyana wî, li her van sebebên hertim sero-bino bû.

Rohat, ji folklorâ Kurdî pir hez dike, ez wî ji nêzik ve nas dikim, dikarim di vî wafî de rehet bipeyivim. Lê, çawa min li jor jî got, ew, di folklorâ Kurdî de li tiştên entereasan digere. Wek, "Di Stranên Kurdî de Navçeke Erotîk. Memik." Rohat, nivîsareke dirêj bi vî navî berê di kovara Nûdemê de nivîsî bû, paşê wî ew nivîsara xwe fireh kiriye, li ser zêde kiriye û kiriye pirtûkek.

Bi vê têkilîyê, ez du-sê pirsan dîsa bêjim û em bînin ser babeta xwe. Di van salên dawîyê de, em Kurdî derheqê jinan de ne wek berê ne. Min bala xwe dayê, em di rewşa bîndestî û neserbestîya wan de gele tiştên baş dibêjin û dinivîsîn. Di gelek kovar û rojnaman de nivîsên balkêş derketin. Lê, bi gelemperî, gelek ji me, di jîyana xwe de ne wisa ne, ne wek gotinên xwe ne. Divê kirinên me jî, wek gotinên

me bin. Min ev çend pirsan, ji bo kêmasîyên me yên di vî warî de, zû ji holê rabin, nivîsîn.

" **Di Folklorê Kurdî De Serdestîyeke Jinan**" ji aliyê " **Weşanên Nûdem**"ê, 1994, îsal hat weşandinê. Çapa wê pir sipehî û xweşik e. Pirtûk 153 rûpel e.

Pirtûk, bi pêşgotinekê dest pê dike. Rohat bi xwe pêşgotin nivîsîye. Di vê pêşgotinê de, Rohat, qedir û qîmetekî gelekî giranbiha dide folklorê Kurdî. Bala hemû Kurda dikişîne ku, hemû Kurd xîret bikin, folklorê Kurdî binivîsînin û têxin kaset û fîlman ku, bila ev folklorê bêhempa wînda nebe, nehele û ji dest dernekeve. Rohat, tîne bîra me ku, teknîk û nûbûna dinyayê her çiçe tiştên folklorîk qels dikin û ji holê radikin.

Rohat, dîsa qebûl dike ku, ev lêkolîna wî, ne tişteki kûr û sînorfirê e. Lê, ev lêkolîn destpêk e. Ya rastî jî wisa ne, berê, gele Kurdnasên bîyanî û Kurd, folklorê Kurdî berhev kirine, xizmetên gelekî giranbiha anîne cî, lê, li ser babeta jinan û folklorê Kurdî, ya ku ez zanim, heta niha, tu lêkolîn-analîz çênebûne. Ji bo vê jî, lêkolîn her bi qîmet e.

Pirtûk ji çar beşan avabûye. Her beşê mezin jî, di nav xwe de, bi beşên piçûk ve hatîye beşkirinê.

Beşa yekemîn î mezin:

" **Stûneke Çîrokbêjîya Kurdî: Xelasîya Jinan**."

Li vir, Rohat, bi kurtî qala çîrokên Kurdî dike û di nav folklorê Kurdî de cîyekî mezin dide wan. Di van

çîrokan de, jin bi çi tehrî tîne nîşandanê? Ji bo ku vê babetê analîz bike, ev beşê mezin jî parvekirîye. Para ewlîn:

Welatê Hat- Nehatê.

Di vê beşê de ew çîrokên ku, mêr ji bo zewacê, " ew xwe davêjin nav agirên mezin, ji bo jinan canê xwe didin" hene. " Ew kesan diçin derdikevin welatê dêwan, cinan...", " vegera wan ewqas ne hêsaye..."

Rohat, ji van welatên ku mêr bo jinê diçe re, dibê, " welatê hat-nehatinê." Mîna Çiyayê Qaf, Çîn, Maçîn... Di vê beşê de, mîsala çîroka "Herzemê Qolan" dide.

Keçên Padîşahan

Rohat, behsa, " gelek kesên şivan, gavan, kesên belengaz û xizan dike. Piraniya wan hewl didin, bi keça padîşah û paşan re bize-wicin" dike. Çîroka Mîrze Mehmûd an Mîrze Mihemed jî mîsal daye.

Çembera Dora Jinan Teng Dibe

Di vê babetê de jî qala ew kesên ku xweyî jin in, lê belê dixwazin bi jinên dinê ve jî jîyana eşqê, bi dizî bijîn, hatîye kirin. Hinek ji wan padîşah, mele, terzî û wezîr in. Lê, di van çîrokan de, tiştên weha, yê tore û edeba însanan re nedurust in, tê pîskirin û bêrûmetkirin. Rohat, çîrokên, " Jin û Padîşa, Jina Wezîr Ya Biaqil, Gulê û Çûko, Terzî, Keçelok û Qizika Amûtam, Kû Meriv Bixwaze, Çavreş Ligan Diweşîne" bi mîsal analîz kirine.

Motîfa "Keça Biaqil"

Di bin vî navî de, qala "jinên zane, femdar, xebat-

hez, qenc, helal û rastgo" hatîye kirinê. Çîrokên, "Eloyê Newêrek, Silêmanê Newêrek, Mêrê Şevê, Qiza Serwest, Bûka Biaqil", wek nimûne cî girtine.

Komên Jinên Xirab

Di hinek çîrokên Kurdî de, jinên bi xirabî tîne naskirinê cî girtine. Wek "damarî, xasî, hêwî, jintî, dayikên bêbav û dilkevir..."

Çîrokên "Tûdî Qûşî, Elik û Fatik, Pepûk, Sûrîeyar, Bûka Gulsûn, Mêrê Du Jinan, Gulançikzêrîn, Mîrze Mehmûd û Xûşka Wî, Gulê, Ava Heyatê-Sêva Xelatê, Benglîboz, Silo û Rehmo, Silqo, Bila Ew Nan û Mastê Xwe Bixwe..." hatîne qalkirinê.

Jinên Destgiran

Di vê beşê de qala "jinên ku bi kêrî tişteki nayên" tê kirinê. Çîrokên, "Mena Komekê Jî Gofî Hebe, Ardu, Rîya Şixrê" wek mîsal in.

Çend Çîrokên Jîyana Real

Ji bo hinek çîrokên Kurdî, "çîrokên rastî (real) tîne bi navkirin. Di jîyana rojane de, ev bûyer li ser mirovan û li ser civatê re derbas bûne, wek neynika civatê ne..." dibêje Rohat. Çîrokên, "Sûto û Tato, Revandina Qereçiyekê" mîsal dide. Paşê, çend nimûne ji Aleksandr Jaba pêşkêş dike. A. Jaba konsolê Rûsyayê yê li Erzurûmê bû. Sed û pêncî sal berê, li wir Kurdî hîn dibe, folklor û edebiyata Kurdî meraq dike û di vî warî de pir tiştan kom dike û dibe Petersbûrgê. Ev tişt paşê tîne çapkirinê. Hinek ji van, çîrokên Kurdî ne. Rohat, qala çîrokên heystan, donzdehan û noz-

dehan dike.

Jinên Rawirîn

Di vê beşê de, Rohat, analîza Kurd, tebetê û heywanan dike. Kurd bi heywan xweyîkirinê ku mijûl bûne, rawiran -heywan- di jiyana wan de cî kî giring girtiye. Rohat, van têkîlîyan rind derdixe pêş. Di hinek çîrokan de rawir hene ku, bi zêdetir pêwendiyê wan bi jinan re heyê.

Çîrokên, "Zewaca Qizîk û Kevokê, Kund û Bilbil, Kêz Xatûn, Mar, Hemend, Şahmaran" hinek ji van çîrokan in.

Jinên Çîrokî

Di çend çîrokên Kurdî de, "jin hene tenê jinên çîrokî û mîtolojîk in, ne meriv, ne jî rawir in." Rohat qala van çîrokan dike û "Silêmanê Zindî, Meymûn Xanim û Mîrze Memûd, Şarûr Bilbil, Nêçîra Çiyayê Reş" jî wek nimûne nîşan dide.

Tekoşîn û Keftelêfta Jinan

Rohat, çend nimûne dide ku, di wan çîrokan de, jin bi xurtî dijî neheqiyên li wan bûyî derdikevin, "şer dikin, ji alîkî de jî wek pêşeng û rêber bi zanebûn û famdarîya xwe ve rê nîşanî mêran didin." Ev çend çîrok nîşan didin ku, hertim "jin ne tebtê mêr e."

Wek mîsal, çîrokên, "Mêr Neşên Bibin Kevanî, Qirx Saçlîyê, Jina Bêter, Masîyên Bejî, Ūsifê Tenbûrvan."

Paşê di pirtûka Rohat de, em tîn beşa duemîn a mezîn.

"Di Gotinên Pêşîya De Analîzeke Zîhnîyetên Jinparêz"

Rohat, berê li ser gotinên

pêşîya disekine. Rûmeteka mezin dide wan. Di folklorê Kurdî de, ji wan re, caran, "bendên pêşîya" jî dibêjin. Qala xebete Prof. Hecîyê Cindî, Ordîxanê Celîl û Celîlê Celîl dike û navê "Meselok û Xeberokêd Cima-eta Kurd" dide.

Rohat, di vê beşê de gelek pirsên giranbiha, wek nimûne dide. Ez nikarim di van rûpelên bi sînorkirî de wan bînim ser ziman. Lê, Rohat, ev gotinên pêşîya jî beş kirine. Bi dor, navê wan: "Jin Kanîya Jiyînê ye, Jin Wek Avakara Malê, Cihê Dayîkan Tijî Nabe, Wekhevîya Jin û Mêran, Motîva Jina Baş û Jina Xirab, Salên Keçanîyê, Şerê Bûk û Xasîyê, Neçarîya Jinebîyan, Protestoke Dijî Pirjinîyê, Jin û Namûs."

Beşa sêemîn a mezîn:

"Di Destanên Kurdî De Berxwedan û Serdestîke Jinan"

Rohat, rewşa jinan, di destanên Kurdî de analîz dike, paşê, dibêje ku, "di nav van destan, serpêhatiyên bi nav û deng de em rastî serdestîke jinan tîn, jin xwedî erk û berpirsiyar in, di hevsazî û pêşketina bûyerên van destanan de roleke mezin dilîzin, ew timê li dijî neheqî û bêdadîyê radiwestin, ber xwe didin..."

Ev babet jî, beş bi beş hatîye analîzkirinê:

"Di Destanên Kurdî De Struktura Bingehîn: Dijayetiya Sêserî"

Rohat bala me dikişîne ku, di jiyana evîndarîyê û romantîk de, di destanên Kurdî de gelek caran du keç

dilê xwe didin xortekî, an jî, du xort dibin dilketiyê keçekê. Sê kes di nav xwe de dixwazin pêş kevin. "Şêx Ferx û Hatûn Astî, Hesenê Mûsa, Memê Alan û Zîna Zêdan, Laz û Xezal" wek mîsal hatine nîşandanê.

Dijmînen Du Dilan û Çar Çevan

Rohat, di vî warî de wilo dibêje; "bêbextî, nokerî, xayîntî, dilreşî û fêlbazî wek element-motîfên negatîf di destanê Kurdî de gelek caran dibin sedemên bêmirazî û bêbextîyê."

Wek, hinek kes dikevin navbera dilketîyan û hevhezan. Yê herî bi nav û deng "Bekoyê Ewan" e ku dikeve nav Memê Alan û Zînê. Di vê babetê de, destana Şor Mehmûd û Merzîngan jî tê analîzkirinê.

Çend Keçperî û Pîrejîn

Di hinek destanan de keçên perî an jî pîrejîn hene ku alîkarîya însanan û dilketîyan dikin. Di vê babetê de, Rohat, li ser wan jî çend pirsan dibêje û di destana Memê Alan de, Tavbano, Hîvbano û Stêrbano mîsal dide. Di destana Sêva Hecî de qala keçên wek perîya, Gulçîçeka Dilan, Pîra Miraza, Qîza Qenc dike. Ev hersêk di şaxên cure cure de bi nav in. Destana Rustemê Zal jî wek nimûne tê gotinê.

Jin Di Rêke Rast De Dimeşin

Rohat, di vê beşa piçûk de, dibêje ku dîrditîniya jinan serdikeve û ew di rêke rast de dimeşin, şaşîtiyê nakin. Memê Alan û Zîna Zêdan, Sîyabend û Xecê tê

analîz kirinê. Jin dibînin, xirabî ne tişteki baş e û dawîyê de jinxasîyê nîşan didin. Di destana Ker û Kulik de jî, dîya Kulik jineka famdar, rastzanîn û dîrdîtî ye. Rohat, paşê qala destana Filîtê Quto dike, dîya Filît wek nimûne li pêş derdixê.

Ji Bo Mêran Danîna Çend Merc û Hoyan

Di hinek destanên Kurdî de çend kar û mercên mezin dixin pêş mêran û paşê jinan didin wan. Di destana Sêva Hecî, Nasir û Malmal, Şor Mehmûd û Merzingan wisa ye.

Çima Mêr Dikevin Rola Şivanan?

Rohat dibêje ku, " jin mêrkirinê bédil û reva bi zorê tu wext qebûl nakin, sal derbas bibin jî, ew nedilşa ne, dîsa jî li rîya xelasîyê digerin..." Destana Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekarê analîz dike. Di jîyana gundên Kurdan de, keç hertim bi şivanan hevdu dibînin û firsetên wan heye ku xeber bidin û bi tev diçin bêriyê. Lewre, di destanên Kurdan de, ev pêwendî, pir caran haîye ser zîman.

Sînorekî Namûs û Bênamûsîyê

Di vê beşê de destanên Zembîlîroş, Ūsîf û Zelêxe, Mem û Eysê hatine analîz kirinê. Di van destanan de sînorekî namûs û bênamûsîyê nêzî hev dibin. Lê, dîsajî di destanan de temayeka bi edeb û însanî tê xuyanê.

Nefreta Kontra-Mîlîter

Kurdan di jîyana xwe de ji leşkeran pir telî û dijwarî dîtîye. " Ji ber vê yekê jî, di folklorê Kurdî de element û

motîfên kontra-mîlîter cîhekî bingehîn digrin" dibêje Rohat. Jin diji esker û zordestîya wan derdikevin. Menşo Elîyê Selîm Axa, Saliho û Nûrê, Bişarê Çeto, Mehr û Wefa, Dimdim, Rustemê Zal, bi vî avayî hatine lêkolînê.

Welatê Şahîyê: Eldorado

Di gelek destanên Kurdî de, xort û keç nagihêjin mirazê xwe û jîyaneka dijwarî dijîn. Lê, kêm be jî, hinek ji wan ne wisa ne. Hemû kes digihêjin mirazê xwe, dilşa dibin û " wek cenneteke derewîn- welatê xweşîyê, şahîyê (eldorado) timê mirov bi mirazê xwe şa dibin..."

Destanên, Sêva Hecî, Behram û Gulendam wisa ne.

Em tînen bêşa mezin a çaremîn.

" Di Stranên Kurdî De Navçeka Erotîk: Memik"

Ev beşa, berê di kovara Nûdem ê, hejmara 4'an de hatibû weşandinê. Rohat, hinekî din li ser xebitîye û lê zêde kirîye.

Di stranên Kurdî de tema evîne û memikan bi taybetî ye. Rohat, dîr-dirêj li ser vê babetê disekine. Berê, wek " peyveke erotîk: Memik" serê beşê vedike, qala anatomî û fonksiyona memikan dike. Fonksiyona erotîk jî, yek ji van fonksiyonan e.

" Pêşkêşa Memikan, Li Dora Memikan Barîkatên Edebî Tînen Kîşandin, Fonksiyonên Memikan Yê Duwemîn, Motîva Mêrên Ji Heqên Memikan Dernakevin, Navkirina Formên Memikan, Gihîştina Memikan

û Serhildana Wan, Guhastîna Formê Memikan, Dizê Memikan û Mûcîzeyaya Vebûna Bişkoka, Cengê Li Ser Memikan, Çend Motîfên Dîr û Memik, Peydabûna Tema Jinên Memikîroş, tema yê bi serê xwe ne. Dîr û dirêj hatine lêkolînê û bi nimûne ew stran jî hatine nivîsandinê. Ya rastî, lêkolîneka balkêş e.

Ji bo vê pirtûka Rohat, meriv dikare gelek tiştan bêje. Lê belê, ez niha vê zehmetîyê dikişînim. Sebebê yekemîn, min ku ev pirtûk xwend, min bi xwe jî dixwest ku ez hê zêde hîn bibim. Lewra ez nikarim bêjin ku, min bi çavêkî rexnevanî lê nihêrî. Lê dîsajî ezê çend dîtinên xwe pêşkêş bikim.

Cara ewlîn li ser folklorê Kurdî, bi vî tehrî lêkolîn tê kirinê. Wekî hemû tiştên nû, kêmasî hebûn, tişteki tebî ye. Ji bo Rohat jî wisa. Lê, ya girîng ew e ku, Rohat, pêwîstbûna van babetan rind fêhm kirîye; ez bawer im, di rojên pêş de, ew ê lêkolînen her giranbiha pêşkêşî civatê bike.

Rohat divê qebûl bike ku, kûraya lêkolînê ne gelekî zêde ye. Di hinek cîyan de me hîşyar dike, bala me dikişîne, lê, ji wê zêde pêş de naçe. Wek, " Keçên Padîşahan. rûp, 11", kesên feqîr û xizan dixwazin bi keçên padîşahan û paşan re bizewicin. Meriv dikare bifikire ku, keçên dewlemendan' tê armanc kirin. Em bixwazin û nexwazin jî, di vê babetê de, gerek " mesela çîni-sinifî" bê xebirdanê. Gelo, wê dîtinê bi çi tehrî

tesîr li ser jîyana jina kirîye? Bi ya min, Rohat, gerek çend pîrs di vî warî de bigota.

Yekê jî, Rohat dikaribû, her zêde li ser zewaca bédil bisekine, taybetî li ser hêla civafî û ruhîyetê.

Gelek Kurd, dema ku tişteki dinivîsin, bi bêxwestina wan, Tirkî, Farisî an jî Erebî, him di fikirandinê de û him jî di struktura gotinan de, bibê nebê xwe nîşan dide. Wek nivîsên me hemûyan min bîhna vê realîteyê di pirtûka Rohat de jî hilda.

Rohat û ez em hevnavçeyî ne. Zaravê Qersê, Qerekosê hinekî jî çiyên din cuda ye. Me hemûya hela hê ev zaravê navçeyî jî xwe dîr nexistîye. Ev jî tişteki normal e, hewcedariya zemanekî dirêj dixwaze. Min ev tesîr jî di pirtûkê de dît. Ev herdu dîtin, tişteki li ser me ferz dîke, divê em di nivîsarên xwe de hê jî bi dîqet bin û bi zanebûn pêşîya van kêmasîyan bigrin.

Di destan û stranan de hinek gotin gundî û xelqê çawa gotîye, wisa jî hatîye nivîsandinê. Ev rast e. Lê, Rohat bi xwe jî ew gotin wek gundîya û xelqê kar hanîye, ev ne rast e. Wek, rûp. 10. "Husil Cemal, Husil Delal." Di çîrokan de wilo ye. Lê, di nav rêzên ku Rohat bi xwe dinivîse jî, bi vî tehrî ne, ya rastî gerek Husn-u Cemal, husn-u delal bibûya. Ev ne Kurdî ne, eslê wan Erebî ye. Dixwazim bêjim ku, zimanê îlmî gerek ne mîna zimanê gundîya be, ziman bi vî tehrî pêş de naçe û serrast nabe.

Wek van, di xeberdana

xelkê de, hinek herf kêm bûne, jê ketine. Lê belê, di zimanê nivîsandinê de, gerek ya rastî bê karanîn. Wek, min di pirtûka Rohat de dîtîn:

Awa nameşe Awha
nameşe (Rûp. 16)

Çake din Careka din
(Rûp. 16)

Pêli damara Pê li
damara (Rûp. 16)

Bal Liba
(Rûp. 17)

Çetra
(Rûp. 17) Kurdên Erîvanê vê pîrsê kar tînin, ji Tirkî pîrsa (çetin) tê, li tu çî Kurdîstanê bi kar nayê.

"... teyrê dewletê tê serê wê rûdinê." (Rûp. 17.) Teyr rûnanên, teyr 'datûnî'.

Ev tiştên awha, ne awqas in, min wek niûnûne nîşan da. Lê, ev kêmasîyan, ji giranbihayîya pirtûkê tu tiştî kêm nakin. Meriv zimanê Rohat baş fêhm dîke û bêzehmet dixwîne.

GARDIYAN, Bûbê Eser, di nava Weşanên Roja Nû de derketiye. Li ser rewşa girtûgeha Diyarebêkrê û îşkenceyên wê ne.

Navnîşana xwestinê:
G.Väg. 186 A, 161 36
Bromma/ Sweden

LI WIR LÊVÊN KEVIRAN ÇÛK DIDIN

Pirtûka şairê kurd Husên Hebeş ya nû ye. Ev pirtûka nivîskarê Nûdemê yê berdevam Husên Hebeş, ji 58 helbestan pêk hatîye. Giraniya helbestan li ser welatheziyê û rewşa Kurdistanê ye.

Dikare jî navnîşana Nûdemê bête xwestin.

SIWARÊN ÊŞÊ

SIWARÊN ÊŞÊ, Fawaz Husên, ji neh çîrokan pêkhatîye û di nava Weşanên Welat de derketiye.

Navnîşana xwestinê:
Box: 41 23, 141 04 Hud-
dinge/ Sweden

Smirnoff

Xelî DIHOKÎ

Dema yekem kurteçîroka Hesênê Metê ketiye ber çavên min, hîngê yekser, baweriyeke mukum ji bo min çêbû ku ev heval, xwedî behreke (mewhîbe) bilind e. Lê dema pirtûka wî (smirnoff) ronahî dît û gihîşte min, piştî xwendina çîrokan, ez gihîştim baweriyekê ku ev berhema hêja ye ku mirov li ser binivîse. Hêviya min ew e, ku bikarim nivîskariya wî bisengînim. Her çend yekem kurteçîroka kurdî, di sala 1913 'an de di kovara Rojî Kurd de, ji aliyê Fuadê Temo ve belav bûye û paşî yên Nûredîn Zaza, Qedîrî Can û hindekên din jî, di kovarên Ronahî û Hawarê de belav bûne, lê ya modern ku ji aliyê form û naverokê ve, guherîninê bingehîn bi ser de hatin, li ba me bi kurmançiya jorî, di van bîst salên

dawiyê de, bi germî hatiye qada edebiyata kurdî.

Pirtûka Hesênê Metê ji çardeh kurteçîrokan pêkhatiye û hêvênê pirraniya wan, rewşa civatî, siyasî û pisîkoloji ya kurdên derveyî welat e. Mirovê kurd yê ku ji kultureke paşketî hatî û pîrr tiştên nû dibîne. Pîrr caran nikare xwe digel biguncênî, yan jî

beramber hinek karên ku nizanê, xwe bi şareza û pispor nîşan dide û ev jî dibe egera peydabûna giriftarî û serêşiyân. Hesênê Metê şarezayetiyeke baş di civata Ewrûpa de heye û zîrekane kariye biçê nav giriftarî, bîr û bawerî û jiyana rojane ya xelkê. Ew desnişana çendîn giriftariyên welatî û vêre jî dîke û me jî aqehdarî çendî xalên giringên civatê dîke.

Di çîroka (Nivîskari) de, xortekî kurd bi kar û barê nivîsînê ve mijûl e. Jiyan, jin û zarokên wî jî, bi tenê nivîsînê û ne çî dî, bi şev û roj li ser masê dinivîse, bê ku demeke kurt jî bide jin û zarokên xwe ku, wan jî kesê xwe li vê xerîbiyê nîn e. Lê ne wî behre heye û ne jî bihayê nivîskariyê dizane! Mixabin ev karê gelek kesa ye. Bi rastî nivîskari, ne tiştêkî hêsan e û ne jî tenê dem û serekê tena divê. Lê nivîskariyê, behre, rewşenbîrî, têgehîştin û zanîn, taqet û şiyânê bilind, dein û serekê tena divê. Lewre her kes nikare bibe nivîskarekî rasteqîne. Lê ev çende ne tiştêkî taybete bi milletê kurd ve, belku; di nav tevaya milletên cihanê de rûdaye û heye. Belê; raste ku, bi sadan kes

dinivîsin, lê çenda ji wan karîne nav û dengê xwe peyda bikin û berhemên jêhatî biafrînin! Lewre pêwîst e mirov xwe binase û bizane ka heta çî pileyê behre û şiyânê wî hene û bi hinek berhemên lawaz û bêserûber, xwe neke lêbok û pêtirrankê xelkê. Belê; li vêre Hesênê Metê divê bigeşe sê armancên girîng. Yek ew e bide xuya kirin ku, nivîskari ne karê her kesekê ye. Ya duyê jî ew e ku, jin û zarok berpisyariyeke mezin in, carna dibe asteng, nemaze eger xêzan (Jin û zarok) erk û bihayê nivîsînê nizanibe. Ya sê jî ew e ku, li vê xerîbiyê xwendevanê kurd nîne û giriftariyên çap û belavkirinê jî gelek in. Rast e nivîskariyê, demekê dirêj û serekê tena divê. Her wisa, dibe jin û zarokên nivîskari jî, di welatên pêşketî de asteng bin. Lê ji aliyê din ve jî, jin û zarokên wî jî pêdivî wî ne. Belê; li vêre giriftarî dest pê dîke. Di civata ewrûpî de, hemî mirov, çî jin û çî mêr, xwedî mafên xwe yên taybetî û giştî ne. Anku li vêre, jin nîva civatê ye û ya ji bo mêrî dibe, ew jî bo jinê jî mafêke. Lê di civata kurdî de û her wisa di tevaya civatên paşketî de, jin ji gelek mafên xwe hatiye bêbeş kirin. Ew bi tenê ji bo karên malê, xudankirina zarokan û dilxweşkirina mêrî peyda bûye! Ji ber vê çendê jî, dema jin ji neçarî bi hemî ferman û sitema civata kurdewariyê razî dibû, ew li vêre bi wê çendê razî nabe û civata pêşketî ya ewrûpa jî vî mafî didiyê. Lewre eger

mêr baweriyê bi vê rastiyê neîne û her li ser yeka xwe ya welatî be, hîngê, bêgoman ew dê toşî gelek giriftariyên mezin be û nimone jî pirr in. Belê; li welatên paşdamayî, jin nikare beramber mêrî raweste û jê ra bêje, ev dibe û ev nabe. Lê li vir, jin ji aliyê aborî ve ne pêdivî mêrî ye, ne jê ditirse û ne jî ji dor û berên xwe şerim dike. Gişt maf di destê wê de ye û kes nikare rê lê bigire. Lewre ew pirr bi hêsanî dikare ji zelamî re bêje: Pere yên me hema ne û tu nikarî bi keyfa dilê xwe bi mezîxî. Tu nikarî pirraniya şeva li kolanên bajêrî bigerî û me bi tenê di vê zîndana mezin de bihêlî. Tu nikarî hemî gava dar û çîvê xwe li ser serê me bihejinî. Ev hemî mafê jinê ye û divê mêr razîbe. Çend ji bo xwe bivê, hind jî, ji bo jinê bivê, çinku herdu mirov in. Lewre jin bi hêsanî dikare ji mêrê xwe re bêje: "Na welle, xwe vedîşere! Sibê heta êvarê di binê qula xênî de mexel dikeve, ji rûniştinê kurmî dibe, kurmî!... nizane bi keçikê re bilîze, peyivîna bi min re jî ji bîra kiriye." (Rûpel 29-30) Rast e, giriftariyên nivîskarekî serketî, di welatekî pêşketî de, gelek in. Pêdivî demeke dirêj û serekê tenaye. Lê ew dikare pirograma jiyana xwe çêke û bi çavekê bilindûr temaşeyî jin û zarokên xwe jî bike, çunkî di vê xerîbiyê de, ew jî bi tenê ne. Erken nivîskarî gelek in. Lewre divê ew ala hilgirê pêşketina civata xwe be. Mîna Nazim Hikmetî gotiye: "Divê mirov, xwe bişewitîne da ku ronahiyê bide xelkê din." Ev e ji

aliyekî ve û ji aliyê din ve jî, xerîbî û derbederîya mirovê kurd bi giştî û ya nivîskarê kurd bi taybetî, karekê xirab li ser psîkolojiya wî dike. Çinku ew ji bo xelkê dinivîse û pêdiviyê xwendevanên wî jî hebe, lê mixabin, li vê dîrîyê û vê tenhayiyê, ne xwendevan heye û ne jî bi hêsanî berhem têne çapkirin." Ez dinivîsim lê...lê nuha bihata çapkirin, xwendevan hebûya û bixwenda..." (Rûpel 32). Hesenê Metê bi germî li ser rewşa Felemerz radiweste û bi gelek riya jê re dide xuyakirin ku, nivîskarî ne karê her kesî ye û li dawiyê bi aşkerayî dibê: "Ez dibê, li mala xwe binêre. Pêwîst nake ku tu bibî nivîskar. Anku ne karê te ye." (Rûpel 34). Lê mixabin ew serhişk e. Ne guhê xwe dide peyvên Hemrêş û ne jî, bi pîlana jinikê dest ji nivîsînê berdidê. Li dawiyê "rûkenî li rûyê xatûnê vemirî" (Rûpel 35) û dilê keçkê jî pirr êşiya.. Mirovên nezan û di nav civatên paşketî de jî, nikare zû biryarên rast û dirust bide. Lewre pirr caran toşî giriftarî û serêşîya dibe û ji civatê jî, dûr dikeve.

Gehto, xortekî kurd e û wisa xuya ye ku bawerîyeke mukum, bi welatên sosyalîst heye. Her çend wî ew welat ji nêzîk, nedîtîne, lê her çi tiştê guh lêbît, yekser baweriyê pê tîne. Ev e jî rewşek xirab ji bo peyda dike. Lewre pirr caran mirovên wilo, xelet di meselan digihên û ji bingehên rastiyê dûr dikevin. Hesenê Metê, divê vê bide xuya kirin ku, di welatên sosyalîst de jî,

kêmasî hene û karên xirab û baş jî rû didin, herwek di welatên sermayedar de jî hene. Herdu cîn mirovin û milletên wan jî, ji çendîn çînen civatê pêkhatîne. Belê; mirovê wisan, roleke baş di civatê de nabîne û wek Bebegayê, çi tiştê jê re bête gotin, yan guh lê bibe, yekser dubare dike. Rast e, ev çende di nav mirovên siyasî de mişebû û heta digehiştê wê pileyê ku, bira û hevalên, bîr û bawer, ji hev cuda, sera ku, Sovyet, sosyalîste yan jî revîzyonîst e, ji hevdu bienîrin û dilê hevdu jî bihêlin. Ev ê çendê jî karekê negatîf dikire ser doza kurdî jî.

Çîroka Smîrnoff, çend aliyên jiyana Celto xuya dike ku ew nimûneke di civata kurdî jî aliyekî ve, mijûlkirina wî bi çendîn rengên xwarinê ve û mezaxtina pereyekê zûr ku, ev e di baweriyên mirovekê sosyalîst de, ne gelek pêwîst e, çinku erkên girîngtir hene, ji aliyekî din ve jî, dijayetiya giştî karên heta eger baş jî bin welatên sermayedar. Lê ew bi xwe nizane ku Vodka ew vedixwe, ji Emrîka hatiye û ew bi xwe jî li welatekî sermayedar dijî û dibe bi perên wan jî, jiyana xwe, bi rêve dibe.

Di civata kurdî ya paşketî de, jin ji cîhaneka tarî hatiye yeka tarîtir. Jin ji mêrî kêmtir e û çî bihayê xwe nîne, belku; wek bûkeqûşekê ye tenha ji bo xizmeta mêrî hatiye ser rûyê goka zemîn. Ev çende jî, di gelek çîrokên Hesenê Metê de reng dide. Lût, qaremanê çîroka (Zewac), li derveyî

welatî dijî. Navsal e û porê serê wî jî weşyaye. Xuyaye piştî bûye sikrab(çî tê nemaye!) dixwaze jinekê ji xwe re bîne. Eger ew li welat ba, dibû keçeka li gor dilê wî bi dest neketiba, lê ez çî li şansê keçên rindên welatê bindestî û hejariyê bikim, ew neçar in bi cenabê Lût razî bin. Di kultura kurdî de, mirov yek keçê ji xwe re dixwaze, lê cenabê Lût, berovajî xelkê, ew pêncan ji xwe re destnîşan dike. Her çend ew li gor pirinsîbên '11 ayînî, dikare çaran, ji xwe re bîne û mercên ayînî jî, bi hêsanî, tîne berhevkin, lê dîsa, wî niha yek divê!! Lût, pênc wêneyên xwe yên cihê, ji pênc keçên welatî re dişîne. Ne wî keçik dîtîne û ne jî keçik bi bejna wî şa bûne. Ya girîng ji bo wî ew e ku, keçek ji welat bête hinartin, nexo ne xem e, wî nas bikin û di sinc, rewuşt, dîtîn û bûçûnên wî bigehin ji xwe ev mesele nayê bahskirin û ji bo xortên kurd li welatî jî, astengeka mezin e. Her

wisa ew jî wan nas nake, lê dibê jî zaroktiyê hindex ji wan dîtîbin, yan jî saloxdanên wan ji bo wî hatîbine vegêran. Bi rastî ev nîşana mirovê lawaz û paşdamayî ye. Mirovê ku çendî sal e li welatekî ewrûpê dijî, di nav wê şarristanîyê de jiyane dibê ser, bi vî rengê kirêt hizir bike û pîlanên genî jî darêje.

Belê; Hesenê Metê, zîrekane ev nimûna mirovê bêaqil û mejîhişk destnîşan dike. Ew naçîte di nav giriftariyê de û wê şirove bike, lê ew hefsarê qaremanê xwe berdide û aza dike. Çewan

hizir dike, wesan xuya bike û nimûnên ji vî rengî jî di nav civata me de mişene. Aşkeraye ku vê çendê derdekî giran ji bo jina kurd ya reben, peyda kiriye. Bi rastî pir pêwîst e, bi berdeyamî li ser vê rewşa kambax bête nivîsîn, çinku giriftarî û astengên mezin ji bo civata kurdî bi giştî û ji bo jin û mîrên kurd bi taybetî peyda dike. Dema çîroknivîs, behsa qaremanekî dike, mebest ne tenê miroveke di nav civatê de, belku; mebesta girîng ew e ku, ew kes bi çîneka milletî ve girêdayîye û destnîşana kesên nezan û kalfam bike û her wisa jî, li dijî rewuşt û îtalên kevin, kirêt û ne jêhatî raweste, çinku ew baş dizane ku, çî astengî di rîya pêşketîna milletî de.

Her çend Xalê Çeto, di mizgeftê de, çî tîr nekiribûn jî, lê dîsa Sofî yê tîrken ew gunehbar kir. Belê; di civatên pêşketî de, ev girêye bi çendî rîya tête çareserkerin û bi hêsanî bersiv peyda dibû, lê di civatên paşketî de, bersiv xencer e. Belê; bi hezaran cara, kiryarên wisan bê biha bûne sedemên giriftarî û tengaviyên mezin, di nav bine-mal û eşîran de.

Bi vê çîrokê Hesenê Metê, pîrr bi dengê xwe hawar dike: "Bila adet û rewuştên kirêt binaxbin. Bila derdê nezanîne ji nav milletê me rabe.

"Di çîroka(Roja Pîrozwer) de, Hesenê Metê, perdê ji ser rîyê jina kurd a paşdamayî radike. Ew jina nezan û gundî a bi sedan sala, di bin desteseryê û zulma civatê de

dinale. Divê xebateka gerim ji bo pêşdabirina wê bête kirin. Ev e jî ne tenê karê jinê bi xwe ye, belku; erkê mîrê kurde jî. Lê mixabin, pîrraniya mîrên kurd dixwazîna ku, jin her di rewşa bindestiyê de bimînin, çinku sûd û mîfayê wan tê de ye. Ev jî paşmayên civata fiodalîye ku, hêştî di mejiyê mîrê kurd de maye û naxwaze xwe jê rizgar bike. Hesenê Metê, divê vê bide xuya kirin ku, rewş ne bi tenê di destê mîrî de ye, belku; fere li ser jinê bi xwe jî, xebateka gerim bike û giriftariyên xwe çareser bike. Lewre ew bi navê xwîşka Şîlan dibêje: "Ez dizanim ku anuha dîsa li derekê erzanî çêbûye û hemûyan berê xwe dane wir, an jî li dêra taxa hember xwarîneke bêpere tê dayîn loma...Ez bi xaxên jinên me dizanim!.. Mîrê xwe dixapînin, peran jê distînin û pê jî zend û sîngê xwe re zêran dikirin. Ma ne gundî ne! Çî jî wan tê payîn!.. Ji tiştên wisa re çavên xwe çar vedikin, lê...çiqas heyf e ku rojên weha pîrozwer jî tew ne li ser guhên wan e!.." (Rûpel 79 80) Belê pîrr caran heval hene, gazinda ji hindê dikin ku, jina kurd paşdamayî ye, lê ji bîr dikin ku, ev ne bi tenê gunehê jinê ye, belku; ya kultura kirêt û çepel û astengên din e. Belê; pîrr kes hene peyvên mezin davêjin û behsa dîmokrasi, sosyalîzîm û mafên jinê dikin, lê ew bi xwe jin û keçên xwe, di nav çar dîwarên xênî de, girê didin û nahêlin ronahiyê bi dirustî bibînin. Lê ez bawer dikim ku, rewşa jina kurd wisa

namîne û dîrok jî ne erebe ye bo paş ve biçît, belku; hemî tişt ber bi pêş de diçe.

Pirr caran dema mirov çîrokeke Hesenê Metê dixwîne, yekser mebest û armanca wî dizane. Ev jî ne ku xaleke lawaz e, belku, rewşa naveroka çîrokê, ji wê çendê zêdetir hilnagire. Lê di gelek çîrokan de jî, mebestên veşartî hene û vekirina dergehên girtî û ladana tem û mijiyê li ser berhemî, erkê rexnegirê şareza ye ku, xwendevanî bigihîne mebestên nivîskarî.

Di çîroka (Râbiff) de, du xortên kurd digel du hevalên xwe yên, ewrûpî diçine xwarîngehekê. Ew baş bi zimên jî nizanin û dema lista xwarinê tê, da ku xwe bi nezan nîşan nedin, ew li gor şansê, destê xwe li ser yekê datînin, lê dema xwarinê, xuyaye ku, goştê xav e ew jî bo mirovekî kurd, tiştêkî entîkeye, çinku goştê xav li cem me nayê xwarin. Lê ji ber ku xortên me naxwazin xwe bi nezan û bêageh nîşan bidin, lewre bi neçarî dixun û paşê vediresin û hetka xwe jî dibin. Belê; pirr caran biyanî toşî giriftariyên wisan dibin, lê mixabin ji ber nezanî û nefamiya xwe, qûretî û rihbilindiya xwe, rastiya xwe vedişêrin. Gelek caran hinek mirovên me, dema digel ewrûpiya gêngeşê dikin, wisan xwe didine nasîn ku, em milletekî xwedî rewuşt û adetên jêhatî ne û teknolojiya li hemî deverên welatê me heye. Em pêşketî ne û xwedî medeniyet in. Rast e, dijmanan rê li pêşdeçûna me girtine, lê bila em ji bîr nekin ku,

hêšta feodalîzîm di nav me de maye û sera giriftariyeka biçûk, bi sedan kes hevdu dikujin. Çira em ji kêmasiyên xwe bitirsîn. Heta em destnîşana hele û kêmasiyên xwe nekin, em pêşnakevin. Ya girîng ew e ku em ji bo pêşketina xwe xebat û biza-veke gerim bikin. Tevaya milletên cihanê di qonaxên em tê de, derbaz bûne û gihane şarristanîyeta nuha. Me di destpêkê de xuya kiribû ku, hêvênê pirniya çîrokên Hesenê Metê, li ser rewşa kurdên derveyî welat in û babetên hinek çîrokan nêzikî hev in, pê nevêt em li ser hemûyan bipeyvîn, lê tiştê giring ew e ku, Hesenê Metê çîroknivîsekî xwedî behreke bilind e û taqet û şîyanên wî cihê rêzên e. Berhemên wî ji aliyê form û naverokê ve biserketî ne û pirtûka wî, qulaçêke vala ya pirtûkxana kurdî kurmançiya jorî pir dike.

Her çend hinek kêmasiyên biçûk di nava çîrokên wî de hene, wek bi karanîna piro-navan, kom û peyvên zêde mîna: Ez û wî, em bi hev re...(Rûpel 11) Ya rast ev e: Ez û ew, em bi hev re... Bi kurtî her tiştên wan xweştir e. (Rûpel 15) Ya rast ev e: Bi kurtî her tiştên wan xweştir in. Lê bi rastî jî tu êdî pîr bûye. (Rûpel 62) Ya rast ev e: Lê bi rastî tu êdî pîr bûyî.

Lê dîsan zimanê wî, sivik û xweş e, niqteşanî bi ciwanî bikar anîne, hevokên xwe rêk û pêk darêjtîne, hewil daye bi kurmançiyêke paqij û petî binivîse. Ew hinde caran bi teknîka kevin ve girêdaye û rengê vegêranê bi kar anîye, lê pirniya

çîrokên wî, bi teknîka modêrin, monolog û dialog, paş û pêşxistina demî û zincîra rûdanan, heta dawiyê bi hev re girêdayî ye. Her wisa pirr zîrekane kariye qaremanên xwe bide peyvîn, ne ku gundiyeke bi zimanê mamostayekî û ne jî, jineke zana wek yeka nexwendevan. Ew bi zanabûn giriftariyan pêşçav dike û serketî bûye tê de, çinku Çexof dibêje: "Ne fere li ser nivîskarî ku, giriftariya çareserker, belku; erkê wî ye bingehîn ew e ku, wan berçavket."

Li dawiyê ez hêvîdar im, Hesenê Metê, berhemên jêhatîtir biafrîne û min bawerî bi behre û şîyanên wî heye.

BIBE ABONEYÊ NÛDEMÊ!

Her abonetiyeke Nûdemê ji bo ava kirina edebiyata kurdî alîkariyek e, tu jî vê alîkariyê bike, bibe aboneyê Nûdemê!

Nûdem ji bo geşkirin û bipêşvexistina ziman û edebiyata kurdî bi biryar e, lê bêî piştgirî û alîkariya te nabe, bibe dostekî/dosteke Nûdemê!

KURD Û MÎTOLOJÎ

Lokman POLAT

Destpêka Mîtolojiyê ji dîroka antîk, ji dema Barbariyê dest pê dike. Wek tê zanîn di dema Barbariyê (dema kevnare- dema qedîm) de nivsandin tûnebû. Gelên wê demê tiştên ku di serê wan de derbas dibûn—ku ew dem dema tarîtiyê, dema tirs û xofê bû— nesil bi nesil ji hev re bi gotin qal dikirin. Bûyerên mîtolojîk bi vê tewirê hat taa dema ku hendî medeniyet bi pêş ve çû û xwendin û nivsandin derket meydane. Bi pêşveçûna şarîstaniyê ve bûyerên Mîtolojîk ku bi gotin dihatin zanîn, hatin nivsandin.

Di hêla Mîtolojiyê de mirov dikare bibêje ku gelên Kurd û gelên Grek, yên herî dewlemend in. Hinek mîtolojiyên Kurdan ji aliyê Firdewsî ve di pirtûka wî ya bi navê “Şahname” de hatiyê

nivîsandin. Firdewsî Îranî ye. Nivîskarê Kurd Şerefexan jî hinek mîtolojiyên Kurdan ku di pirtûka xwe “Şerefname” de qal dike, têt gotin ku ji ber pirtûka Firdewsî girtiye.

Firdewsî, hinek mîtolojiyên Kurdan kiriye malên gelên din, kiriye malê Ereban an jî malê Farisan. Firdewsî di “Şehname” xwe de weha dibêje: «Di çolê de egîtek hebû. Mirovekî bi qedir û qîmet bû. Adil bû, di hêla alîkariyê de mezin û bi rûmet bû. Navê wî Merdas bû.... Ew mirov Padîşah bû... Xwediyê bi hezaran heywanên çar ling yên ku şîr ji wan dihatin dotin bû. Yên ku hewcedariya wan bi şîr hebû, wî di cî de ew daxwaziya wan dianî cih.... Li wê derê hespên rewan, yên ku pîrr baş dibeziyar, hespên Ereban hebû.»

Ev cihên ku Firdewsî qal dike Zagros in. Firdewsî, her wek ku ew der Erebaştan e û Merdas jî Erebaş e, qal dike. Têt zanîn ku hespên Ereban bi hezar salan e ku di destê Kurd, Faris û Asûriyan de jî hebûne. Firdewsî, weha dom dike: «Ev mirovê ola wî pak, kurekî wî hebûye. Wî ji kure xwe pîrr hez dikir. Navê kure wî Dehak bû. Zarokekî ku xuyê wî pîrr pis bû.... Rojekê şeytan xwe kir şiklê mirovekî baş û hat cem Dehak.... Gotinên Şeytên bi Dehak xweş hatin. Gava Şeytên dît ku wî Dehak bi xwe ve girê da ye, pîrr kêfa Şeytên hat.... Şeytan ji Dehak xwest ku bavê xwe bibe padîşah.... Şeytan jê re got: ger tu guhdariya gotinên min

bikî tu ê li cîhanê bibî padîşah.... Paşê Dehak wek Şeytên kir û bi Şeytan re bavê xwe kuşt û taca padîşahiye a Erebaş kir serê xwe.»

Firdewsî, Dehak wek padîşahên Erebaş dide danasîne. Di vir de baş tê xuyakirin ku, di wê demê de, di nav Îranê û Erebaş de nakokî hebû. Ew li dijî hevdu bûn. Loma jî Firdewsî, Dehakê zalim dike Erebaş. Cemşîd jî dike Faris. Yanî Dehak Erebaş û yên ku li dijî wî derketine Îranî ne. Lê, li gor dîrokê Cemşîd kralê—an padîşahê— Farisan nebûye, kralê Gutî'yan bûye. Gutî jî pêşiyên, an jî bapîrên Kurdan bûne.

Çîroka mîtolojiya Dehak dirêj e, ez li vir naxwazim qala hemûyî bikim, lê ez ê bi kurtî vê bibêjim; hinek nivîskarên berê, yên kevnare, mîtolojiyên gelekî ji gelekî din re kirine mal. Mijara vê nivîsa min ne ew e ku ez rexneyek dîr û dirêj li pirtûka Firdewsî bigirim. Ez di xwazim pirtûka “Mîtolojiyên Mezopotamyayê” bi xwendevanan bidim naskirin.

Ev pirtûk, pirtûkek pîrr muhîm û bi qîmet e. Mîtolojiyên ku di pirtûkê de ne, ji nivîsa nameya bizmarî hatine wergerandin. Wek tê zanîn, medeniyeta cîhanê ji Mezopotamyayê dest pê dike. Gelên din nivîsa bizmarî ji Sumeran fêr bûne. Destpêka ilmên girîng—

wekî Matematîk, Geometrî, Medicin(TIP) û Astronomî di Mezopotamyayê de hatiyê danîn.

Ji bo zanîna li ser Mîtolojiyên Mezopotamyayê, divê ev pirtûk miheqeq bê xwendin. Pirtûk 88 rûpel e. Tê de şeş(6) wêneyên Mîtolojîk yê dema qedîm heye. Nivîskarê pirtûkê Edward PETÎŞKA'yê Bulgarî ye. Nivîskar û wergervanê Kurd Cemal BATUN pirtûk ji zimanê Bulgarî wergerandîye. Pirtûk di nav weşanên APEC de hatiyê weşandin. Cemal Batun bi wergera vê pirtûkê karekî hêja kiriyê.

Di pirtûkê de, nivîskarê pirtûkê Edwar Petîşka heft rûpel wek pêşgotin li ser Mezopotamyayê nivîsandîye. Pêşgotinek pirr balkêş e. Ev pêşgotin di kovara NÛDEM hejmara yekem de hatibû weşandin. Cemal Batun jî pêşgotinek sê rûpel nivîsandîye. Cemal di pêşgotina xwe de weha dibêje:

«... Mezopotamya û îro Kurdistan. Ev Mîtolojî ji Mezopotamya digihîştin roja me û di nav nîjadên li vir jiyayî, tenê Kurd îro wekî neteweyekî ji hezarên salên dîrokê ve, xwe digihandin roja me. Ji bo bibin xwediyê mîrasê Mezopotamyayê.»

Di pirtûkê de çar Mîtolojî hene.

Mîtolojiya yekem: "a ku tê de tê gotin, ku çawa dinya ji laşê xwedayekê hatiyê çêkirin û însan jî ji xwîna vî

xwedayî ne."

Mîtolojiya duyem: "a ku tê de tê gotin, ku çawa xwedaya Mezopotamya Îştar peyayê cîhana din bûye."

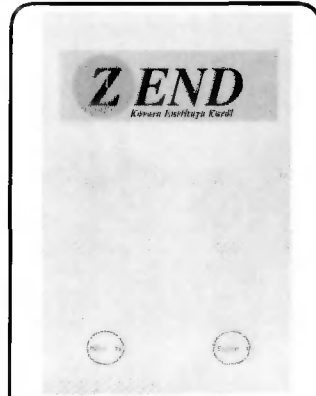
Mîtolojiya sêyem: "a ku tê de tê gotin, ku çawa Mîrê bajarê Kîş ê Mezopotomî-Etana, bilindî ezmanan bûye."

Mîtolojiya çarem: "a ku tê de tê gotin çawa Mîrê Mezopotamya- Gilgameş li nemirbûnê geriya ye."

Li vir, tiştê balkêş ev e. Grekî jî li hersê Mîtolojiyên dawî xweyî derdikevin. Navê Îştar û Etana di nav Mîtolojiyên Grekiyan de pirr derbas dibe. Grekî li wan xwedî derdikevin, wan dikin yê xwe. Navê paytextê wan Athen, ji kralîça mîtolojîk Etanayê tê. Grekî li Mîtolojiya Gilgameş jî xweyî derdikevin û dikin yê xwe. Kurd jî li Mîtolojiya Gilgameş xwedî derdikevin. Navê Gilgameş bixwe navekî Kurdî ye. Gilgameş, bi mana Gamêşê mezin e.

Wek min di pêşiyê ve nivîsê de jî nivîsandibû; Ev pirtûk, pirtûkek bi qîmet e, xweş e û pirr balkêş e. Di hêla dîroka Mîtolojiyê de pirtûkek dewlemend e. Divê bê xwendin! Ez nivîsa xwe bi gotinên nivîskarê pirtûkê ve girê didim û dawî lê tinim.

«Ew kesê ku bixwaze li ser dîroka kevnare agahdar bibe, bûyerên wê dema herî kevin bizanibe, berê vê pirtûkê veke û bixwîne.»

Kovareke nû bi navê "Zend" ji aliyê Enstîtuya Kurdî ya Stembolê ve derket!

Birêvebirê kovarê yê giştî Şefîk Beyaz e û redaksiyon jî ji Şefîk Beyaz, Raîf Yaman û Felat Dilgeş pêk tê.

Di hejmara pêşî ya vê kovara sê mehî de giraniya nivîsan li ser zimanê kurdî û problemên zimanê kurdî ye.

Nivîsên nivîskarên mîna; F. Huseyin Sağniç, Felat Dilgeş, Jemal Nebez, Baran Rizgar, Îsmet Şerîf Vanlî, Malmîsanîj, Torî, Rojhat Azadî û Firat Cewerî hene.

Navnîşana Xwestinê:
**Tarlabaşı Bulvarı,
No: 128, Beyoğlu/
İstanbul/Turkey**

ROMANEKE SOSYO PSİKOLOJİK

ROHAT

Ev cara pêşîn e ku romaneke Kurdî pêwendiyên civat û mirovan bi tehrêkî vekirî awa fireh radixe ber çavan. Hesên Metê wek formekî edebî navê vê berhema xwe *novel* daniye, ev peyva Latîni di zimanê Ingilîzî de tê maneya romanê, di gelek zimanên mayîn de tê maneya kurteçîrok (serhatî, hikaye). Lê belê ev berhema ji 196 rûpelan pêkhatî zêdetir dişibîne romanê û hîna romaneke nûjen jê tê. Ev romana Hesên Metê berî çend mehan li Stockholmê, di nav Weşanên Welat de bi navê Labirenta Cinan derçû.

Di romanê de serpêhatiya mamosteyekî cîh girtiye ku gundî bi ayîn, merasim, gilî û gotin û kirinên xwe ve, wî dînê dikin an jî bi gotina nivîskar hişê wî "çelq"

dikin. Civateke ku ji çend gundiyan pêkhatî çawa em dibînin jiyana wî mamosteyî serobino dike û wî hildide bin bandûra xwe. Ji ber vê yekê jî, ev berhema wek romaneke sosyo-psikolojîk dikare bê hesabîn.

Berî ku em li ser romanê bisekinin, ji bo ku mesaja romanê bê zelalkirin pêwîst e em peyva *labîrentê* piçekî vekin û koka wê bikolin. Ev peyva ji latîni tê û serpêhatiyeke wê ya mîtolojîk jî heye. Angorî mîtolojiyê rojekê ji *Minos* re heywanekî beden mirov û serî boxe çêbûye. Mînos ji bo ku wî heywanê hov û bi tirs têxe cîhekî û veşêre, ji mîmarên xwe hêvî dike ku avahiyeke taybetî çêbikin. Paşê ji vê avahiye re labîrent hatiye gotin. Ev avahiya li girava Gîrîtê hatiye çêkirin. Piştî vê mîtolojiyê peyva labîrent bi taybetî ji bo cîhê tevlihev û rîya derketinê lê tune ye, hatiye bi kar anîn. Peyva labîrent ji der ve maneya xwe ya yekemîn, ji bo dijwarî, tengasî, tevlihevî û problemên giran jî tê bi kar anîn. Di romanê de ev peyva bi vê maneya xwe ya duwemîn hatiye bi kar anîn.

Di romana Hesên Metê de civat û pêwendiyên civakî ji bo mamoste Kevanot (mêrxasê romanê) hêdî hêdî wusan giran dibin ku, êdî demek tê ji wî re tu rîyeke xelasiyê namîne, di bin vî barî de diperpîte. Ev gundê ku Kevanot lê mamostetiyê dike, ji bo wî dibe labîrentek, nikare ji nav derkeve, hejmara "*kuçan*", "*kolan*" û "*çivanan*" her

diçin lê zêdetir dibin, ew her diçe li xwe vedigere. Di romanê de peyva labîrent tenê di cîhekî de derbas dibe û peyv ji devê Gebranê Baço derdikeve yê ku enîvîs, serboriya wî û Kevanot gelek nêzikî hev in. Gebranê Baço li vî mamosteyê nûhatî şîretan dike û bala mamoste dikşîne ser labîrent, sergêjî û gêjgerînen ku li vî gundî hene.

Roman bi xebera hatina mamoste Kevanot ve dest pê dike û hatina wî di nav gund de zû belav dibe. Ew û jina xwe Nêrgîza koçer bi "*kevnetexsî*" ya xwe ve tîn vî gundê zêde nenaskirî. Nivîskar Hesên Metê navê vî gundî di romanê de nade. Di destpêkê de gundî vî mamosteyî wek "kesekî dîlovan û baş" bi nav dikin, bi vî awayî wî bi nazikî û kubarî "teslîm" digrin, paşê jî êrişî wî dikin: "...kî tê gundê me, taskê ava gundê me vedixwe, ji me xirabtir dibe". Di destpêka romanê de Kevanot wek mamostekî idealîst ne tenê zarokan, wusan jî dil heye û dixwaze alîkariya gundiyan bike û wan jî biguhirîne, bi vê hewas û bi vê kula dilan tê vî gundî. Di dawîya romanê de çawa em dibînin, vê carê civat li ser wî dibe barekî giran û wî diguhirîne, bi gotineke mayîn, wî difetisîne, çîft-çîft dike, davêje ber dîwarê dibistana gund.

Cara pêşîn di derheqa vî gundî de yê ku xof, tirs û saweke mezin dibarîne, Kevanot agahdarî û zaniyariyên fireh ji devê sofî, pîremêrekî gund û Sêvdînê

Selâm dibîhîse. Ew, bi xwe jî ne ji vî gundî ye, ji Serhedan hatiye li vî gundî cîwar bûye. Ev

pîremêr qala Sofî Dîno dike ku yek ji wan avakarê wî gundî bûye û nav daye. Kevanot di derheqa avakarê vî gundî de tiştên baş nabîhîse.

Piştî demekê vê carê mamoste Kevanot rastî kesekî xwendekar tê, navê wî Gebranê Baço ye, "*fakulta edebiyatê*" di nivî de berdeya û niha jî tivdareka xwe dike ku ji vî gundî bar bike, ew û diya xwe dixwazin herin cîhekî mayîn. Berî ku here pirtûkeke nîvmayî wek destnivîs dide mamoste Kevanot. Di vê destnivîsê de malên vî gundî yek bi yek tên nasandin, nivîskar Hesênê Metê ev navan bi jimare di romanê de cî kirine (mal 1-mal 16) û nasandina van malan beşekî romanê ye bîngehîn pêk tînin. Bi alîkariya van notan, mamoste Kevanot bi kurtî be jî di derheqa gundiyan vî gundî "navdar" de dibe xweyê çend zaniyarî û agahdariyên bîngehîn. Çawa tê xuyan ev mal û endamên van malan bi sedan êş û janên wan hene. Ev destnivîsa bêguman hin tiştan di hişê mamoste Kevanot de bi cîh dike. Ji aliyê din ev notan an jî "pirtûka nivîhîştî" ji bo wî dibe dokumenteke bîntengiyê. Ev not xem, keser, kovan û êşên wî zêde dikin. Bêîmkaniyên dibistanê, mirina zaroka wî û çend tiştên mayîn jî vî mamosteyî gelek diêşînin û dihejînin.

Lê belê tiştên ku jiyana mamoste Kevanot ji binî ve

tarî û reş dikin ne tenê ev in. Vî gundî çawa em dibînin bi dirêjahiya salan ji xwe re gelek efsane, ayîn, merasîm, gilî û gotin li hev anîne, ji xwe re çandekê mîstîk û softîyê afirandîye. Bi taybetî goristana gund, di nav goristanê de *Mekanê Mala Dînan* ji bo vî gundî bûye hem cîhê xof û tirsekê, hem jî cîhekî wek ziyareteke pîrozî. Gundiyan li ser van cîhên pîrozî gelek tişt ji ber xwe derxistine û xwe spartîne, ji ber van taybetî û rûçikan, navê vî gundî "*Gundê Dînan*" jî derketiye. Ew gilî û gotinên gundiyan wusan tîr, tûj û fireh dibin, êdî guhê amoste Kevanot hem hêdî hêdî qul dikin, hem jî mamoste mecbûr dimîne van rîwayetan dike guhar, dixê guhê xwe. Ji aliyê din jina wî Nêrgîza Koçer jî dibe hedefê van rîwayetan, ew jî di bin bandûra gotinên gundiyan de dimîne.

Êdî çawa em dibînin mamoste Kevanot angorî gundiyan, angorî kirin û gotinên gundiyan gavên xwe davêje, teslimî wan dibe. Tu însiyatîf û giranîke wî namîne. Gavên xwe êdî bi fesal davêje, ruhiyeta wî her diçe ber bi xirabûnê diçe, pêwendiyên xwe ji civatê dibire, şaş û metel li ber dîwarê dibistanê bi rojan matmayî diinîne. Nîşanên bêfesalî, kêmpiyivîne, karnekirinê, êrîşkarî û gelek tiştên mayîn yên neçê lê peyda dibin. Ew, her ji civatê direve û civat jî her bi ser wî de tê, bi vî tehrî çembera li dora wî her diçe teng dibe. Mamoste per û baskê xwe ji dinê diweşîne, gotinên gundiyan yên ku mirovan "dîn" dikin jî tên guhê wî. Êdî demek dibuhire vê carê Kevanot hem civata ku ji van gundiyan pêkhatî

dijmin dibîne, hem jî qet tiştêkî nahesibîne. Êdî çawa em dibînin tu riyeke xelasîyê ji mamoste Kevanot re namîne, jiyana ji wî re dibe labîrentek, ev beşê romanê bi hêsanî navê romanê tîne bîra mirovan. Di dawîya romanê de hem zenda gundîkî, hem jî zenda xwe gez dike, xwe di nav xûnê de dihêle. Êş, jan û kedera wî wusan zêde ye, bi vê xwînberdanê mirov dikare bêje ku ew ji xwe re li "*riyeke xelasîyê*" digere, dorberê wî, rewşa gund jî vê yekê re gelek dest dide.

Romana Labîrenta Cinan nîşan dide ku civatek wek aşekî dikare gelek bi fesal û bi pergala mirovan hêdî hêdî bihêre, bike pînekî, bavêje alîkî. Hesênê Metê serobînobûna jiyana vî mamosteyî jî destpêkê heta dawiyê bi hostatî di romana xwe de hûnandiye, bi taybetî ew tehlûke, mesaj û gotinên ku ji aliyê civatê de hatine afirandin gelek baş qefandiye û dîtiye. Êrîşkariyên civatê jî hêsbûnê ber bi giranbûnê çawa beş beş lod bûne, Hesênê Metê ev proses an li hev neqelibandine, di romanê de her proses dora xwe dipê. Bi kurtî Hesênê Metê zêde tevî bûyeran û kirinên mîrxasên romanê nebûne, gotinên mîrxasan di devê wan de nahêle an jî wek nivîskar niyet û dîtînen xwe tijî devê mîrxasên romanê nekiriye, mecal û înkaranê mezin ji wan re peyda dike, angorî meş û herikîna jiyane, wî bi fesal bûyerên romanê bi hev ve girêdaye, hevsaaziya bûyera ji cîhê xwe neleqandiye û nelivandiye. Ji ber vê hostatî û zelalbûna zimanê nivîskar, mirov dikare bêje ku ev romana delal xwe dide xwendinê.

Pênc Pirtûkên Nû yên Weşanxaneya Pencînar

XWENÇE CILD VI

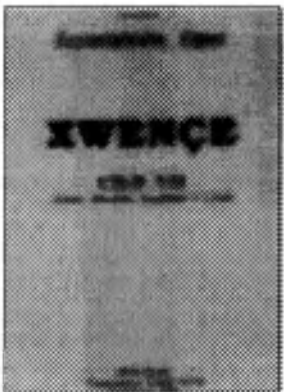
Ev pirtûk weke her pênc

cildên pêşiya xwe pareke hindik e ku Zeynefâbidîn Zinar çend mist ji deryaya Folklorê Kurdî hildanê; ji nava xelkê daye hev û mîna pirtûk çap kiriye. Pirtûk ji du beşan amade ye. **Beş-I:** a) Stiranên têkel, b) heşt stiranên evîn û evindariyê. **Beş-II:** a) *Serpêhatiya Mîr Mehmûdê Mîrê Cizîra Botan*, b) 19 meselok, c) 14 meselokên rawilan (fabil), d) 14 çirokên kevnare. Pirtûk 266 rûpel e, 13,5 x 21 cm. ye û ji kaxezekî spigewr çêbûye.

XWENÇE CILD VII

Ev cild jî, her ji babeta wan şeş cildan e. **Beş-I:** a) Du-

wazde Stiranên Dîrokî, b) 42 Stiranên Evînî û yên Gelêrî. **Beş-II:** a) Şeş meselokên cihêawe, b) *Serpêhatiya Kerr û Kulik* û ya *Şêxê Sen'ani*, c) Heft çirokên kevnare ku bi awa û tewrîne dîlşad hatîne pêşkêşkirin. Pirtûk 280 rûpel e, 13,5 x 21 cm ye û ji ceynî kaxiz çêbûye.

XWENDINA MEDRESE

Ev yekemîn car e ku pirtûkek wiha li ser medreseyên Kurdistanê hatiye nivisandin. Z. Zinar, tê de rewşa wê sazgehê, xwedîkirina mele û feqîyan û ew 89 pirtûkên babetcûda ku dihatin xwendin bi nav û nişan nivîsiye. Pirtûk 100 rûpele û 12,5 x 19 cm ye.

KADÎNA MIŞKAN

Ev pirtûk *Çiroka Abidê Şeftê* ye ku Z. Zinar wê berfrehitir honaye û pê vêjeja çanda kurdî dewlemendtir kiriye. Dema keça Paşayê Rojava (Stenbol) ji kurê Paşayê Rojhilatê (Diyarbakir) re aniye, di rê de dawetvanî çûne nava xazbaxçeyekî da bihna xwe berdin. Lê ziyayekî maran xwe li hawîdorê baxçe gerandiye û nehêlay ku ew derkevin. Ziya xwestiye ku zava were û here jê re şûrê *Abidê Şeftê* bine da xwe pê bikuje. Zave naçar maye û çûye li du dinyayên bi teşqeke geriyaye, piştê çûye dinyaya sisiyan ku

bê teşqeke bûye û şûr aniye. Ew ziya xwe pê kuştiye û mî-

rovekî sax ji zîkê wî derketiye. Pirtûk 144 rûpel e û 11,5 x 19 cm ye.

BALAFIRA JÎNÊ

Ev pirtûk jî bi naveroka xwe, ji babeta *Kadîna Mişkan* e: Kurê paşayekî li kerkerokê bayê siwar bûye û firiyaye riya xwe şaşkiriye û çûye li bajarêkî biyanî daniye. Li wir xwe kiriye lawê pîrekê. Piştî ku ew çavnas bûye, icar keça qiralê bajêr revandiye. Lê wan di rê de hev wenda kiriye. Icar keçikê xwe xistiye şûfê zilaman. Piştê ew bûye qiralê bajarekî din û hêj Kurê Paşê ditiye. Pirtûk 132 rûpel e û 11,5 x 19 cm ye.

Navnîşana Xwestinê: Box 3088, 161 03, Bromma-Stockholm-Sweden.

XELATA NÛDEMÊ YA EDEBIYATÊ

Heta niha nêzikî deh çîrokan ji bo pêşbaziya Nûdemê ji me re hatine. Piraniya çîrokan ji Sûriyê hatine, hinekên wan jî ji Swêdê ne. Em bi xemgînî dibêjin ku li gorî pîvanên çîroka navneteweyî, çîrokên ku ji NÛDEMÊ re hatine gelekî qels in. Me nikaribû ji nava van çîrokan sê çîrok ji bo xelatê hilbijartina. Ji ber ku li ser gelek çîrokan ji naznavêkî pê ve tiştêk tuneye, em nikarin bi xwediyên wan çîrokan re têkilyê deynin. Em tika dikin, yên ku ji me re çîrok şandine û nav û navnîşana xwe nenivîsîne, ji kerema xwe re ji Nûdemê re binivîsin, da em li ser çîrokên we agahdariyê bigihînin we û ew pereyên ku me ji bo xelatê diyar kiribû, li we deh kesan belav bikin.

Em dixwazin li vir diyar bikin ku wê Xelata Nûdemê Ya Edebiyatê berdewam e, lê bi awayekî din. Wê jûriya Nûdemê ji salê carekê, pirtûka ku di salê de derketiye û qîmeta wê ya ziman, edebî û hunerî bilind e, xelat bike. Ji bo vê yekê jî em ê di hejinarên pêş de di nava rûpelên Nûdemê de agahdariyê bigihînin we.

BIBE ABONEYÊ NÛDEMÊ!

Ger hewesa te li ser helbest, çîrok, roman, rexne, hevpeyvîn, lêkolîn, huner, sînema û hwd hebe, pêşniyareke me heye; bibe aboneyê NÛDEMÊ!

Ger tu dixwazî ji tevgera huner û edebiyatê ya herçar perçeyên welêt haydar bibî û edebiyata dinyayê ya kevnar û nûjen bi zimanê kurdî bixwîne, dîsan bibe aboneyê NÛDEMÊ!

NÛDEM dixwaze ji avakirina edebiyata kurdî re bibe alîkar, tu jî alîkariya wê bike, bibe abone!

Ez dixwazim ji avakirina edebiyata kurdî re bibim alîkar. Ji kerema xwe re min bikin aboneyê/ aboneya NÛDEMÊ.

Ji bo Swêd salekê 190 Kron, welatên din 39 Dolar.

Nav û paşnav.....

Navnîşan.....

Vê karta jor dagirin û kopîya wê li ser navnîşana Nûdemê bişînin. Çer ku ew bigihîje me, em ê NÛDEMÊ di gel karta abonetiye ji we re bişînin.

NÜDEM

No 10 1994